CLIO KÖTETEK
1.

„A RÉMURALOM KÉSZSÉGES SZOLGÁJA KÍVÁNT LENNI”?

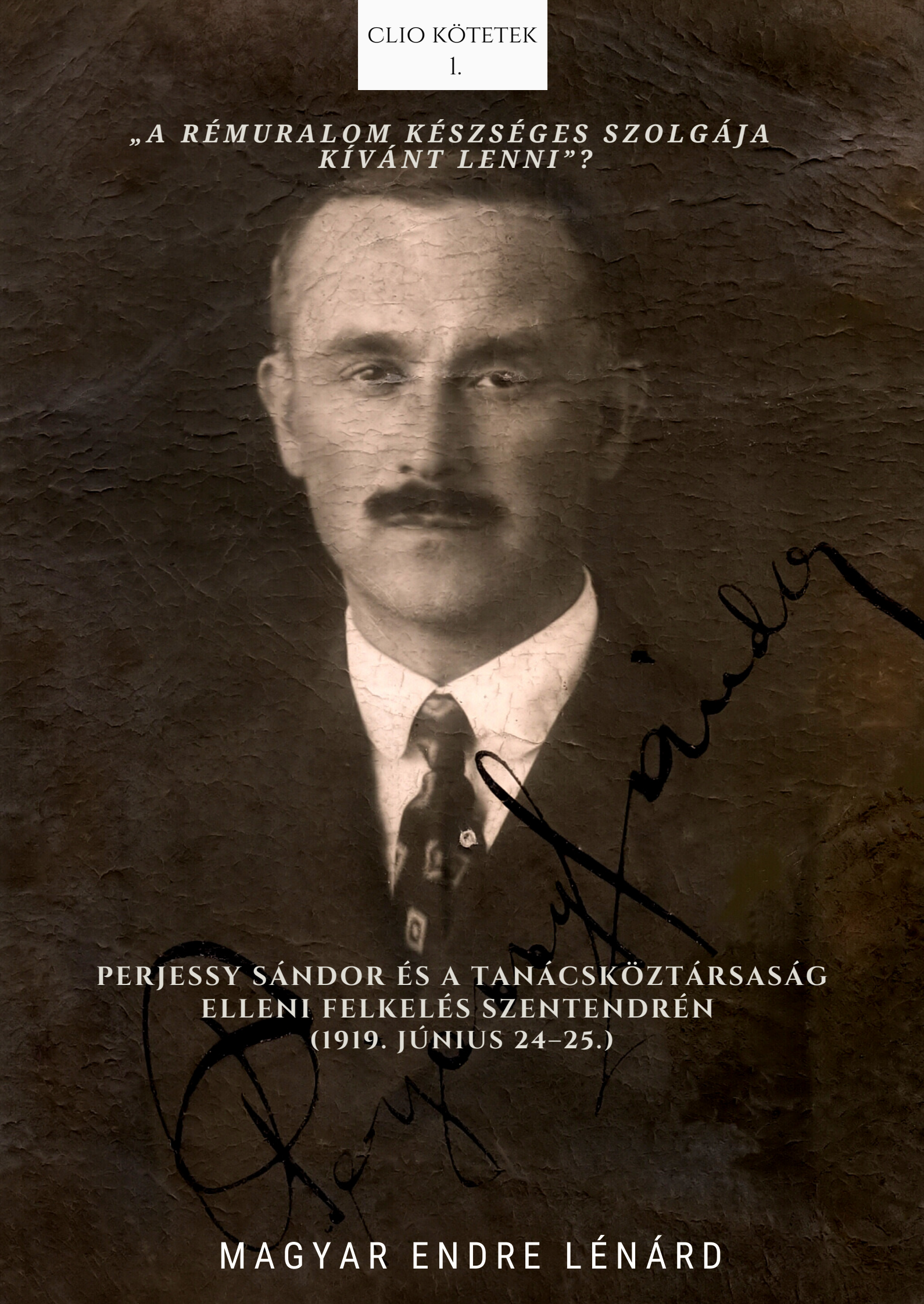

PERJESSY SÁNDOR ÉS A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG ELLENI FELKELÉS SZENTENDRÉN (1919. JÚNIUS 24–25.)

MAGYAR ENDRE LÉNÁRD

Magyar Endre Lénárd

„A *rémuralom készséges szolgája kívánt lenni*”?

Perjessy Sándor és a Tanácsköztársaság elleni felkelés Szentendrén (1919. június 24–25.)

CLIO KÖTETEK

Sorozatszerkesztő:
Fóris Ákos és Gellért Ádám

MAGYAR ENDRE LÉNÁRD

„A RÉMURALOM KÉSZSÉGES SZOLGÁJA KÍVÁNT LENNI”?

Perjessy Sándor és a Tanácsköztársaság elleni felkelés Szentendrén (1919. június 24–25.)

Clio Intézet ♦ Budapest ♦ 2020

Felelős szerkesztő: Fóris Ákos
Segédszerkesztő: Tóth Eszter Zsófia
Borítóterv és kivitelezés: Gellért Ádám

© Magyar Endre Lénárd, 2020
© Clio Intézet, 2020

A kiadványsorozat a Miniszterelnökség támogatásával jelenik meg.

Kiadó: Clio Intézet

Felelős kiadó:
Clio Intézet Nonprofit Kft.
1145 Budapest, Mexikói út 47/A. fszt. 2.

Borítókép: Perjessy Sándor igazolványképe, 1927. június 29.
Kostyán Ákos Antal magántulajdona.

ISBN 978-615-00-8235-6
ISSN 2677-1888 (Clio kötetek)

https://www.clioinstitute.hu/cliokotetek

CLIO INTÉZET
BUDAPEST

www.clioinstitute.hu
www.facebook.com/clioinstitute

TARTALOMJEGYZÉK

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS 7

BEVEZETÉS 8

FORRÁSOK ÉS A SZAKIRODALOM 11

Források és forráskritika 11

Historiográfia és emlékezetpolitikai reprezentáció 1989-ig 17

A rendszerváltozás utáni helytörténetírás és emlékezetpolitikai kánon 25

SZENTENDRE A NÉPKÖZTÁRSASÁG IDŐSZAKÁBAN 28

A világháború utáni politikai változások 28

A rendőrség újjászervezése és paramilitáris egységek felállítása . 30

Katonai és karhatalmi alakulatok 33

A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG IDŐSZAKA 35

AZ 1919. JÚNIUS 24-25-I SZENTENDREI ELLENFORRADALOM 44

A szentendrei ellenforradalom kezdeti sikerei 44

Az ellenforradalom „leszerelése” és „más irányba terelése” 48

A SZENTENDREI ELLENFORRADALOM ELFOJTÁSA ÉS MEGTORLÁSA 51

A város megszállása és a városparancsnokság átvétele 58

A megtorlás 60

Perjessy szerepe a szentendrei ellenforradalomban 71

UTÓREZGÉSEK 80

A PERJESSY SÁNDOR ELLENI BÜNTETŐELJÁRÁS 86

A büntetőeljárás nyomozati szakasza a román megszállás árnyékában 86

A büntetőeljárás tárgyalási szakasza 94

Kormányzói kegyelem 101

Perújrafelvételi kísérletek 104

FEGYELMI ELJÁRÁS ÉS AZ ÖZVEGYI ELLÁTÁSRA VALÓ IGÉNYJOGOSULTSÁG KÉRDÉSE 106

ÖSSZEFOGLALÁS 111

FORRÁSOK ÉS SZAKIRODALOM 113

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Elsősorban a pengeéles logikával és páratlan kritikai érzékkel megáldott feleségemnek tartozom köszönettel, aki mindvégig szerető figyelemmel kísérte és segítette a munkámat. Az ő végletekig próbára tett türelme kitartott akkor is, amikor a teljes intellektusomat az iratfotók, könyvek és jegyzetek foglalták le.

Kutatásomat kezdettől fogva segítette G. Sin Edit, akivel a köztünk lévő véleménykülönbségek ellenére is, vagy éppen annak köszönhetően jó néhány inspiráló, szakmai vitát folytathattam.

Rajtuk kívül köszönet illeti Bödők Gergelyt, Fábián Laurát, Farkas Pétert, Fóris Ákost, Gellért Ádámot, Iljinich Viktort, Klein Lászlót, Kostyál Lászlót, Pápay Tamást, Tóth Eszter Zsófiát, valamint Vörös Boldizsárt, akik figyelmesen elolvasták és észrevételezték a kéziratot. Gaján Évának is hálás vagyok valamennyi érdekes és értékes szentendrei helytörténeti adalékért, amellyel e kötet létrejöttéhez hozzájárult. Ezúton köszönöm Révész Tamásnak és Androvicz Gábornak az első világháború utáni paramilitáris- és rendvédelmi szervezetekre vonatkozó szakirodalmi útmutatást.

Végezetül, megkülönböztetett tisztelettel szeretnék köszönetet mondani Perjessy Sándor unokájának, Kostyán Ákos Antalnak, a családi emlékezet felelevenítéséért és a temérdek apró, de fontos kiegészítésért.

Budapest, 2020. május 6.

BEVEZETÉS

Diktatórikus keretek között az elvtelen kollaboráció és az egzisztenciális kényszerből vállalt, folytatólagos közszolgálat között húzódó határsáv, a fennálló kényszerhelyzettől függően lehet szélesebb vagy akár keskenyebb is. A diktatúra közeli bukásának reményében, a kettő közötti „senki földjén" átmenetileg meg lehet húzódni, de erkölcsi ellehetetlenülés nélkül, huzamosabb ideig nem lehet ott maradni. E két terület ugyanis a kiélezett döntési helyzetekben élesen és világosan elkülönül egymástól és ezáltal az értéksemleges lojalitás lehetősége is lezárul.

Így történt ez az 1919. június végén lezajlott szentendrei ellenforradalom idején is, amikor egy rendőrtisztből lett vörösőr parancsnokot, Perjessy Sándort a közösségét érintő sorskérdések választ elé állítottak és állásfoglalásra kényszerítettek.

Munkám első részében a Szentendrén működő rendvédelmi és karhatalmi szervek 1918 novemberétől a Tanácsköztársaság bukásáig tartó, folyamatos és többszöri újjászervezését rekonstruálom. Bemutatom, hogy milyen módon értelmezték a Vörös Őrség felállításáról szóló rendeletet és ez milyen strukturális és hatásköri jellegzetességekkel járt. Ezután elemzem a Szentendrén 1918–1919-ben bekövetkezett főbb forradalmi és ellenforradalmi eseményeket, majd megvizsgálom a Perjessy Sándor ellen lefolytatott büntetőeljárás során a terhére rótt legsúlyosabb – a szentendrei ellenforradalom megtorlásával kapcsolatos – vádak történeti kontextusát, valamint az ügyében lefolytatott büntető-, kegyelmi- és fegyelmi eljárást.

E történet főszereplője, Perjessy Sándor 1878. március 17-én, Tahitótfalun született.[1] Református családban nevelkedett. Apja, Perjessy György református lelkész, tanító és laptulajdonos volt, akivel közösen szerkesztették 1903-tól 1907-ig, illetve 1915–1916 között a Szentendre és Vidéke Hírlapja című újságot. Ezzel egyidejűleg, 1906 és 1907 között a Kispest és Vidéke című lap munkatársa is volt.[2]

[1] MNL OL, K 579. PTI 653-3. 1921-U-226, 54. 980/1919. sz. értesítő jegyzék Perjessy Sándor elítéltről.

[2] Pethő–Biczák–Dietz–Fekete–Hann–Máté, 2006: 116., Bokor–Pethő, 2009: 208.,

Kezdetben napidíjas tisztviselőként lépett a város szolgálatába, 1908-tól felvételt nyert a városi rendőrség kötelékébe. 1913-tól a Szentendrei Sport Egylet ügyvezető elnökeként a helyi sport- és társasági élet szereplőjévé vált,[3] azonban – hivatali állásából adódóan – a kisváros pártpolitikai küzdelmeiben nem vett részt.

1918 novemberétől a folyamatosan változó politikai feltételrendszerekhez idomuló rendvédelmi szervek parancsnoka lett, egészen a Tanácsköztársaság bukásáig. 1919. szeptember 1-jétől a város képviselőtestülete felfüggesztette állásából, a belügyminiszer pedig felmentette a további rendőrségi szolgálat alól. Mint a Szentendrei Vörös Őrség volt parancsnoka, a bukott rendszer helyi prominensei ügyében lefolytatott monstre per[4] egyik fő vádlottja lett. A Pestvidéki Királyi Törvényszéken tárgyalt gyorsított bűnvádi eljárás során 1921. május 3-án kimondott jogerős büntetőítélet 3 év szabadságvesztésre ítélte, mellékbüntetésként 6 évre felfüggesztette politikai jogainak gyakorlását és elrendelte a volt rendőrtiszt hivatalvesztését.[5] Szabadulását követően 1922–1923 között, gabona- és terménykereskedőként önálló vállalkozásba kezdett, azonban kétszer is csődbe ment.[6] Később biztosítási ügynökként dolgozott.[7] Egy leány- és három fiúgyermeket nevelt föl.[8] 1931. október 20-án hunyt el.[9]

Végh, 1996: 17.

[3] Sportvilág, 1913. március 31., 8. Lásd még: *Az Ujság*, 1913. március 27., 14.

[4] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920. főlajstromszámú, *„Szulyovszky Sándor és társai”* elleni eljárás iratai.

[5] Uo. 4–6., 10., 14., 28. Pestvidéki Kir. Törvényszék B VII. 5721/1920. ítélete, 1921. május 3.

[6] A Pestvidéki Kir. Törvényszék 1922. IX. 7. Cg 1730/1922. 411/1. sz. cégbejegyzését lásd: *Központi Értesítő*, 1922. október 12., 880., A Pestvidéki Kir. Törvényszék 1923. V. 30. Cg 1730/1922/2. 411/2. sz. megszüntető végzését lásd: *Központi Értesítő*, 1923. június 28., 745. Az 1926-ban történt csődeljárásra vonatkozólag lásd: Csődhirdetmények. *Budapesti Közlöny*, 1926. április 9., 4. Lásd még: Csődmegszüntetés. *Budapesti Közlöny Hivatalos Értesítője*, 1927. március 2., 6.

[7] Sin, 1976: 193.

[8] Legidősebb fia nem élte meg a felnőtt kort. Felesége és gyermekei 1946-tól a „Perjéssy” nevet használták. Perjessy Sándor unokája, Kostyán Ákos Antal közlése alapján.

[9] MNL PML, IV. 401. b. 1799/1932, 3. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánja 19125/kig.1932. sz. jelentése a főispánnak Perjessy Sándor fegyelmi ügyében, 1932. április 21.

Az özvegye által kezdeményezett perújrafelvétel nyomán 1939-ben a Pestvidéki Királyi Törvényszék felmentette az alapperbeli ítélet vádjai alól. Egy 2006-ban megjelent várostörténeti-biográfiai lexikonban azt olvashatjuk, hogy a *„család által őrzött iratok szerint 1937-ben egy perújrafelvétel után a rá vonatkozó bírósági ítélet hatályát vesztette”*.[10] Ezzel szemben – a kutatásaim során feltárt levéltári források alapján – a Pestvidéki Királyi Törvényszék 1939. május 9-én mondta ki néhai Perjessy Sándor felmentését.[11] Sajnálatos módon, ez a dokumentum a mai napig nem került elő.

Ennél is kevesebbet tudunk Perjessy Sándor 1946-ban kezdeményezett rehabilitálásáról, amelyről – a vonatkozó levéltári iratanyag kiselejtezése miatt – egy korabeli iktatókönyvi bejegyzésen kívül más forrással nem rendelkezünk.[12] A perújrafelvétel és a rehabilitáció ügyének teljeskörű megismeréséhez tehát további kutatások szükségesek.

A múlt csupán a források hozzáférhetősége arányában feltárható és megközelíthető. Körvonalazható, de teljességgel meg nem ismerhető. Száz év történeti távlatából az egykoron lefolytatott büntetőeljárás fókuszában álló cselekmények átfogó jellegű leírása helyett az események *egy lehetséges és valószínűsíthető olvasatának* bemutatását tűztem ki célul. Ez annál is inkább indokolt, mivel a rendelkezésre álló források nem nyújtanak teljes körű felvilágosítást sem az események ok-okozati összefüggéseire, sem a résztvevők cselekedeteire és indítékaira vonatkozólag. Az eljárás során rögzített – bizonyos vonatkozásokban egybevágó, de többnyire egymástól is merőben eltérő, belső ellentmondásokkal terhelt, a vizsgálat tárgyát képező cselekmények óta eltelt idő és az ellentétes érdekek függvényében több ponton is módosult – vallomásokból egymástól eltérő narratívák is

[10] Pethő–Biczák–Dietz–Fekete–Hann–Máté, 2006: 117.

[11] MNL PML, IV. 409. c. F 77/1942.f.ü. sz. vármegyei tiszti főügyészi indítvány néhai Perjessy Sándor volt szentendrei városi rendőrtiszt fegyelmi ügyében, 1943. február 12. Az indítvány a Pestvidéki Királyi Törvényszék B III. 7571/1937. sz. jogerős, felmentő ítéletére hivatkozott. Az ítélet dátumáról lásd: MNL OL, K 579. PTI 653-3. 1935-U-15352, 27. 23.930. IM IV. sz. előadói feljegyzés, Csánk Béla, igazságügyminiszteri titkár ellenjegyzésével, 1939. május 17.

[12] MNL PML, XXI. 4. b. 1946. évi alispáni iktatókönyv, 531. köt., 61020. sz. bejegyzés, 1946. december 19.

kiolvashatók. Egyértelmű és több oldalról is alátámasztott források hiányában tehát, szükség szerint, egyoldalú feltételezésekre épülő következtetések ingoványos területére kell merészkednünk. E történeti rekonstrukciós kísérlet jelentős részben a büntető joganyagra épül, ezért nem léphet föl a kizárólagosság igényével, ellenben bízom benne, hogy a történtek újraértelmezésére irányuló, további kutatások kiindulópontjaként szolgálhat.

FORRÁSOK ÉS SZAKIRODALOM

Források és forráskritika

Kutatásom közvetlen kiindulópontjának az 1950 és 1969 között végrehajtott iratbegyűjtés tekinthető, amelynek során – a szovjet levéltári gyakorlat mintájára – minden iratképző szerv és levéltár összegyűjtötte és átadta valamennyi munkásmozgalmi vonatkozású iratanyagát a Magyar Munkásmozgalmi Intézet (a továbbiakban: MMI), illetve 1956 elejétől annak jogutódja, az MSZMP KB Párttörténeti Intézete (a továbbiakban: PTI) Archívuma számára.[13]

1966-ban, az akkori Pest és Nógrád Megye Állami Levéltára is jelentős mennyiségű *„munkásmozgalmi vonatkozású"* periratot adott át *„tartós kölcsönzésre"* a PTI Archívuma részére,[14] ahol az eredeti őrzési helyükről kiemelt iratokat különféle tematikus őrzési egységekbe tagolták.[15] Ezek az iratok az 1989 novembere és 1990 januárja között lezajlott irat-átadási akció keretében kerültek vissza a Pest Megyei Levéltár őrizetébe,[16] ahol

[13] A *„munkásmozgalmi vonatkozásban jelentős iratok"* kiemelését, elkülönítését és az MMI számára történő átadását az 9500/1951. I. M. rendelet végrehajtásáról szóló 958/1952. I. M. utasítás 2. § (1) bekezdése, valamint a levéltáraknak megküldött selejtezési ügykörjegyzékek biztosították. Lásd: *Igazságügyi Közlöny*, 1952. július 21., 233–234.

[14] Az átadás-átvétel a Művelődési Minisztérium Levéltári Osztálya vezetőjének 1966. november 10-én kiadott 136.390/1966. sz. rendelete alapján történt. Lásd: MNL PML, XXXIV. 1002. a. Növedéki napló és 1964/1966. Lt. sz. iratjegyzék.

[15] A Pestvidéki Királyi Törvényszék munkásmozgalmi vonatkozású büntető peranyagai a PTI Archívuma nyilvántartásában a 628. fondszámot kapták. Lásd: Uo. XV. 21. a/1. B 5721/1920. Ellenőrző lap.

[16] Lakos, 1990: 104–109.

meglehetősen mostoha bánásmódban részesültek: a nyilvános fondjegyzékben fel sem tüntetett XV. 21. fondszám alatt több, mint két évtizedig érintetlenül álltak a raktári polcokon.[17]

A kutatás irányait és lehetőségeit alapvetően a rendelkezésre álló – meglehetősen hiányos – levéltári forrásanyag határozta meg. Forrásértékük tekintetében ezek közül a legjelentősebbek a proletárdiktatúra szentendrei exponensei ügyében – a Pestvidéki Királyi Törvényszéken lefolytatott – *„Szulyovszky Sándor és társai"* ellen indított gyorsított bűnvádi eljárás iratai.[18]

Ez az iratanyag-együttes több, egymással összefüggő részből áll: a Tanácsköztársaság bukása után Szentendrén végzett kihallgatásokat összegző feljelentésből,[19] a Pestvidéki Királyi Ügyészség vádindítványából[20] és a Pestvidéki Királyi Törvényszék ítéletéből.[21] Ezen iratokhoz, bizonyítékként csatolt permellékletként maradt fenn *„A [M]agyar Tanácsköztársaság által proklamált proletárdiktatúra alapján álló Szentendrei Munkástanács"* (a továbbiakban: Szentendrei Munkástanács) üléseinek jegyzőkönyve.[22]

Mindezeken kívül megmaradt a vádindítvány egy (restaurált, töredékes) példánya a Pestvidéki Királyi Törvényszék regisztratúrájában,[23] valamint a Budapesti Királyi Főügyészség által jóváhagyott ítélet egy kiadmánya az Igazságügyminisztérium iratai között.[24] A Budapesti Királyi Főügyészség anyagában az eljárás koordinálására és ügymenetére vonatkozó ügyészi feljegyzések és egyéb nyomozati iratok is találhatók.[25]

---

[17] MNL PML, XV. 21. Raktári jegyzék, 2012.
[18] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920. főlajstromszámú, *„Szulyovszky Sándor és társai"* elleni eljárás iratai.
[19] MNL PML, IV. 408. b. 5252/1920. Magyar Államrendőrség Szentendrei Rendőrkapitánysága jelentése a Pestvidéki Kir. Ügyészségnek, 1919. október 2.
[20] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 135–180. Pestvidéki Kir. Ügyészség 1919.K.ü.2732/185. sz. vádindítványa, 1920. május 10.
[21] Uo. 1–74. Pestvidéki Királyi Törvényszék B VII. 5721/1920. ítélete, 1921. május 3.
[22] Uo. 75–134. Szentendrei Munkástanács üléseinek jegyzőkönyve (A továbbiakban: Mt. jkv.)
[23] MNL PML, VII. 1. b. Pestvidéki Kir. Ügyészség 1919.K.ü.2732/185. sz. vádindítványa, 1920. május 10.
[24] MNL OL, K 579. PTI 1921-T-33569, 2–75. Pestvidéki Királyi Törvényszék B VII. 5721/1920. ítélete, 1921. május 3.
[25] BFL, VII. 17. b. 1920-IV-9-62. *„Szulyovszky Sándor és társai"* elleni eljárás iratai.

Az 1919. június 24–25-i szentendrei ellenforradalomról és annak megtorlásáról viszonylag csekély elsődleges forrással rendelkezünk. Így például 1919. június közepétől nem maradtak fenn a Szentendrei Munkástanács jegyzőkönyvei, június 22-től pedig az Új Kor című hivatalos lap is megszűnt.[26] Ennek következtében főként másodlagos forrásokra kell hagyatkoznunk, mindenekelőtt az ellenforradalom utáni megtorlás körülményeit vizsgáló több, egymással párhuzamosan lefolytatott büntetőeljárás dokumentumaira.

Forrásértéküket tekintve ezek közül (a fent említett, *„Szulyovszky Sándor és társai"* elleni eljáráson kívül) a legjelentősebbek a Jancsik Ferenc és – előzőnél kisebb mértékben – a Mausz Rezső (a különítmények kiküldésével és a káplán kivégzésével kapcsolatos) mögöttes felelősségének kérdését vizsgáló ügyészségi és törvényszéki büntetőeljárás iratai. A *„Jancsik Ferenc és társa"* elleni büntetőper mellékletét képező, Chudy Ferenc kihallgatásáról szóló jegyzőkönyvek[27] és jelentések[28] az ellenforradalom megtorlásának kulcsfontosságú dokumentumai. Az előbbi vaskos, három kötetes anyagához képest csekély terjedelmű a Mausz-per iratanyaga, amelyből – sajnálatos módon – több permelléklet is hiányzik, mint például a dr. Klincsek Iván, Moser Elek százados és Molnár Béla hadnagy tanúvallomásairól felvett jegyzőkönyvek[29] és egyéb iratmásolatok.[30]

A rövid, de adatgazdag források között említhető Kada Mihály szentendrei római katolikus plébános jelentése,[31] valamint Reisenberger

[26] Bokor–Pethő, 2009: 92.

[27] BFL, VII. 5. c. 7901/1920, 41–45. Szentendrei Rendőrség, jegyzőkönyv Chudy Ferenc kihallgatásáról, 1919. szeptember 13. és (folytatólagosan) 1920. október 10., Uo. 183–184. Magyar Államrendőrség különítménye. Jegyzőkönyv Chudy Ferenc kihallgatásáról 1920. február 14., Uo. 137–142. Budapesti Magyar Államrendőrség, jegyzőkönyv Chudy Ferenc kihallgatásáról, 1919. november 29. és (folytatólagosan) 1920. február 13.

[28] Uo. 144. Budapesti Magyar Államrendőrség 1802/919. sz. jelentés Chudy Ferenc kihallgatásáról, 1919. december 4.

[29] BFL, VII.18.d. 1919-IV-13-6031, 14. és 37. Mausz Rezső elleni eljárás iratai. Iratjegyzék, 1920. március 17.

[30] A Budapesti Királyi Ügyészség 1920. március 17-én kelt 21889/920. sz. átiratában kérte a Pestvidéki Királyi Ügyészségtől másolatban megküldeni *„Chudy Ferenc azon vallomásáról szóló jegyzőkönyvet, mely szerint dr. Kucsera Ferenc szentendrei meggyilkolására Jancsik Ferenctől és Mausz Rezsőtől kapott utasítást"*. Lásd: Uo. 6.

[31] BFL, VII. 5. c. 7064/1919, 93–96. Szentendrei r. k. plébánia 179/1919. jelentése a Főhatóságnak, 1919. november 14.

Gusztáv 1919. június végén írt feljelentése a szentendrei direktórium tagjai (Szulyovszky Sándor és Molnár Varga Géza) ellen.[32] Előbbi a Fáber Oszkár elleni per[33] mellékleteként, utóbbi a Belügyminisztérium irattárában, a Tanácsköztársaság idején el nem intézett ügyeket tartalmazó, külön csomóban maradt fenn.[34]

A megtorlás előzményeinek és körülményeinek tisztázásához a Pálffy téri helyiérdekű vasúti[35] állomásvezető,[36] valamint Filatorigát állomás főnöke és társai[37] ellen lefolytatott ügyészségi vizsgálatok iratai nyújtanak támpontokat.

Jól rendezett állapotban maradtak meg Szentendre város polgármesterének (tanácsának) közigazgatási iratai,[38] az azokhoz tartozó iktató- és mutatókönyvekkel együtt, amelyeket a proletárdiktatúra idején is folyamatosan vezettek. Az 1920-as (esetenként '30-as, '40-es) évek irataihoz számos esetben csatoltak eredeti 1919-es iratokat, vagy irat-töredékeket. Ezek általában fontosabb, elhúzódó ügyeket tartalmaztak, így az átlagosnál jelentősebb forrásértékkel rendelkeznek. Ezen iratok (az 1919-es évkör kivételével) előbb a városi irattárban, majd a levéltárba kerülésük után, többszörös szelekción mentek át. A selejtezéseknek (csekély kivétellel) az elnöki iratok és némely segédkönyv (iktató- és mutatókönyv) is áldozatul esett.

A Szentendrei Direktórium iratai eredetileg a városi közigazgatási regisztratúra integráns részét képezték, majd az azok közül kiemelt 1483–3930. közötti iktatószámú iratokból jött létre a jelenlegi fond.[39] Az

[32] Forrásközlésként megjelent: Csonka–Fiziker, 2019: 177–180.
[33] Fáber Oszkár személyéről és az ellene indított büntetőperről lásd bővebben: Fazekas, 2001: 17–42.
[34] MNL OL, K 148. 696. csomó 1920-XXXVI-453-9341. 782–784. és Uo. 749., feljegyzés előadói íven.
[35] 1918. november 2-án megszűnt és egy közös cégben, Budapesti Egyesített Városi Vasutak (a továbbiakban: BEVV) néven egyesült az összes városi vasúti társaság. Ehhez tartozott a szentendrei vonalat üzemeltető Budapesti Helyiérdekű Vasút (a továbbiakban: BHÉV) is. Lásd bővebben: Legát, 2017: 33.
[36] BFL, VII. 18. d. 1919-IV-13-4555. Alkony (Reissmann) Sándor Frigyes Pálffy téri állomásfőnök elleni vizsgálat iratai.
[37] Uo. 1920-IV-13-7820. Lengyel József Filatorigát állomásfőnök és társai elleni vizsgálat iratai.
[38] MNL PML, V. 373. b. fond iratai.
[39] MNL PML, XVI. 25. fond iratai. A Levéltárak Ügyviteli Szabályzatáról szóló 130/1971. MM sz. utasításához mellékelt szabályzat 78. §-a írta elő az általános levéltárak tanácsköztársasági iratainak eredeti őrzési helyükről való kiemelését és

1919. június végén lezajlott ellenforradalomra vonatkozó, valamint az azt követő, körülbelül egy hónapos időszakban iktatott iratanyag meglehetősen hiányos, gyakran találhatóak köztük olyan pótlapok, amelyeket 1919 őszén, dr. Antolik Arnold polgármester helyezett el *„a munkástanács kezelésében elkallódott"* iratok helyén.[40] Abból is adódnak hiányosságok, hogy az 1950-es és 1960-as években a városi közigazgatási iratokból és a direktóriumi iratanyagból is jelentős számú iratot vett át *„tartós kölcsönzésre"* az MMI, illetve jogutódja, a PTI Archívuma. Ezek helyén többnyire *„MM"* jelzéssel ellátott őrjegyek találhatók.[41]

A Tanácsköztársaság Anyagait Gyűjtő Országos Bizottság (a továbbiakban: TAGYOB) Szentendrére vonatkozó iratai (a proletárdiktatúra alatti közegészségügyre vonatkozó jelentésen[42] és egy kísérőlevélen kívül[43]) valószínűleg ugyancsak az MMI, illetve a PTI Archívumába kerülhettek, más TAGYOB iratokkal együtt, amelyek helyén csak üres palliumok maradtak.[44]

A Tanácsköztársaság előtti és utáni időszakban a Szentendrei Néplap volt Szentendre közéleti-társadalmi lapja,[45] amely rendkívüli lapszámaiban, folytatólagos sajtótudósításként jelentette meg a *„Szulyovszky Sándor és társai"* elleni per főtárgyalásán elhangzott vallomásokat. Ezen különkiadásokból a kiadó egy teljes sorozatot átadott a szentendrei városi irattár számára.[46] A Szentendrei Néplap rendkívüli kiadásaiban közölt – némi iróniával és gúnnyal fűszerezett – tudósítások főként a tárgyalás szenzációsabb és színesebb

áthelyezését a XVI. fondfőcsoportba. Lásd: *Művelődésügyi Közlöny*, 1971. május 20., 115.

[40] Lásd például: MNL PML, XVI. 25. 1727/1919., 2609/ 1919., 2614/1919., 3360/1919. és 3838/1919.

[41] Lásd például: Uo. 1761/1919. és 2197/1919.

[42] MNL PML, IV. 408. v. Szentendre. X. Fejezet. Egészségügy. Dr. Péchy Henrik városi ügyvezető tiszti orvos sz. n. jelentése, 1921. július 9.

[43] Uo. I. tétel. Alispáni iratok. Szentendrei polgármester 2323/1921. sz. jelentése az alispánnak, 1921. szeptember 21.

[44] Vö.: *„A megyei TAGYOB iratok egy részét a Párttörténeti Intézet Archívuma őrzi"*. Lásd: Endrényi, 1969: 223.

[45] Lásd bővebben: Bokor–Pethő, 2009: 89–95.

[46] Szentendrei Néplap rendkívüli kiadásai. Tiszteletpéldány Szentendre város Irattárának Bodh Józseftől. Szentendre, 1921. május 15. A mellékelt kísérőlevél adatai szerint Pest megye alispánjának 1610–8/1950. I. 1. sz. rendeletére, 1950. június 6-án került átadásra az MMI Könyvtárának.

epizódjairól számoltak be, amelyek mellett olykor a per menetére vonatkozó, lényegesebb információk is elkerülték az újságíró figyelmét. E rendkívüli lapszámok tehát egyfelől értékes adalékokkal szolgálnak a büntetőper rekonstruálásához, másfelől nem pótolhatják a peranyag irategyüttesében hiányzó főtárgyalási jegyzőkönyveket.

1919. február 23-tól 1919. június 22-ig jelent meg az Új Kor című lap, amely – fejléce szerint – előbb a Szentendrei Szociáldemokrata Párt, a proletárdiktatúra kezdetétől pedig a Szentendrei Szociálista [sic!] Párt hivatalos közlönye volt.[47] Ebben jelentek meg a munkástanács és a direktórium főbb rendeletei, valamint a diktatúra szentendrei reprezentánsainak írásai is. A Tanácsköztársaság bukása után a Pestvidéki Királyi Ügyészség rendelkezésére bocsátott szerkesztőségi dokumentáció eltűnt és a megjelent lapszámok közül sem minden lapszám maradt fenn az utókor számára. A volt főszerkesztő felesége által írt kérelem sorait idézve: az *„Új Kor című […] lapra vonatkozó s még 1919. augusztus hóban beszolgáltatott összes kéziratok […] időközben – valószínűleg román kézen – eltűntek”*.[48]

A Tanácsköztársaság szentendrei eseményeiről, valamint a történtek utóéletéről a napi sajtóban több hír és közlemény is megjelent. Forrásértékük meglehetősen csekély, sőt némely közlemény tényszerűsége is megkérdőjelezhető, egyrészt az azokban – akár egyetlen rövid híren belül is – fellelhető temérdek mennyiségű tartalmi tévedés, másrészt a hírértéket az olvasó érdeklődésének felkeltése alá rendelő, szenzáció-kereső attitűd miatt.[49]

[47] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920. Mt. jkv. 1919. március 22., 1. határozat., MNL PML, XVI. 25. 2775/1919. Szentendrei Munkástanács határozata az Új Kor támogatásáról, 1919. május 23., Bokor–Pethő, 2009: 89–92.
[48] BFL, VII. 17. b. 1920-IV-9-62, 86. Dr. Horváth Ákosné Dobák Berta 1559/1920. sz. beadványa a Budapesti Kir. Főügyészséghez, 1920. február 18.
[49] Eklatáns példaként lásd: A szentendrei káplán három gyilkosát halálra ítélték. *Világ*, 1921. május 4., 6.

A kommün bukását követően dr. Váry Albert koronaügyész-helyettes *A vörös uralom áldozatai Magyarországon* című munkájában foglalta össze az 1919. június 24–25-i szentendrei ellenforradalommal és annak megtorlásával kapcsolatos történeti tényállást. Állításait a Pestvidéki Királyi Törvényszék ítéletében foglalt adatokra alapozta.[50] A két világháború közötti történeti munkák az általa közölt adatokat (és tévedéseket) vették át.[51]

Ebben az időszakban az 1918–1919-es szentendrei eseményekkel kapcsolatos kollektív emlékezetet bizonyos mértékben a felelősség áthárítására szolgáló bűnbakképzés határozta meg.[52] Ennek tipikus példája dr. Antolik Arnold nyugalmazott polgármester[53] várospolitikai ars poeticáját összefoglaló, 1932-ben kiadott memorandumának sajátos múltértelmezése. A közélettől visszavonult egykori városvezető, az 1921-es konszolidációról szóló polgármesteri beszámolóját idézve, a világháború és a *„megváltozott politikai időszak"* eseményeit a kisváros fejlődésének ívét megszakító, éles cezúraként értékelte, amely csírájában elfojtotta egy *„reményt keltő összefogás"* kibontakozását. E memorandum a világháború, illetve *„a forradalom"* közé betoldott egy – a valóságban sohasem létezett – átmeneti, konszolidációs periódust. Antolik szerint akkor, „*amikor már kezdtünk a rendes nyomon járni, jött a forradalom. 1918 vége, majd 1919. március 21-e az összes kereteket felborították…"*[54]

[50] Váry, 1993: 126–127.

[51] Váry tévesen adta meg dr. Weresmarthy Miklós (Domony, 1865. június 11. – Szentendre, 1921. január 22.) halálának helyszínét és időpontját. Ez áthagyományozódott toposzként, napjainkban is tartja magát a köztudatban. Lásd: Gratz, 1935: 150–151., Deliriumban született magyar történelem. Kun Béla proletárdiktatúrája. IV. rész. *Magyar Holnap,* 1978/12. ünnepi szám, 13., Fáy Zoltán: Hecckáplán. *Magyar Nemzet*, 2019. december 21., 10. Vö.: Pethő–Biczák–Dietz–Fekete–Hann–Máté, 2006: 163., Az ily módon konzerválódott tévedésekre Bödők Gergely is felhívta a figyelmet: Bödők, 2018: 11.

[52] Lásd például: Egy kis anekdota. SZN, 1919. november 9., 1. Vö.: Pók, 2010: 18–19.

[53] Pethő–Biczák–Dietz–Fekete–Hann–Máté, 2006: 1–12.

[54] Idézi: Katona, 1996: 42. Az idézett szövegrész eltérő olvasatát lásd: Schleininger, 1996: 171–172.

A bűnbakképzésnél is mélyrehatóbb identitásformáló és értelmező szerepe volt az ellenforradalmi mártírológiának. A jelen mű tárgyához kapcsolódó, 1945 előtti ellenforradalmi pamflet- és memoárirodalom stílusjegyeit hordozó történeti,[55] publicisztikai[56] és kommemorációs jellegű írások[57] többnyire egyetlen, speciális részterületet érintettek: az 1919. június 24–25-i szentendrei ellenforradalom két mártírja (dr. Kucsera Ferenc római katolikus káplán[58] és dr. Weresmarthy Miklós[59]) meghurcoltatását. E szenvedéstörténet a vörösterror helyi emlékezetének konstitutív elemévé vált, az ellenforradalmi mártírológia kultikus-nekrologikus olvasatában.[60] Ez magyarázza azt a sajátosságot, hogy kutatásaim során nem találtam a két világháború közötti időszakban keletkezett, Szentendre 1918–1919-es történetét érintő történelmi feldolgozások között egyet sem, amely e két mártír kálváriáján kívül a szentendrei ellenforradalom eseményeit átfogó jelleggel, szélesebb történeti kontextusban vizsgálta volna.

A II. világháború után, néhány évtized alatt radikálisan megváltozott a Tanácsköztársaság hivatalos megítélése. Ennek nyitányaként, 1945-től lehetővé vált a Horthy-rendszer idején politikai okokból elítéltek és üldözöttek rehabilitálása.[61] Ugyanakkor az MKP a – másfél évtizeddel későbbi kommunista mártírkultuszt[62] megalapozó – nagyszabású adatgyűjtésbe kezdett, amelynek során összeállította a Horthy-rendszer idején elítélt *„1919-es forradalom harcosainak névjegyzékét”*.[63]

---

[55] Liebner, 1920: 155., Szászhalmi, 1928: 44., Gabányi, 2000 [1922]: 83–84. Gabányi forráskezelésével kapcsolatos kritikai észrevételeket lásd: Donáth, 2012: 149–150., 160–161., 241.

[56] [Gál Imre]: A polgár a viharban. (Napló a vörös diktatúráról.) 61. rész. *Esti Kurir*, 1937. szeptember 11., 11. E cikksorozat később önálló riport-regényként is megjelent. Lásd: Gál, 1937: 241–243.

[57] Junius 25. SZN, 1920. június 27., 1. Lásd még: Német, 1939: 3–5.

[58] Pethő–Biczák–Dietz–Fekete–Hann–Máté, 2006: 89.

[59] Uo. 163.

[60] Vö.: Csunderlik, 2019: 15., 62., 254–255., Lakner, 2004: 237.

[61] Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. február 15-én kelt 285/1945. M. E. rendelete a volt tanácsköztársaság alatti magatartás és az azóta baloldali (kommunista, szociáldemokrata, antifasiszta) politikai meggyőződés és tevékenység miatt elítéltek, illetve hátránnyal sújtott rehabilitálásáról. *Magyar Közlöny*, 1945. február 27., 1–2.

[62] Apor, 2014: 31.

[63] MNL OL, M-KS 274-7. 290. ő. e. Az irat a kommunista mártírológiai kánon egyik legkorábbi dokumentuma.

Az 1945–1948 közötti átmeneti, demokratikus rendszerben azonban a kommün nem jelentett progresszív, követendő hagyományt,[64] annak emlékezete a baloldali pártok népfrontpolitikájával sem volt összeegyeztethető,[65] a kommunista politikusok pedig kínosan hallgattak róla.[66] Jóllehet, 1949-től az 1980-as évek végéig a tudományos élet teljes vertikuma a marxista-leninista megközelítésmód időről-időre változó narratív kereteihez igazodott,[67] a Tanácsköztársaság sokáig nem került a hivatalos történettudomány és az emlékezetpolitika középpontjába. E tekintetben a 40. évforduló megünneplésétől kezdve következett be jelentősebb változás, amikortól az 1919-es proletárdiktatúra a rendszer hivatalos – ám több szempontból is kritikával illetett[68] – előképévé vált.[69]

Az 1960-as évek derekától kibontakozó, Rév Erika és Sík Ferenc nevével fémjelzett marxista-leninista jogtörténeti iskola[70] számos tanulmánya foglalkozott – egyebek mellett – a kommün tisztségviselőinek büntetőjogi felelősségre vonásával. E jogtörténeti megközelítésmód a Tanácsköztársaság után gyorsított eljárásban lefolytatott büntetőeljárásokat[71] a fehérterror eszközének,[72] az ítélkezés jellegét a büntetőjogi alapelvek *„összetörésére"* irányuló, tudatos törvénysértések

[64] Apor, 2014: 30–31.
[65] Hajdu, 1999: 15.
[66] Csunderlik, 2019: 10.
[67] Lásd bővebben: Apor, 2014: 29–198.
[68] László Ferenc: Mit kezdjünk a Tanácsköztársasággal? – Zabigyerek. *Magyar Narancs,* 2007/13. 2007. március 29., 18–20., Fóris, 2019.
[69] Apor, 2014: 29–31., 34., Csunderlik, 2019: 10.
[70] A marxista-leninista jogtörténeti kritika kritikáját lásd: Nagy, 2013: 17–18., 21.
[71] Ezen (korabeli szóhasználat szerint) *„kommunista perek"*, vagy más néven: *„bolsevik perek"* eljárásjogi alapját a Friedrich-kormány által 1919. augusztus 19-én kiadott (és 20-i kihirdetésétől kezdve hatályos) 4039/1919. M. E. rendelet képezte. Ennek 1. §-a kimondta azt, hogy *„a törvényszék ítél a jelen rendelettel szabályozott gyorsított bűnvádi eljárás szerint a Tanácsköztársaság szervei, közegei és megbízottai felett, akik hatósági jogkört bitorolva vagy színlelve a büntetőtörvényekbe ütköző cselekményt követtek el"*, továbbá azok ellen, akik *„a tanácsköztársaság megalapítása, fenntartása vagy visszaállítása érdekében"* bűncselekményeket valósítottak meg, tekintet nélkül arra, hogy cselekményüket e jogszabály életbelépése előtt vagy után követték el. E célból (a 2. §. értelmében) minden törvényszéken öt főből – a tanács elnökéből és négy ítélőbíróból álló – (korabeli kifejezés szerinti *„ötös"*) külön tanácsot kellett felállítani. Lásd: Magyarországi Rendeletek Tára, 1919: 647–656. Lásd még: MNL PML, XV. 21. b. 1919 – sz. n. 1. ő. e. 4039/1919. M. E. rendelet, Pestvidéki Kir. Ügyészség irattári példánya.
[72] Nagy, 2016: 183.

sorozatának, *„justizmord”*-nak,[73] illetve koncepciós jellegű *„terrorperek”*-nek tekintette.[74]

Az 1960-es évektől kezdve (a megyei levéltár szakmai és a Hazafias Népfront Szentendrei Városi Bizottsága politikai irányításával) megindult honismereti és krónikaíró mozgalomnak[75] köszönhetően mind nagyobb számban megjelenő helytörténeti tanulmányok is ugyanezt a szemléletmódot követték. Vigh Károly, az ellenforradalmi restaurációról szóló tanulmányában úgy fogalmazott, hogy *„vérbíróság”*[76] ítélkezett azok fölött, *„akik a pomázi járásban a szocializmus ügyéért harcoltak”*.[77] Az 1980-as évek közepén megjelent munkásmozgalmi biográfia szerint az 1919. június végén elfojtott ellenforradalom megtorlásának kulcsszereplőit *„a fehérterror bírái”,*[78] illetve *„a fehérterror bírósága”*[79] ítélte halálra, avagy életfogytig tartó szabadságvesztésre.

1969-ben került sor először Szentendre 1918–1919-es történetének rövid, de átfogó bemutatására, amelyre a volt Szentendrei járási főjegyző,[80] később a Hazafias Népfront Szentendrei Városi Bizottságának elnöke,[81] Horváth Levente vállalkozott először *Szentendre az őszirózsás forradalom idején*,[82] valamint *Az 1919-es tanácsköztársaság Szentendrén* című,[83] személyes élményein alapuló, retrospektív tanulmányaiban. A megyei lapokban számos cikket írt az 1918–1919-es forradalmak szentendrei történetéről,[84]

---

[73] Rév, 1965: 91., 143. Vö.: Rév, 1969: 9., 15., 20.
[74] Sík, 1974: 57–59., 63–64. Vö.: Sík, 1979: 171–172.
[75] Magyar László: Helytörténeti krónikák négyezer oldalon. *Magyar Hírlap*, 1970. május 5., 4., Balázs, 1974: 325., A helytörténet művelése Szentendrén az 1970-es és 80-as években. *Szentendre és Vidéke,* 2010. december 10., 10.
[76] Vigh, 1965: 350.
[77] Uo.
[78] Balanyi et al., 1985: 72.
[79] Uo. 74.
[80] MNL PML, XXI. 4. b/3. 26. doboz, Horváth Levente szentendrei járási főjegyző személyi iratai. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánja 4150/949. sz. átirata a Közigazgatási Bizottságnak, 1949. január 24.
[81] Megválasztották az új városi népfrontbizottságot. *Szentendre*, 1964. február 19., 1.
[82] Horváth, 1969a.
[83] Horváth, 1969b.
[84] Lásd például: Horváth Levente: Emlékeztünk! *Szentendre*, 1961. március 22., 1. Uő.: *Nekik köszönjük!* Szentendre, 1961. szeptember 27., 1., Uő.: Egy kis várostörténet. *Szentendre*, 1964. szeptember 2., 1., Uő.: „Legyetek szilárdak, a győzelem a tiétek…” *Szentendre*, 1965. március 27., 1., Uő.: Mesélnek a házak: Weresmarthy-villa – Dunapalota I. *Szentendre*, 1965. november 17., 1., Uő.: Mesélnek a házak:

magnetofonszalagra rögzített visszaemlékezéseit pedig a szentendrei Ferenczy Múzeum rendelkezésére bocsátotta.[85]

Horváth az 1945 utáni, végletesen leegyszerűsített, kétpólusú, osztályharcos kommunista üdvtörténeti narratíva kontextusában[86] ábrázolta az 1918–1919-es eseményeket: *„százharminchárom napig tartott mindössze az igazság uralma s jött a véres és szörnyű úri megtorlás"* – írta a Tanácsköztársaság 48. évfordulóján megjelent cikkében.[87] Horváth szerint már 1918. október 31-én *„Lenin személye biztató reménységet öntött […] minden jóérzésű szentendrei szívébe"*,[88] a Tanácsköztársaság történetét pedig *„jószándékú szentendrei kisemberek 133 napos uralma"*-ként ábrázolta.[89] Perjessyt az *„utat mutató elődeink"* sorában helyezte el[90] és *„forradalmi rendőrkapitány"*-ként méltatta.[91]

Horváth kendőzetlen szubjektivitása részben annak tulajdonítható, hogy cikkeiben és tanulmányaiban a saját élményeit dolgozta fel. 13–14 éves volt az 1918–1919-es forradalmak idején.[92] Ennél is hangsúlyosabban rányomta a bélyegét az írásaira az a tény, hogy apját, dr. Horváth Ákos budapesti főügyész-helyettest, a Tanácsköztársaság alatti vádbiztosi és lapszerkesztői tevékenységéért a Pestvidéki Királyi Törvényszék három év szabadságvesztésre,[93] a Budapesti Királyi Főügyészség pedig állásvesztésre ítélte.[94]

Weresmarthy-villa – Dunapalota II. *Szentendre*, 1965. november 20., 1., Uő.: Érdekes dokumentumok 1919-ből. *Szentendre*, 1966. május 11., 1., Uő.: 1918. október 31. Szentendrén. *Szentendre*, 1966. október 29., 1., Uő.: A tanácshatalom Szentendrén. Emlékezés 1919. március 21-re. *Szentendre*, 1967. március 22., 1., Uő.: Adatok egy emléktáblához. *Szentendre*, 1960. április 9., 1.

[85] FMC A, 851-74. *Horváth Levente visszaemlékezése az 1918-as polgári demokratikus forradalom szentendrei eseményeire*. Hangfelvétel leirata, 1974. február 18., Uo. 852-74. *Horváth Levente visszaemlékezése a Tanácsköztársaság korának szentendrei eseményeire.* Hangfelvétel leirata, 1974. február 18.

[86] A kommunizmusról, mint világnézetileg determinált üdvtörténeti megközelítésről lásd: Kende, 2003: 52–53.

[87] Horváth Levente: A tanácshatalom Szentendrén. Emlékezés 1919. március 21-re. *Szentendre*, 1967. március 22., 1.

[88] Horváth, 1969a: 5.

[89] Horváth, 1969b: 23.

[90] Horváth Levente: 1918. október 31. Szentendrén. *Szentendre*, 1966. október 29., 1.

[91] Horváth, 1969b: 16. Lásd még: Horváth Levente: Adatok egy emléktáblához. *Szentendre*, 1960. április 9., 1.

[92] Szeberényi Lehel: Egy kisváros nagy napjai. *Magyar Nemzet*, 1969. március 21., 11.

[93] Pethő–Biczák–Dietz–Fekete–Hann–Máté, 2006: 65–66., Csicsay–Göndics–Kende–Koltai–Lakatos, 1969: 445.

[94] Nánási, 2009: 275., Nánási, 2011: 230.

A korszak helytörténetének máig legteljesebb feldolgozása a szentendrei munkásmozgalmi hagyományokat ápoló bizottság vezetője, dr. G. Sin Edit helytörténész-muzeológus által írt *Az 1918–19-es forradalmak Szentendrén* című „krónikája", amely a Pest Megyei Levéltár honismereti és helytörténeti pályázatán a legjobb helytörténeti munka kategóriában első helyezést ért el.[95]

A mű széleskörű forrásfeltáró munkán alapult, a Pest Megyei Levéltár, a PTI Archívuma és a szentendrei Ferenczy Múzeum által őrzött iratok, valamint a szerző által, 1919-es veteránokkal készített interjúk feldolgozása alapján.[96] E „krónika" szerkesztett és rövidített változatát a Szentendrei Műsor című kulturális folyóirat 13 részből álló, folytatásos sorozatban közölte.[97] Ezt követte a szerző újabb munkája *Fejezetek és források Szentendre város és a Szentendrei Járás munkásmozgalmának történetéből 1890–1945* címmel,[98] amelyben a „krónikát" szélesebb forrásbázis, valamint Horváth Levente irathagyatéka alapján[99] az egykori Pomázi (később: Szentendrei) Járás területére vonatkozó részekkel bővítette.

Miközben Horváth munkáit a nosztalgikus-anekdotázó elbeszélésmód, valamint a dogmatikus merevség és a forráskritika teljes hiánya jellemezte, addig Sin írásaiban helyenként a hivatalos irányvonaltól távol álló kritikai attitűddel és differenciált megközelítésmóddal is találkozhat az olvasó. Horváth vörös és fehér színű ábrázolásmódjához képest Sin sokszínű palettával, árnyaltabban és mértéktartóbban közelített a témához.

Sin kutatásai során abból az előfeltevésből indult ki – egy vele készített interjú sorait idézve – miszerint Szentendre *„mindig polgári*

[95] Sin, 1976. A pályamű másodpéldányát lásd: FMC A, 1244-77.
[96] Sin Edit: Múzeum és közművelődés. *Pest Megyei Hírlap*, 1973. december 4., 4., Szokoly Endre: Ömlesztett irathalomból keletkezett a díjnyertes pályamű. *Pest Megyei Hírlap*, 1976. november 13., 5.
[97] Sin, 1978a, Sin, 1978b, Sin, 1978c, Sin, 1978d, Sin, 1978e, Sin, 1978f, Sin, 1979b, Sin, 1979c, Sin, 1979d, Sin, 1979e, Sin, 1979f, Sin, 1979g, Sin, 1979h.
[98] Sin, 1981.
[99] FMC TD, 77.1.1. Jegyzék az MSZMP Pest Megyei Bizottsága Archívuma részéről a Ferenczy Múzeum gyűjteményének átadott, Horváth Levente hagyatékából származó anyagokról, 1977. január 12.

berendezkedésű" volt, ám *„sohasem volt ellenforradalmi város".*[100] „Krónikájának" narratív konstrukcióját arra a tézisre építette fel, mely szerint a kisváros lakosságának döntő többségét kitevő *„szegény, dolgozó kisemberek"*[101] érdekeit képviselő kommünnel szemben *„a szentendrei ellenforradalomnak egyáltalán nem volt tömegbázisa. Csupán a csőcselék, a lumpen elemek álltak Weresmarthyék szolgálatában".*[102] Erre a vezérfonálra fűzte fel, 1919-től 1944-ig terjedő ívben, Szentendre történetét.[103] E tekintetben Sin helytörténeti narratívája szorosan illeszkedett a (népbíróságok által az 1919 és 1944 közötti időszakra vonatkoztatott, majd a kádári kultúrpolitika által 1956-ig kiterjesztett) ellenforradalmi kontinuitás teóriájához.[104]

E kétpólusú narratíva keretei tehát meglehetősen szűknek bizonyultak Perjessy ideológiai pozícionálásához, Sin azonban a rendelkezésére álló, Perjessy ellenforradalmi szerepét érdemben alátámasztó ego-dokumentumok,[105] vallomások[106] és egyéb dokumentumok közül csak azokat vette figyelembe, amelyek az általa konstruált Perjessy-kép megalkotásához szükségesek voltak. Kiterjedt forrásbázison alapuló kutatásai ellenére is következetesen *„a [T]anácsköztársaság legaktívabb harcosai"* közé sorolta őt.[107] Az erre vonatkozó deduktív okfejtése szerint a Perjessy ügyében kiszabott börtönbüntetés ténye önmagában is elégséges bizonyítékot szolgáltatott arra, hogy cáfolja a közreműködését az ellenforradalomban.[108]

Sin olykor az eredeti közlési szándéktól eltérő kontextusban interpretálta a forrásokat. Így például több rendőr, illetve vörösőr

[100] Kiss György Mihály: A pártbizottság kezdeményezte. Felkutatták a város 1919-es múltját. *Pest Megyei Hírlap*, 1976. október 9., 5.
[101] Sin, 1976: 126.
[102] Uo. 137., Lásd még: Sin, 1979e: 52. és Sin, 1981: 45.
[103] Sin, 1976: 133., 137., 193–194., 155–156., Sin, 1979h: 57., Sin, 1981: 46., 100–101. Vö.: Horváth Levente: Három március. *Szentendre*, 1965. március 13., 1.
[104] Sin, 1975: 43., Vö.: Máté, 2007: 94–97., Apor, 2002: 180–185., különösen: 188–189., Apor, 2014: 9., 21., 97–98., 107., különösen: 25.
[105] Lásd például: MNL OL, K 579. PTI 653-3. 1921-U-226, 20–26. Perjessy Sándor védelmi előterjesztése, 1920. március 6.
[106] Lásd például: BFL, VII. 5. c. 7901/1920, 146. Jegyzőkönyv Sárközy Aladár rendőr őrmester tanúvallomásáról. 1919. december 5. Lásd még: SZN, 1921. április 19., 3.
[107] Sin, 1976: 38., Sin, 1978d: 50., Sin, 1981: 18–19.
[108] Sin, 1976: 83–84.

tanúvallomása szerint Perjessy egyes rendeletek végrehajtását önkényesen megakadályozta,[109] sőt az őrszoba parancsnoka szerint ez bevett gyakorlat volt: *„[a]hogy jöttek [a rendeletek], félretettük őket. Csak kényszerűségből vettük elő"* – olvashatjuk a szolgálatvezető őrmester tanúvallomásában.[110] Ez azonban a „krónikában" egészen más kontextusban jelent meg, méghozzá úgy, mintha Perjessy a rendeletek visszatartását *„merő jóindulatból, a proletárhatalom érdekében"* tette volna.[111] Sin elismerte ugyan, hogy Perjessy az 1919. június 24–25-i szentendrei ellenforradalom idején végső soron *„az ellenforradalmárok malmára hajtotta a vizet"*, ám azt az *„akaratán kívül"* álló körülményeknek tulajdonította.[112] Ebben a sajátos fénytörésben változott át *„a régi szentendrei intelligenciával baráti kapcsolatban álló, liberális"*[113] egykori rendőrtiszt a reakciósokkal szemben tehetetlen[114] vörösőr parancsnokká, aki a túszok listájának kiszivárogtatásával *„már-már az árulás határát súrolja"*.[115]

Az 1918–1919-es szentendrei eseményeket szélesebb kontextusban vizsgálta Vigh Károly, *Vörös Pest vármegye* című monográfiájában. A Tanácsköztársaság 60. évfordulójának tiszteletére kiadott, helytörténeti szintézisnek szánt, reprezentatív kiadvány az események összefüggéseit és kulcsszereplőit is a korabeli munkásmozgalmi-párttörténeti kánon kontextusában helyezte el. Ennek megfelelően Perjessyt egyfajta heroikus, ideáltipikus forradalmárként jelenítette meg. A kezdetben *„baloldali érzelmű rendőrkapitány"*[116] fokozatos ideológiai jellemfejlődésen ment keresztül: előbb *„a nemzetőrség parancsnokaként a nép, a haladás ügye mellé állt"*,[117] majd pedig a frontharcos Takácsy Józseffel együtt szervezte meg a vörös őrséget. A szerző sietve hozzátette azt is, hogy ebbe a testületbe *„politikai-erkölcsi szempontból csak a legmegbízhatóbb elemek kerülhettek"*,[118] sőt, Vigh szerint a

[109] Nagy András vallomása. SZN, 1920. december 18., 3.
[110] Sárközy Aladár vallomása. SZN, 1920. december 18., 2.
[111] Sin, 1976: 130.
[112] Uo. 83.
[113] Uo.
[114] Uo. 130.
[115] Uo. 132.
[116] Vigh, 1979: 64–65.
[117] Uo. 156.
[118] Uo.

vörösőrök éberségének volt köszönhető az 1919. június végén megkísérelt ellenforradalom elfojtása is.[119]

Perjessyt a Kádár-korszak helytörténeti kánonja a *„Tanácsköztársaság kiemelkedő harcosai"* között tartotta számon.[120] 1958-ban a városi tanács egy utcát nevezett el róla.[121] A kommün 50. évfordulójának lezárásaként az MSZMP szentendrei székháza (az egykori Weresmarthy-villa)[122] oldalán elhelyezett emléktábla, márványba vésve örökítette meg *„a munkáshatalomért küzdő szentendreiek"* sorában a *„város forradalmi rendőrkapitánya, majd a vörösőrség parancsnoka, most az emléktábla egyik hőse"* emlékezetét.[123]

A rendszerváltozás utáni helytörténetírás és emlékezetpolitikai kánon

Az országos trendeket megelőzve, a Szentendrei Tanács 1986-ban visszaállított néhány történelmi közterület-elnevezést.[124] Később, a rendszerváltozás utáni években történhetett meg, városszerte mindenütt az *„elmúlt rendszer nyomait tükröző"*[125] és a *„kétes múltú, világmegváltó és mozgalmi nevek"*[126] felülvizsgálata, illetve a *„történelmi, helyi, nemzeti"*[127] közterület-elnevezések helyreállítása.[128] Ezzel összefüggésben került sor a Perjessy

[119] Uo.
[120] Karácsonyi István: Emlékek, ódon házak. Utcanevek idézik a múltat. Perjéssy Sándor utca. *Pest Megyei Hírlap*, 1980. március 29., 5.
[121] MNL PML, XXIII. 552. a. 15. köt. Jegyzőkönyv Szentendre Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága 1958. augusztus 1-i üléséről, 163. (15/1958. VB) határozat. Lásd még: MNL PML, XXIII. 551. a. 8. köt. Jegyzőkönyv Szentendre Városi Tanács Tanácsa 1958. augusztus 15-i üléséről, 4. napirendi pont, 25. (6/1958. T) határozat.
[122] Budavári, 2017: 13.
[123] Horváth Levente: Adatok egy emléktáblához. *Szentendre*, 1960. április 9., 1. (A rendszerváltást követően eltávolított márványtábla sorsa ismeretlen.)
[124] Az új pártház megépítésével összefüggésben került sor a Marx tér helyett a Fő tér elnevezés helyreállítására. Az erre vonatkozó, informális megegyezés alapján az új pártház mellett kialakított közterület kapta (és viseli napjainkban is) a Marx tér elnevezést. Lásd bővebben: Pethő, 1996: 113.
[125] Paulina László – Kovács Béla: Keressük az új és régi utcaneveket. *Szentendre és Vidéke*, 1990. szeptember 1., 3.
[126] Párbeszéd az utcanevekről. *Szentendre és Vidéke*, 1990. február 16.
[127] Uo.
[128] Lásd bővebben: Pethőné Németh Erika: Nevek az utcán. Történelem a falakon. *Szentendre és Vidéke*, 1990. március 1., 10., Hann Ferenc – Jolsvai Arisztidné – Katona Gyuláné – Pethő Németh Erika: Változó utcanevek. *Szentendre és Vidéke*, 1990. október 1., 8–9., Katona Gyuláné: Változó utcanevek. *Szentendre és Vidéke*, 1990. november 15., 8–9.

Sándor utca nevének megváltoztatására is, amely azóta (napjainkban is) a Tómellék utca nevet viseli.[129]

A szentendrei helytörténeti kánon az utcanév-változtatást követően is megőrizte Perjessy emlékezetét. Ezzel kapcsolatban – nézőpontváltásnak nem nevezhető, mégis figyelemre méltó – hangsúlyeltolódás történt. Amikor a szentendrei utcanév-történeti adattár 1983-ban megjelent, első kiadása Perjessy Tanácsköztársaság alatti vezető szerepét hangsúlyozta,[130] az 1996-ban megjelent, javított változat már *„a város egy régi helyi polgára"*-ként[131] emlékezett meg róla. A rendszerváltozást követő két évtizeden belül számos irodalom-, hely- és sajtótörténeti feldolgozás hozott felszínre – addig feltáratlan – adatokat Perjessy lapszerkesztői, műfordítói és (részben írói álneveken folytatott) publicisztikai tevékenységével kapcsolatban.[132]

Annak ellenére, hogy a korábban csak megfelelő politikai ajánlással kutatható iratok[133] a rendszerváltozást követően teljes mértékben hozzáférhetővé váltak, az azóta eltelt több mint 30 évben sem történt meg az 1918–1919-es szentendrei helytörténet monografikus feldolgozása.[134]

Az 1990-es évek elejétől kezdve alapvetően dr. Kucsera Ferenc, római katolikus káplán mártíriuma került – kiváltképp a 2019-es centenáriumi évben – az 1918–1919-es szentendrei eseményeket –

---

[129] PMK HGY, Szentendre város képviselőtestülete, 134/1991/ÖNK. határozat, 1991. december 10.
[130] Pethő, 1983: 134.
[131] Pethő, 1996: 254.
[132] Pethő–Sin, 1990: 156., 167., Végh, 1996: 17., Sin, 2000: 45., Pethő–Biczák–Dietz–Fekete–Hann–Máté, 2006: 116–117., Bokor–Pethő, 2009: 39–40., 67–68., 87., 208.
[133] V. Bálint Éva: Kutatható - nem kutatható. Utazás a titkos (?) iratok birodalmába. *Magyar Hírlap*, 1984. április 29., 9. A levéltárügyről készült tematikus riport szerint a levéltári kutatás sikerét nagy mértékben a kutató *„pedigréje"* és kapcsolatrendszere határozta meg az adott intézményben. Ezzel kapcsolatban a Párttörténeti Intézet igazgatóhelyettese *„naiv szemléletnek"* minősítette azt, hogy egyes kutatók a *„témájukat teljes egészében akarják áttekinteni"*. Egy évvel a rendszerváltás előtt került sor a PTI Archívumában a kutatási korlátozások enyhítésére, illetve részleges feloldására. Lásd: Feloldottak több tárolt dokumentumot a Párttörténeti Intézetben. *Népszabadság*, 1988. október 17., 7. Lásd még: Kétezer folyóméternyi pártdokumentum. Múlóban a levéltárosok tudathasadása. A „titkos" megjelölésnek többféle oka lehet. *Népszabadság*, 1988. október 19., 5.
[134] Lásd a rendszerváltás utáni szentendrei helytörténetírás historiográfiájáról: Erdősi–Majorossy, 2014: 7–8.

többnyire érintőlegesen – tárgyaló kommemoratív-helytörténeti jellegű,[135] illetve az előbbi és a közéleti publicisztika határterületén elhelyezhető írások középpontjába.[136] Hajdu Tibor hasonlatával élve: az *„érdekes, de rossz helyre akasztott festmény"*[137] megfelelőbb elhelyezése és tisztább megvilágításban történő bemutatása helyett többnyire egyetlen részlet többféle reprodukciója készült el, némelyik a Tanácsköztársaság bukását követő, revans-vágytól terhelt, felfokozott hangulatú időszak publicisztikai kliséinek és toposzainak ötvözetéből.[138]

Az utóbbi évtizedben a Tanácsköztársaság szentendrei megvalósításának egyes részterületeit vizsgáló tanulmányokon kívül[139] mindössze egy – tényleges levéltári forrásfeltáró munkán alapuló – történeti-publicisztikai cikksorozat jelent meg, amely a tragikus sorsú káplán életének, halálának és emlékezetének bemutatása mellett az 1919. június végén elfojtott szentendrei ellenforradalom történetét is vázlatosan ismertetette.[140]

Ugyanez mondható el a Ferenczy Múzeum Centrum 2019-ben megnyílt időszaki kiállításáról is, amely a korhangulatot idéző tárgyi emlékeken kívül a korszak megértéséhez szükséges levéltári iratokból is sokrétű, reprezentatív válogatást tett közzé.[141]

---

[135] Lásd például: Écsy Gábor: Dr. Kucsera Ferenc. *Szentendre és Vidéke*, 1990. szeptember 15., 2., Hardi [Péter]: A vörös uralom pap áldozatai. *Pest Megyei Hírlap*, 1993. április 3., 13., Karcsú fémkereszt... *Új Ember*, 1993. július 11., 12., Katona, 2013: 127–129., Müller 2012a: 5., Müller 2012b: 5., Müller 2012c: 5., Tyekvicska, 2019a: 146., Tyekvicska, 2019b: 93–94.

[136] Lásd például: Szánthó Imre: Pontosítsunk. *Szentendre és Vidéke,* 1993. május 15., Balogh Gyula: A Tanácsköztársaság mártírjai. *Pest Megyei Hírlap*, 1993. augusztus 16., 13., Uő.: Róluk se feledkezzünk el! *Szabad Föld,* 1993. szeptember 28., 6., Tolonics Gyula: A Duna-korzót őrző gáton… *Szentendre és Vidéke*, 2012. szeptember 21., 4., Pálffy Lajos: Verd meg a pásztort… *Magyar Hírlap*, 2019. június 25. 7., Tari, 2019.

[137] Hajdu, 1992: 26.

[138] Lásd újabban: Fáy Zoltán: Hecckáplán. *Magyar Nemzet*, 2019. december 21., 10.

[139] Magyar, 2014., Magyar, 2019.

[140] Tyekvicska, 2019c: 8–9., Tyekvicska, 2019d: 11., Tyekvicska, 2019e: 12–13.

[141] kszeva: Emlékkiállítás Kucsera Ferenc életéről. *Pilis-Dunakanyari Hírmondó*, 2019. november 10., 4.

SZENTENDRE A NÉPKÖZTÁRSASÁG IDŐSZAKÁBAN

A világháború utáni politikai változások

A világháborús összeomlást követően, kisebb személycseréktől eltekintve, lényegében változatlan összetételben – formálisan Nemzeti Tanácsként[142] – tovább működött a városi képviselőtestület.[143] Ezzel szemben pozícionálta magát az 1918. november 20-án megalakult[144] Szentendrei Néptanács. A néptanács a képviselőtestület 1919. február elején történt feloszlatásáig azzal párhuzamosan működött, de tényleges hatáskörrel nem rendelkezett.[145]

A szentendrei szociáldemokraták a „Károlyi-forradalom"[146] kezdetétől tudatosan készültek az általuk illegitimnek tekintett városvezetés leváltására és a hatalom átvételére,[147] folyamatosan agitáltak és népgyűléseket tartottak a város főterén.[148] A forrongó közhangulat hatására és a néptanács követelésére,[149] 1918 novemberében a polgármester, a számvevő és a rendőrkapitány is elhagyta a várost.[150] A zsámbéki birtokára visszavonult Heller Antal rendőrkapitány helyettesítésére Perjessy Sándor rendőrtiszt kapott megbízatást,[151] aki akkor már több, mint tíz éve állt a város szolgálatában

[142] Horváth Levente: Egy kis várostörténet. *Szentendre*, 1964. október 28., 1.
[143] MNL PML, V. 373. b. 3997/1917. Szentendre rendezett tanácsú város képviselőtestületének jegyzéke.
[144] Csicsay–Göndics–Kende–Koltai–Lakatos, 1969: 70–71.
[145] MNL PML, V. 373. b. 1510/1919. A szentendrei polgármester-helyettes főjegyző jelentése az Országos Propaganda Bizottságnak. Fogalmazvány, kézirat, 1919. január 25., Városi ügyek. *Új Kor*, 1919. február 23., 3.
[146] A világháborús összeomlást követő, a Tanácsköztársaság kezdetéig terjedő időszakra vonatkozóan a továbbiakban, a legkevésbé ideológiai- és értékítélettel telített *„Károlyi-forradalom"* megnevezést alkalmazom.
[147] Lásd bővebben: Vigh, 1979: 28–29., Magyar, 2019: 23–27.
[148] MNL PML, IV. 408. v. Szentendre. X. Fejezet. Egészségügy. Dr. Péchy Henrik városi ügyvezető tiszti orvos sz. n. jelentése, 1921. július 9.
[149] Csicsay–Göndics–Kende–Koltai–Lakatos, 1969: 70–71.
[150] MNL PML, IV. 408. b. 2234/1919, 4. A Szentendrei Néptanács 22/1918. sz. indítványa Heller Antal rendőrkapitány elleni fegyelmi eljárás iránt, 1918. november 30.
[151] MNL PML, IV. 401. b. 10524/1918. Jegyzőkönyvi kivonat a Szentendrei Néptanács 1919. november 20-i üléséről.

(ennek elismeréseképpen az egyenruháján három arany csillagrózsa viselésére vált jogosulttá).[152] Az 1918 novemberétől 1919. április 9-ig tartó időszakban ő irányította a szentendrei rendvédelmi szerveket.[153] Felettes hatósága a városi képviselőtestület volt, továbbá a Szentendrei Néptanács rendészeti bizottsága felé is beszámolási kötelezettséggel tartozott.[154]

A Szentendrei Néptanácshoz több városi tisztviselő ellen érkeztek bejelentések.[155] Dr. Földes István vármegyei kormánybiztos-helyettes[156] helyszíni kiszállása alkalmával személyesen tartott vizsgálatot *„a lakosság által elűzött tisztviselők”*[157] ügyében és ígéretet tett a problémák teljeskörű kivizsgálására.[158] Perjessyvel szemben is merültek fel panaszok, ám az erről szóló, igen rövid jegyzőkönyvi kivonatban mindössze az áll, hogy tisztázta magát a felhozott vádakkal kapcsolatban, a néptanács pedig egyhangú döntéssel bizalmat szavazott a számára.[159] Ettől függetlenül a főispán-kormánybiztos egyes szentendrei tisztviselők – köztük Perjessy – ügyében dr. Reisz Gábor tiszteletbeli vármegyei főügyészt küldte ki a fegyelmi eljárást megelőző vizsgálat megtartására.[160] Erre azonban már nem került sor, mivel az aktát egy héttel a Tanácsköztársaság kikiáltása után lezárták és az irattárba helyezték.[161]

---

[152] MNL PML, V. 373. b. 5668/1918. Szentendre város képviselőtestülete 1918. december 4-i rendkívüli közgyűlésének jegyzőkönyvi kivonata. Lásd még: Uo. Szentendrei polgármester-helyettes főjegyző 5668/1918.-jkv.204. sz. évzáró jelentése a város közigazgatásáról, szellemi és anyagi állapotáról, 1918. december 4.

[153] MNL OL, K 579. PTI 653-3. 1921-U-226, 23. Perjessy Sándor védelmi előterjesztése, 1920. március 6.

[154] FMC TD, 70.123.1. Perjessy Sándor beszámolója a néptanács számára. Kézirat, 1919. február 8.

[155] FMC TD, 77.1.8. Jegyzőkönyvi kivonat a Szentendrei Néptanács 1919. január 9-i üléséről. Vö.: Sin, 2000: 54–55.

[156] Berényiné et al., 2016: 179–180.

[157] BFL, VII. 18. d. 1919-IV-13-3539, 3. Budapesti Kir. Ügyészség 8808/909. detektív jelentés, 1919. szeptember 14.

[158] Uo. 8. Jegyzőkönyvi kivonat Szentendre város képviselőtestülete 1919. január 11-i üléséről.

[159] FMC TD, 70.118.1. Jegyzőkönyvi kivonat a Szentendrei Néptanács 1919. január 18-i üléséről.

[160] MNL PML, IV. 401. b. 10.701/1918, 1. Főispán-kormánybiztos átirata a szentendrei polgármester-helyettes főjegyzőnek, feljegyzés előadói íven, 1919. február 27.

[161] Uo. 9. Ifj. Feleki Andor alispáni titkár feljegyzése, előadói íven, 1919. március 28.

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a Károlyi-forradalom kezdetén a szentendrei konzervatív elit alkalmazkodott az októberi fordulat utáni új, köztársasági berendezkedéshez és közülük többen a néptanácsba is bekerültek. Ennek ellenére, a helyi szociáldemokratáknak végül sikerült elérni a régi városi vezetőség eltávolítását, majd a néptanács konzervatív képviselői is egyre inkább perifériára szorultak a helyi közéletben. E folyamat végét jelzi, hogy éppen egy hónappal a Tanácsköztársaság kikiáltása előtt, 1919. február 21-től egy új – zömmel szociáldemokratákból álló – néptanács vette át a feloszlatott városi képviselőtestület hatáskörét, ennél fogva a helyi rendvédelmi szervek is annak felügyelete alá kerültek.[162]

A rendőrség újjászervezése és paramilitáris egységek felállítása[163]

1918 novemberétől, az országos trendet követve,[164] Szentendrén is többféle paramilitáris rendvédelmi szervezet jött létre a városi rendőrség munkájának kiegészítésére. Leszerelt katonákból alakult meg a városi nemzetőrség és az izbégi népőrség. A nemzetőrség 1918. november végén megszűnt. Az év végén önkéntes polgárőrség alakult a városban.[165]

Mindenekelőtt azért volt szükség ezeknek a felállítására, mert a városban állandó veszélyt jelentettek *„erőszakoskodásaikkal és lövöldözéseikkel"*[166] a szovjet-orosz hadifogságból, illetve a frontról hazatérő katonák. Közülük sokan azt hangoztatták, hogy *„ártalmatlanná kell tenni a csendőrséget és a rendőrséget; fegyvereiket el kell venni s a proletariátust kell fölfegyverezni. A gazdagok vagyonát*

[162] Városi ügyek. *Új Kor*, 1919. február 23., 3., Csicsay–Göndics–Kende–Koltai–Lakatos, 1969: 155.
[163] A terminológiáról lásd: Révész, 2019: 261.
[164] Vö.: Uo. 174., 263–264., Őry, 1994: 49–51., Parádi, 2008: 73.
[165] MNL PML, V. 373. b. 5668/1918. A szentendrei polgármester-helyettes főjegyző 5668/1918.-jkv.204. sz. évzáró jelentése a város közigazgatásáról, szellemi és anyagi állapotáról, 1918. december 4. A nemzetőrség és a polgárőrség felállításáról lásd: 5220/1918. M. E. körrendelet. *Budapesti Közlöny,* 1918. november 13., 7–8. Az önkéntes polgárőrségről lásd: Parádi, 2008: 71–73.
[166] MNL OL, K 579. PTI 653-3. 1921-U-226, 22. Perjessy Sándor védelmi előterjesztése, 1920. március 6.

el kell venni, őket le kell gyilkolni" – írta két évvel később Perjessy a szervezés körülményeiről.[167]

Az erőszakhullám 1918. november 16-ról 17-re virradó éjjel ért a tetőpontjára. Az éjszakai lövöldözések és rablások miatt a polgármester-helyettes főjegyző kénytelen volt a kormánybiztos-főispántól karhatalmi erősítés kiküldését és a statárium kihirdetését kérni: *„a közrend és közbiztonsági állapotok teljes felfordulása van keletkezőben […] több lövöldözés volt a városban s általában véve [a] személyi és vagyonbiztonság teljes veszélynek kitéve"* – olvashatjuk a drámai hangvételű távirat sorait.[168] Egy erőszakos cselekményről később Perjessy is beszámolt a néptanács ülésén, amelyet leszerelt nemzetőrök személyes bosszújának tulajdonított. Referátuma szerint ismeretlen tettesek többször belőttek a sértett házába az ablakon keresztül, két szarvasmarháját elvitték, levágták és a szarvasmarhák húsát közfogyasztásra kimérték, annak bevételét pedig jótékony célra fordították.[169]

A nagy méreteket öltött munkanélküliség is a forradalmi radikalizálódásnak kedvezett. A szentendrei gyárak munkásai közül munka nélkül maradt 30-40 fő, továbbá egyes budapesti gyárak leállása miatt 3–400 szentendrei vas- és fémmunkás is. A mezőgazdasági idénymunkák szünetelése miatt további 30-40 földmunkásnak nem volt lehetősége munkába állni, 2-300 napszámos pedig a napszámbéreket kevesellve nem volt hajlandó dolgozni. A leszerelt katonák különféle szociális követelésekkel (ruha- és segélypénz, ingyen bakancs, leszerelési illeték) zaklatták a hatóságokat, miközben a munkanélküli segély felvételét követően ők sem vállaltak munkát.[170]

---

[167] Uo.

[168] MNL PML, V. 373. b. 10.425/1918. Szentendre polgármester-helyettes főjegyzője 98.eln1918. sz. távirata a főispánnak, 1918. november 17.

[169] FMC TD, 70.123.1. Perjessy Sándor beszámolója a néptanács számára. 1919. február 8. (Kézirat.) Perjessy utólag tévesen 1918. november 20-ra datálta az eseményt, ugyanis a hivatkozott távirat már 17-én iktatásra került. Vö.: MNL PML, IV. 401. b. 1918. évi iktatókönyv, 622. köt., 10.425. sz. bejegyzés, 1918. november 17.

[170] MNL PML, V. 373. b. 1510/1919. A szentendrei polgármester-helyettes főjegyző jelentése az Országos Propaganda Bizottságnak. Fogalmazvány, kézirat, 1919. január 25.

Fényes László, a nemzetőrség kormánybiztosa 1918. november végétől azzal a középtávú célkitűzéssel irányozta elő a nemzetőrség létszámcsökkentését, hogy a szerepüket egyre inkább a fizetés nélkül szolgáló polgárőrök vegyék át.[171] A létszámcsökkentés Szentendrén is megtörtént, méghozzá úgy, hogy a városi tanács – Perjessy javaslatára – a kibővített rendőri létszámkeretet a feloszlatott nemzetőrség öt, katonaviselt tagjának átvételével töltötte föl, akik nemzetőrként kapott 30 koronás napidíjukat a továbbiakban is megkaphatták, valamint a szolgálati fegyvereiket is megtarthatták. Perjessy tervezete szerint a városi költségvetés biztosította volna a rendőrség bővítéséhez szükséges pénzügyi fedezetet. Ezzel szemben a néptanács egyik tagja, Joanovics Sándor[172] közadakozás meghirdetését javasolta. Joanovics, Perjessyvel szemben azzal érvelt, hogy *„az e címen felmerült kiadás ne a város pénztárát, következésképpen mindenkit, hanem csak a vagyonos osztályt terhelje […] s csak ennek eredménytelensége esetén viselje ezt a város”*.[173] A képviselőtestület mindkét javaslatot mérlegelve végül a középutat választotta: egyfelől a néptanács közadakozási felhívását is közzétette,[174] másfelől – a fenntarthatóság érdekében – 100.000 koronás kölcsönt vett fel a Szentendrei Hitelszövetkezettől.[175]

Lényegét tekintve az ismertetett átszervezés a gyakorlatban azt jelentette, hogy 1918. december 1-től kezdve 10-ről 15 főre bővült a városi rendőrség létszáma, az újonnan létrehozott szolgálatvezető őrmesteri tisztséghez 200 korona állandó fizetés-kiegészítés járt, a többi rendőr pedig 150 koronás szolgálati pótdíjban részesült.[176] Ennek köszönhetően a város hosszú távon is számíthatott a volt nemzetőrök szolgálatára, akik a továbbiakban a rendőrségi jogviszonynak megfelelő illetményben és szolgálati pótdíjazásban részesültek.[177]

---

[171] Révész, 2015., Révész, 2019: 168.
[172] Berényiné et al., 2016: 180–181.
[173] FMC TD, 77.1.6. Szentendrei Néptanács 11/918. sz. határozata a rendőrlegénység szaporításáról, 1918. november 30.
[174] Uo. 77.1.3. Szentendrei Néptanács 11/918. (11b) Felhívás, d. n.
[175] Sin, 2000: 53–54.
[176] MNL PML, V. 373. b. 1646/1919. Szentendre város képviselőtestületének 5165/kig.1918.-jkv.159. véghatározata a rendőrök létszámának felemelése és részükre szolgálati pótdíj megszavazása tárgyában, 1918. december 4.
[177] Uo. 5668/1918. A szentendrei polgármester-helyettes főjegyző 5668/1918.-

A Károlyi-forradalom idején kétpólusúvá vált helyi közéletben a rendvédelem újjászervezése és megerősítése volt az az ügy, amelynek érdekében képes volt közös nevezőt találni a helyi konzervatív elit a feltörekvő szociáldemokratákkal. A képviselőtestület és a néptanács együttműködése révén sikerült a városban 1918 novemberében átmenetileg megrendült személy- és vagyonbiztonságot helyreállítani és – ami ennél is nehezebb volt – fenntartani azt, egészen a Tanácsköztársaság kezdetéig.[178] Az Új Kor című lap elégedetten nyugtázta a bűnügyi hírek hiányát: *„Hét hét után múlik és nem kapunk úgynevezett »rendőri hírt«. Ez a »hír«-telenség rendőrségünknek s vezetőjének legjobb bizonyítványa”*.[179]

Katonai és karhatalmi alakulatok

1916-tól kezdve megalakult[180] és a világháborút követően is tovább működött a Szentendrei Katonai Állomásparancsnokság felügyelete alatt álló Budapesti Kerületi Gyalogos Géppuskás Tanfolyam.[181] Az állomásparancsnokság és a tanfolyam egyesített parancsnoksága a Duna-parti Weresmarthy-villában,[182] legénységi állománya pedig városszerte magánházaknál,[183] iskolákban és a Katolikus Legényegylet épületében[184] volt elszállásolva.[185] A lőgyakorlatok Izbégen, az Anna-völgyi lőtéren zajlottak.[186] A korabeli sajtó szerint 1918. október 31-én, az akkor 420 fős szentendrei géppuskás zászlóalj gyalogmenetben vonult a fővárosi Astoria Szálló elé, ahol felesküdött a Nemzeti Tanácsra, majd tiszteletére

jkv.204. sz. évzáró jelentése a város közigazgatásáról, szellemi és anyagi állapotáról, 1918. december 4.

[178] Uo. 4014/1919. Szentendre város képviselőtestülete 1918. december 4-én kelt 5244/1918. sz.–139.kgy. sz. határozata. Mellékelve: Izgalmas közgyűlés a városházán. SZN, 1918. december 8., 2.

[179] A legjobb hír. *Új Kor,* 1919. március 9., 3.

[180] Horváth, 1969a: 2

[181] HL, II. 1239. 1515/Eln.1919. sz. 945. Hadrend, Elosztó ív.

[182] Budavári, 2017: 11–12.

[183] *Új Kor*, 1919. március 9., 4.

[184] MNL PML, V. 373. b. 424/1919. Szentendre polgármester-helyettes főjegyzőjének határozata a Legényegyletben, katonák okozta károk megtérítése tárgyában, 1919. január 27.

[185] Lásd bővebben: Magyar, 2019: 35.

[186] Horváth, 1969a: 2

díszőrséget állt. Ez alkalommal nevezte ki Hock János Kis János századost a zászlóalj parancsnokává.[187] 1918 végén a géppuskások egy része a fővárosban végzett karhatalmi feladatokat, egy osztag pedig Károlyi Mihály kíséretét biztosította.[188]

A géppuskás tanfolyam legénységén kívül, ideiglenes jelleggel állomásozott Szentendrén a Budapest-környéki őrszázad[189] kötelékébe tartozó, 8 főből álló[190] karhatalmi osztag.[191] A géppuskásokkal ellentétben ezt a különítményt (elvileg) nem lehetett a várostól 8 km-rel távolabbra vezényelni. Ennek az volt az oka, hogy az őrszázad osztagai a főváros környéki agglomerációs településeken alapvetően helyhez kötött feladatokat láttak el: biztosították a *„kincstári és népvagyon"* (raktárak, pályaudvarok, vasútvonalak, állomásokon tárolt fűtő- és hadianyagok stb.) őrizetét, házkutatások keretében összegyűjtötték a katonai felszereléseket, továbbá a *„gyanús elemek"* és *„külföldi nemzetiségi izgatók"* előállítására vonatkozó kém- és közrendvédelmi szolgálatot teljesítettek.[192]

E katonai és karhatalmi alakulatok preventív jelleggel, a puszta jelenlétükkel is elősegítették a város közrendjének fenntartását, de adott esetben karhatalomként is alkalmazhatók voltak. A városi közigazgatási és rendvédelmi szervektől szervezetileg függetlenül működtek, mindamellett a géppuskás tanfolyamot egy delegált összekötőtiszt képviselte a Szentendrei Néptanács rendészeti bizottságában.[193]

---

[187] Az egész ország a Nemzeti Tanács mellett. *Világ*, 1918. november 1., 7.

[188] HL, MTK Visszaemlékezések. 129/73, 1. Endrődi János, volt géppuskás oktató visszaemlékezése, 1958.

[189] HL, II. 1239. 17. doboz, 289/Eln.1919, 515., Budapestkörnyéki őrszázad parancsnoka, Mády Lajos főhadnagy sz. n. jelentése, 1919. január 6. Lásd még: Uo. 503–514. Budapesti Katonai Kerületi parancsnokság átirata a Budapesti Karhatalmi Parancsnokság és a Budapestkörnyéki őrszázad részére. Fogalmazvány előadói íven és mellékelt jelentések, 1919. január 29.

[190] A szentendrei osztag névsorát lásd: Uo. 506.

[191] Uo. 515. Budapestkörnyéki őrszázad parancsnokának sz. n. jelentése, 1919. január 6.

[192] Uo. A kirendelt karhatalmi parancsnok feladatkörét a Budapesti Kerületi Katonai parancsnokság 24258-eln.1918. sz. rendeletének 7. a–f. pontja határozta meg. A rendelet 7. pontja általános jelleggel előírta azt, hogy a karhatalom parancsnoka *„az ottani közigazgatási hatósággal és csendőrség[gel] egyetértőleg járjon el"*. Lásd: A karhatalmi parancsnokság felállítása. *Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Hivatalos Lapj*a, 1918. december 5., 503–504.

[193] FMC TD, 70.123.1. Perjessy Sándor beszámolója a néptanács számára. Kézirat,

A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG IDŐSZAKA

A Tanácsköztársaság Szentendrén 1919. március 22-én délután vette kezdetét, amikor Vásárhelyi Kálmán kikiáltotta a város főterén összehívott népgyűlésen a proletárdiktatúrát, amellyel egyidejűleg a Szentendrei Munkástanács – ellenállás és vérontás nélkül – átvette a város feletti hatalmat[194] és statáriumot hirdetett.[195] A hatékony döntéshozatal és határozatképesség érdekében a munkástanács fölött álló, irányító szervként direktórium, végrehajtó- és intézőbizottság is alakult, amely testületek tevékenységét a vármegyei direktórium által kiküldött politikai megbízottak ellenőrizték.[196]

Egyes későbbi, sematikus ábrázolásokkal szemben[197] le kell szögezni azt, hogy Szentendrén nem a kommunisták,[198] hanem szinte teljes mértékben a helyi szociáldemokrata pártszervezet[199] és a szakszervezeti csoportok[200] vezetői vették kézbe a város irányítását.[201] A korábbi néptanács képviselői közül többen is bekerültek a munkástanács tagjai közé.[202] Lényeges hangsúlyozni azt is, hogy a munkástanács nem csupán

---

1919. február 8.

[194] Sin, 1976: 60–62., Sin, 1981: 1981. 23–24. A szentendrei Munkástanács határozatai. *Új Kor*, 1919. március 25., 2.

[195] Forradalom és Statárium! *Új Kor*, 1919. március 25., 2.

[196] Lásd bővebben: Szerényi, 1969: 146–149., Vigh, 1979: 64–65., Sin, 1981: 23–24., Magyar, 2019: 27–29.

[197] A színárnyalatok nélküli uniformizálás egyik példája a Pest megye 1918–1919-es irataiból válogatott forráskiadvány, amelynek szerkesztői annotációja a Tanácsköztársaság alatti tevékenységük miatt elítélteket úgy hozta közös nevezőre, hogy mind a 45 személyt kommunistaként tüntette fel. Lásd: Csicsay–Göndics–Kende–Koltai–Lakatos, 1969: 444.

[198] Vö.: MNL PML, V. 373. b. 1510/1919. A szentendrei polgármester-helyettes főjegyző jelentése az Országos Propaganda Bizottságnak. Fogalmazvány, kézirat, 1919. január 25. Eszerint: *„[k]ommunista pártot is szerettek volna alapítani, de tagok nem jelentkeztek”.*

[199] Uo. 1390/1919. A szentendrei MSZDP átirata a képviselőtestületnek, 1919. március 12. A helyi katonatanácsról csak elszórt adatokkal rendelkezünk, ennek képviseletében Fehér Miklós aláírása olvasható.

[200] MNL PML, IV. 408. b. 11011/1922. Szentendre polgármesterének jelentése az alispánnak, a szakszervezetek kommün alatti pénzgazdálkodása tárgyában, 1922. január 9.

[201] MNL PML, XVI. 5. a. 61/eln.1919. Kimutatás az intézőbizottság tagjairól, 410.

[202] MNL PML, XVI. 25. 3285/1919. A városi néptanács tagjai, 1919. március 16. Vö.: Uo. XV. 21. a/1. B 5721/1920. Mt. jkv. 1919. március 22-i alakuló ülés résztvevőinek névsora.

elkötelezett, ideológiailag motivált funkcionáriusokból állt. Különbséget kell tennünk a szakértőként felvett, szavazati joggal nem rendelkező, valamint a választott tagok között. Perjessy sem választott tagként, hanem hivatalból, referensként vett részt a munkástanács ülésein.[203]

A munkástanács legelső teendői között szerepelt egy 50 főből álló, úgynevezett vörös gárda felállítása. Az erről szóló határozat a *„város közrendjének és biztonságának érdekében"* felállítandó új testület legfőbb feladataként *„a munkástanács határozatainak végrehajtásában való segédkezést"* jelölte meg, szoros együttműködésben a helyi katonatanáccsal.[204] Ez a gyakorlatban a kényszerítő intézkedések (letartóztatások, házkutatások, rekvirálások stb.) végrehajtásához szükséges karhatalmi asszisztencia biztosítását jelentette.[205]

A munkástanács elnöke a sógorát, Takácsy Józsefet nevezte ki *„karhatalmi népbiztosnak"*,[206] aki 1919. március 23-tól kezdve a vörös gárda parancsnoka lett.[207] A vörös gárda felállításával kapcsolatos feladatokat Hermann József végezte. A felvételnél azok a hazatért katonák élveztek elsőbbséget, akik hadifogolyként a szovjet-orosz csapatoknál szolgáltak.[208] A tagtoborzás a helyi pártlapban közzétett felhívások útján történt. A vörös gárda elsődleges célcsoportjának számított *„minden osztálytudatos proletár, aki meg akarja védeni a magyar tanácsköztársaságot és a proletárdiktatúrát"*.[209]

A vörös gárda szervezési és fenntartási költségeit – paradox módon – éppen azoknak kellett finanszírozni, akiknek az a legkevésbé sem állt érdekében. A direktórium és az intézőbizottság, vörösőrök kíséretében a városházára idézte a város tehetősebb polgárait.[210] Egyesektől a vörös gárda céljaira szánt *„szeretetadományt"*[211] kértek, másoktól csak azt kérdezték, hogy

[203] Uo. Mt. jkv. 1919. április 18., 1. határozat.
[204] Uo. Mt. jkv. 1919. március 22., 3. határozat.
[205] Lásd bővebben: Magyar, 2014: 104–110. és 123–130.
[206] A szentendrei Munkástanács határozatai. *Új Kor*, 1919. március 25., 1.
[207] SZN, 1920. november 30., 1. A II. világháború után Takácsy lett a szentendrei járási rendőrparancsnok. Lásd: FMC A, 979-74, 4. Bánhegyi (Básics) János: Szentendre város felszabadulása. Hangfelvétel leirata, 1974. december 12.
[208] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920. Mt. jkv. 1919. március 22., 3. határozat.
[209] *Új Kor*, 1919. március 25., 2. és *Új Kor*, 1919. április 30., 4.
[210] Lásd bővebben: Magyar, 2014: 101. és 131. (2. melléklet.)
[211] Takácsy József kihallgatása. SZN, 1921. január 25., 2.

mennyi pénze van.[212] Amennyiben kevesellték a felajánlott összeget, akkor további fogva tartásukat helyezték kilátásba.[213] A fenyegetést azonban nem váltották be, hanem inkább megegyeztek velük egy adott összegben és azután hazaengedték őket.[214]

A vörös gárda eleinte kettős feladatkört látott el. Egyrészt előállította mindazokat, akik a direktórium által kiküldött idézésnek nem tettek eleget, másrészt, házkutatások útján összegyűjtötte a magánszemélyeknél lévő fegyvereket.[215] Feladatkörük attól kezdve tovább bővült, hogy a munkástanács határozata alapján több, mint 50 szentendrei polgárt[216] „*karhatalmi ellenőrzés"* alá helyeztek.[217] Az előterjesztés indoklása mindössze *„a mai helyzet kényszerítő hatására"* hivatkozott.[218] Ez a gyakorlatban a határozatban felsorolt személyek rendszeres ellenőrzését jelentette, akik a továbbiakban nem (vagy csak külön engedéllyel,[219] illetve egy fegyveres vörösőr kíséretében[220]) hagyhatták el a város területét.[221]

A hatalomátvétel első napjaiban Perjessy betegszabadságon volt. 1919. április 3-án szolgálatra jelentkezett a direktóriumnál, majd másnap – addigi tisztségét megtartva, helyettes rendőrkapitányként, április 9-től pedig városparancsnokként, illetve hivatalvezetőként – átvette a rendőrségi hivatal vezetését.[222]

---

[212] Perlusz László vallomása. SZN, 1920. december 15., 1–2.
[213] Uo.
[214] A vádlottak enyhítő körülményt keresnek. SZN, 1920. december 15., 1.
[215] Forradalom és Statárium! *Új Kor*, 1919. március 25., 2.
[216] Perlusz László vallomása. SZN, 1920. december 15., 1–2., Dr. Péchy Henrik vallomása. SZN, 1920. december 17., 2.
[217] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920. Mt. jkv. 1919. március 22., 5. határozat.
[218] Uo. Lásd bővebben: Forradalom és Statárium! *Új Kor*, 1919. március 25. rendkívüli kiadás, 2.
[219] Bednárcz János vallomása. SZN, 1920. december 17., 2–3., Lásd még: MNL PML, IV. 408. v. Szentendre. X. Fejezet. Egészségügy. Dr. Péchy Henrik városi ügyvezető tiszti orvos sz. n. jelentése, 1921. július 9.
[220] MNL OL, K 579. PTI 653-3. 1921-U-12731, 43. Pestvidéki Kir. Törvényszék, mint kegyelmi tanács véleménye ifj. Mohács József ügyében, 1921. február 26., Ifj. Mohács József. SZN, 1920. december 11., 3.
[221] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920. Mt. jkv. 1919. március 22., 3–5. határozat., Uo. 33–34. Pestvidéki Királyi Törvényszék B VII. 5721/1920. ítélet, 1921. május 3.
[222] Perjessy Sándor kihallgatása. SZN, 1920. december 11., 4.

1919. április 9-től, a városi rendőrség és a vörös gárda[223] egyesítésével jött létre a Szentendrei Vörös Őrség,[224] amely augusztus 1-ig állt fenn.[225] Hadrendi beosztás szerint a Budapest-vidéki II. számú vörösőrkerület 1. ezredének 1. zászlóalja alá rendelt 1. számú Szentendrei Vörösőr század volt.[226]

A Vörös Őrség felállítására vonatkozó rendeletet[227] Szentendrén egészen sajátos módon értelmezték. A rendelet 2. § A) pontja alapján felállított Városparancsnokság alárendeltségébe került az egyesített Szentendrei Vörös Őrség parancsnoksága. Perjessy, mint városparancsnok egyúttal a Vörös Őrség főparancsnoka lett, századparancsnoki rangfokozatban.[228] Az „egyesített" Szentendrei Vörös Őrség valójában egyáltalán nem volt egységes. Fennállása során mindvégig sajátos kettősség jellemezte: a rendőrségi hivatal fölött (annak 1919. április 9-én történt névleges megszüntetését követően is) Perjessy városparancsnokként, illetve hivatalvezetőként rendelkezett, a karhatalmi jellegű vörös gárda (mint vörösőr szakasz) pedig Takácsy szakaszvezető parancsnoksága alatt állt.[229]

[223] A rendőrséggel egyesített vörös gárdát őrségnek, őrszemélyzetnek, őröknek és egyszerűen vörös őrségnek is nevezték.

[224] MNL PML, XVI. 25. 3073/1919. Dilber Izsák rendőrőrmester illetményeinek rendezése. Vö.: Uo. 2522/1919. A Szentendrei Vörös Őrség tagjainak névsora, 1919. május 6. Vö.: Takácsy József kihallgatása. SZN, 1920. december 9., 3–4., Perjessy Sándor kihallgatása. SZN, 1920. december 11., 4.

[225] MNL PML, V. 373. b. 4385/1919, 1–3. Hajagos Pál rendőr illetményének rendezésével kapcsolatos iratok.

[226] A Vörös Őrség felállítását a Belügyi Népbiztosság 1919. március 26-án kelt 1. sz. rendelete mondta ki. Lásd: Népszava, 1919. március 27. A végrehajtási rendeleteket lásd: MNL OL, K 148. PTI 603-4. 1. ő. e. Belügyi Népbiztosság 73. sz. rendelete a Vörös Őrség felállításának végrehajtásáról., Uo. 2. ő. e. A Vörösőrség szervezete. Melléklet a Vörös Őrség Országos Főparancsnoksága 4348/Nökl-919. sz. rendeletéhez.

[227] Belügyi Népbiztosság 1. sz. rendeletét lásd: Rendelet a Vörös Őrségről. *Népszava*, 1919. március 27., 4.

[228] MNL PML, XVI. 25. 3013/1919. Szentendrei Vörösőr század jelentése a direktóriumnak. 1919. június 4.

[229] Uo. 3143/1919. Szentendrei Vörösőr század 350/1919. jelentése a munkástanácsnak, 1919. május 26., Uo. 2832/1919. Szentendrei Vörösőr század 350/1919. jelentése a munkástanácsnak, 1919. június 14., Perjessy Sándor kihallgatása. SZN, 1920. december 11., 4., BFL, VII. 5. c. 7901/1920, 146. Jegyzőkönyv Sárközy Aladár rendőr őrmester tanúvallomásáról. 1919. december 5.

A Szentendrei Vörös Őrség szervezetileg a városi direktóriumnak volt alárendelve,[230] azonban más vezető funkcionáriusoktól is közvetlen utasításokat kapott, illetve teljesített.[231]

Perjessy később, a vizsgálati fogságban szerkesztett védelmi előterjesztésében a következőképpen – az 1919. május 5-ig fennálló viszonyokra vonatkozóan – vázolta föl hivatalvezetői hatáskörének határait: *„Minthogy abban az időben még nem volt szabályozva a vörösőrség és a direktóriumok közti jogviszony, […] [a] direktórium akkor még fenntartás nélkül rendelkezett a vörösőrséggel, melynek parancsnoka Takácsy József volt. Meg kell itt jegyeznem, hogy a Belügyi Népbiztosság 1. számú rendelete alapján a direktórium engem terjesztett föl a városparancsnoki állásra; kinevezésem azonban nem történt meg. Ebben az időben én, mint hivatalvezető működtem a vörösőrségnél, az őrszemélyzet fölött Takácsy József parancsnokolt, aki azzal kizárólag rendelkezett is. Nekem csak fölhívási jogom volt az őrséggel szemben, rendelkezési jogom nem”.*[232]

A Szentendrei Vörös Őrség a város főtere melletti (jelenleg Fő tér 6. szám alatti) szerb iskola kisajátított épületében állította fel a parancsnokságát. A rendőrségi fogda a hivatal átköltözése előtti székhelyén (a leányiskola és a plébánia közötti, úgynevezett Piacsek-házban[233]) maradt, amelyet a volt rendőrökből lett vörösőrök kezeltek.[234]

A rendőrségi hivatal legénysége jórészt volt rendőrökből és csendőrökből állt. Takácsy József tanúvallomását idézve: *„Az akkori rendőremberek csak szolgálatra jöttek be este, megkapták a szolgálati utasítást, s így csak este érintkeztünk”.*[235] Ettől függetlenül, ha a helyzet úgy hozta, Perjessy

[230] HL, MTK II. 1086. 87/9. IV. hadtestparancsnokság 793/1919.karh. sz. rendelete, 264. lt-i j., 916–924., 1919. június 17.
[231] Tóth András vörösőr vallomása. SZN, 1920. december 11., 3.
[232] MNL OL, K 579. PTI 653-3. 1921-U-226, 20. Perjessy Sándor védelmi előterjesztése, 1920. március 6.
[233] Horváth Levente: Piacsek Rezső szerkesztő úr emlékezetére… *Szentendre*, 1967. április 1., 1.
[234] MNL PML, XVI. 25. 1921/1919. Szentendrei Munkástanács 1919. április 4-i határozata a szerb iskola kiutalásáról., MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 65. Pestvidéki Kir. Törvényszék B VII. 5721/1920. ítélete, 1921. május 3., Takácsy József kihallgatása. SZN, 1920. december 9., 4., Chudy Ferenc kihallgatása. SZN, 1921. február 2., 2.
[235] Takácsy József kihallgatása. SZN, 1921. január 25., 2.

és Takácsy is utasításokat adott a vörös gárdának éppúgy, mint a rendőrségi hivatal legénységének.[236]

1919. április végén, Joanovics Sándor vármegyei direktóriumi elnök, a Belügyi Népbiztosság rendelete alapján arra utasította a Szentendrei Intézőbizottságot, hogy *„egyházi személyek kivételével, a társadalom vezető emberei közül, belátása szerint, saját felelősségére, a szükséghez képest vegyen túszokat"*.[237] Joanovics a végrehajtásról is gondoskodott: Kiss Mátyás direktóriumi elnököt és az intézőbizottság néhány tagját (köztük Brannauer Károlynét[238] és Molnár Varga Gézát[239]) a saját, szentendrei villájába hívta és ott, közösen állították össze a túszok névsorát.[240] Végül 13 polgárt jelöltek ki,[241] akikről azt feltételezték, hogy május 1-jén megzavarhatják az ünnepséget.[242]

Amikor Kiss Mátyás átadta a túszszedés végrehajtására vonatkozó utasítást,[243] Perjessy tiltakozott,[244] de Kiss azzal intette le, hogy – Perjessy vallomását idézve – *„ez felsőbb, szigorú parancs, mely a népbiztosságtól jött"*.[245] Ezt követően Perjessy – önmaga biztosítása érdekében – lemásoltatta a hivatalban a parancsot és annak eredeti példányát magához vette,[246] majd pedig kiszivárogtatta a kijelölt túszok listáját.[247] Többeket személyesen,

---

[236] SZN, 1920. december 9., 3–4., SZN, 1920. december 10., 1. és 4.

[237] MNL PML, XV. 25. 2230/1919, 1. Pestvármegyei Direktórium távirata a Szentendrei Intézőbizottságnak, 1919. április 25. Ezt kiegészítő, 1919. április 27-i és 29-i rendeleteket lásd: Uo. 2–3.

[238] MNL OL, K 579. PTI 653-3. 1921-U-12731, 45. Pestvidéki Kir. Törvényszék, mint kegyelmi tanács véleménye Bran[n]auer Károlyné ügyében, 1921. január 26.

[239] Uo. 82–83.

[240] Az egymásnak ellentmondó vallomások alapján nem tudni, hogy Perjessy jelen volt-e ez alkalommal. Az intézőbizottság egyik tagjának állításával szemben tagadta a részvételét. Lásd: Brannauer Károlyné. SZN, 1920. december 10., 2. Vö.: Perjessy Sándor kihallgatása. SZN, 1920. december 11., 4.

[241] Sárközy Aladár vallomása. SZN, 1920. december 18., 2.

[242] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920. 36. Pestvidéki Királyi Törvényszék B VII. 5721/1920. ítélet, 1921. május 3.

[243] Uo. Lásd még: MNL PML, IV. 408. b. 5252/1920. Magyar Államrendőrség Szentendrei Rendőrkapitánysága jelentése a Pestvidéki Kir. Ügyészségnek, 1919. október 2., 12. pont.

[244] Kiss Mátyás vallomását lásd: Gaál Ferenc kihallgatása. SZN, 1920. december 28., 4.

[245] Perjessy Sándor kihallgatása. SZN, 1920. december 11.

[246] MNL OL, K 579. PTI 653-3. 1921-U-226, 21. Perjessy Sándor védelmi előterjesztése, 1920. március 6.

[247] Sin, 1976: 132.

másokat családtagjaik,[248] vagy ismerőseik által[249] figyelmeztetett a várható letartóztatásukra, így végül Weresmarthy és idősebb Perlusz Gyula kivételével senkit sem találtak otthon a letartóztatásukra érkező vörösőrök.[250]

Miután a direktóriumhoz is eljutott a híre, hogy Perjessy *„a túszoknak besúgta, hogy le lesznek tartóztatva"*,[251] a Weresmarthy-villában május 3-án megtartott pártértekezlet Perjessy leváltását[252] és azt határozta, hogy Perjessynek be kell vonulnia a Vörös Hadseregbe.[253] Ezt Kiss Mátyás direktóriumi elnök úgy módosította, hogy május 5-től irodavezetővé fokozta le,[254] a vörösőr század vezetését és a városparancsnoki tisztséget pedig Takácsy József vette át.[255]

Mivel a helyi vörösőr parancsnokságok személyi ügyeivel kapcsolatban – legalábbis papírforma szerint – nem a helyi direktórium, hanem az illetékes kerületi parancsnokság rendelkezhetett,[256] Perjessy felettes parancsnokságának is jelentést tett a történtekről. Ekkor Polesznyák vörösőr zászlóaljparancsnok[257] arra utasította, hogy – Perjessy vallomását idézve – *„foglaljam el a parancsnoki állásomat, a direktóriumtól függetlenül és ha a direktórium okoskodik, megvasaltatja őket. Később azt mondta, hogy azért ragaszkodik hozzám, mert a szentendrei intelligencia kívánja az én*

[248] Befejezés előtt a bizonyítási eljárás… SZN, 1920. december 22., 1.
[249] László Zoltán vallomása. SZN, 1920. december 14., 3., Fadgyas Jánosné vallomása. SZN, 1920. december 15., 3.
[250] Perjessy Sándor kihallgatása. SZN, 1920. december 11., 4.
[251] Szádeczky Károly vallomása. SZN, 1920. december 28., 2.
[252] Nagy András vallomása. SZN, 1920. december 18., 3., Lyubojevits Demeter vallomása. SZN, 1920. december 21., 4., Szádeczky Károly vallomása. SZN, 1920. december 28., 2.
[253] MNL OL, K 579. PTI 653-3. 1921-U-226, 21. Perjessy Sándor védelmi előterjesztése, 1920. március 6.
[254] Perjessy Sándor kihallgatása. SZN, 1920. december 11., 4.
[255] Az említett változások a Szentendrei Vörös Őrség ügyvitelében a következőképpen tükröződnek: MNL PML, XVI. 25. 3244/1919. irat felzetén: Perjessy, mint a Rendőrkapitányi Hivatal hivatalvezetője 469/1919. sz. jelentése a direktóriumnak, 1919. május 8., Uo. irat felzet: Takácsy, mint városparancsnok, 1919. május 10., Uo. irat felzet: Takácsy, mint vörösőr századparancsnok 18/1919. sz. átirata a Szentendrei Forradalmi Törvényszéknek, d. n. [Relatív keltezés a beérkezett válasz dátuma alapján: 1919. május 10–16. között.]
[256] MNL PML, XVI. 18. c. 3885/1919. Budapest-vidéki II. Vörösőr Kerületi parancsnokság körrendelete a direktóriumoknak, 1919. május 23.
[257] BFL, VII. 18. d. 1919-IV-13-6511, 12–18. Budapesti Csendőrlaktanyában felvett jegyzőkönyv Polesznyák Aladár Zoltán volt csendőrtiszt ügyében, 1919. augusztus 22.

visszahelyezésemet".[258] Takácsy vallomása szerint Perjessy május 20-án tért vissza.[259] A vörös őrség ügyvitelével kapcsolatos levéltári iratok alapján legkésőbb május 21-én folytatta vörösőr századparancsnoki szolgálatát.[260]

Az 1919. június 24–25-i szentendrei ellenforradalom idején Perjessy volt a Szentendrei Vörös Őrség századparancsnoka. Az ellenforradalom megtorlására kiküldött munkásszázad megérkezését követően néhány órára fogságba került. A következő transzporttal befutó tengerész-géppuskás különítmény parancsnoka, Chudy Ferenc átvette a városparancsnokságot, így Perjessy a szabadulását követően, az ő alárendeltségébe került.[261]

Sárközy Aladár rendőr őrmester tanúvallomásából ismerjük a későbbi történéseket: Perjessyt az *„ellenforradalom után bevezényelték Budapestre, 14 nap után kijött újra [Szentendrére, és ettől kezdve] mint városparancsnok szerepelt a kommunizmus bukásáig. Helyettese Loidl Imre volt".* Az őrmester szerint Perjessy mindig csak írásbeli utasításra hajtotta végre a direktórium rendeleteit[262] és a volt rendőrök jelenlétében *„a kommunizmus ellen többször kikelt".*[263] Egyikük úgy emlékezett vissza, hogy amikor a diktatúra miatt panaszkodtak Perjessy előtt, ő azzal biztatta őket, hogy *„legyünk nyugodtak, nem tart sokáig ez az állapot".*[264] A júniusi ellenforradalom után azonban már szigorúbban kezelte a vörösőröket és valamennyien kerültek minden politikai témát.[265]

A Katonai Állomásparancsnokság 1919. áprilisban megszűnt. A május végétől újjászerveződött géppuskás tanfolyamnak Moser Elek százados lett a parancsnoka.[266] A Hadügyi Népbiztosság Kudla Géza

[258] Perjessy Sándor kihallgatása. SZN, 1920. december 11., 4.
[259] A tárgyalás harminchetedik napjának folytatása. SZN, 1921. április 21., 1
[260] MNL PML, XVI. 25. 2838/1919. Perjessy, mint vörösőr századparancsnok 515/1919. sz. átirata a munkástanácsnak, létszám fölötti vörösőrök átadása tárgyában, 1919. május 21.
[261] Lásd bővebben a Perjessy szerepe a szentendrei ellenforradalomban című részben.
[262] BFL, VII. 5. c. 7901/1920, 146. Jegyzőkönyv Sárközy Aladár rendőr őrmester tanúvallomásáról. 1919. december 5.
[263] Uo. Lásd még: Koller Ferencné vallomása. SZN, december 18., 4.
[264] Nagy András vallomása. SZN, 1920. december 18., 3.
[265] BFL, VII. 5. c. 7901/1920, 146. Jegyzőkönyv Sárközy Aladár rendőr őrmester tanúvallomásáról. 1919. december 5.
[266] MNL PML, XVI. 25. 2951/1919. Hadsereg Géppuskás Tanfolyam I/1919.sgt. sz. átirata a Szentendrei Direktóriumnak, 1919. május 27. Lásd még: Uo. Hadsereg Géppuskás Tanfolyam 17/1919.sgt. sz. átirata a Vörös Őrszázad Parancsnokságnak,

katonai-politikai megbízottat állította mellé.[267] Kudla – tisztázatlan körülmények között – 1919. május 22-én megszökött.[268] Miután a helyére nem érkezett más,[269] az 1919. június 24–25-i ellenforradalom idején nem volt politikai megbízott a parancsnokságon.[270]

Szentendrén állomásozott a IV. hadtest alárendeltségében álló hídfőhadosztály parancsnokság 7. védőkerületéhez tartozó civil munkásszázad is. Ez a munkásszázad erődítési munkákat végzett, hadműveleti és karhatalmi feladatokra egyaránt alkalmatlan volt. Legénységét a századparancsnok úgy jellemezte, mint amely *„kevéssé fegyelmezett, tisztán kiképzetlen fiatal emberekből áll, minden felszerelés és fegyverzet nélkül”*.[271] Miután a Forradalmi Kormányzótanács 1919. május 3-án hadműveleti területté nyilvánította a főváros területét, a Szentendrén és a Pomázi járás területén élő, kiképzetlen, hadköteles (18–45 éves) korú férfiak kötelesek voltak ehhez a századhoz bevonulni.[272] Az általános sorozás 1919. június 23-án kezdődött meg, ám az akkor frontszolgálatra alkalmasnak ítélt férfiak bevonultatására nem került sor, mert másnap este kitört az ellenforradalom.[273]

1919. május 30.

[267] Uo. 2744/1919. Szentendrei Direktórium jelentése a megyei direktóriumnak, 1919. május 30.

[268] Uo. 3306/1919. Szentendrei Direktórium átirata a Hadsereg Géppuskás Tanfolyam parancsnokságához, 1919. május 23.

[269] Uo. 3661/1919. sz. irat felzetén: Hadsereg Géppuskás Tanfolyam Gazdasági Hivatala 121/gh.1919. sz. jelentése a parancsnokságnak, 1919. június 18.

[270] Mozer Elek százados a következő tanú. SZN, 1921. február 20., 3.

[271] HL, MTK II. 1086. 88/7. IV. hadtestparancsnokság 403.hadm/1919. sz. rendelete. 238. lt-i j., 833–837.

[272] MNL PML, XVI. 25. 2613/1919. Szentendrei Direktórium mozgósítási parancsa, 1919. május 3.

[273] Uo. 3916/1919. Horváth János szentendrei politikai megbízott 3327/1919. sz. jelentése a vármegyei direktórium hadügyi osztályának, 1919. június 26.

AZ 1919. JÚNIUS 24-25-i SZENTENDREI ELLENFORRADALOM

A szentendrei ellenforradalom kezdeti sikerei

Az 1919. június 24-én Budapesten kitört – és még aznap elfojtott – ellenforradalmi felkelést követően, Szentendrén is megkezdődött a Hőnig-féle összeesküvéssel szoros együttműködésben,[274] körülbelül 200 fő részvételével egy ellenforradalmi hatalomátvételi kísérlet. A tervezett forgatókönyv szerint a szentendreiek a *„helyi akció után"* a fővárosi felkelők segítségére siettek volna.[275]

Az úgynevezett *„nemzetiszínű platform"* politikai vezetője dr. Weresmarthy Miklós ügyvéd, volt országgyűlési képviselő[276] és dr. Salamon Rezső ügyvéd,[277] az akció katonai parancsnoka pedig Valentin Ottó József főhadnagy[278] és Benkő Gábor százados volt.[279]

Este 10 órakor egy nyolcfős küldöttség kérte a plébánostól a Keresztelő Szent János templom[280] tornyának a kulcsait, hogy harangszóval adhassanak jelet a felkelésre. A plébános később úgy nyilatkozott, hogy a kulcsok átadását megtagadta.[281] Ezt utólag azzal magyarázta, hogy *„a*

[274] Romsics, 1982: 129. és 134.

[275] HL, MTK Vegyes iratok. 124/2. Hőnig Vilmos tüzér őrnagy ellen lefolytatott becsületügyi vizsgálat iratai, 37. Igazoló jelentés az 1. sz. törzstiszti becsületügyi választmánynak, 4. sz. melléklet, 1921. május 1.

[276] Darázs István kihallgatása. SZN, 1921. február 3. (2. kiadás), 3. Vö.: BFL, VII. 153. 362/1920. dr. Weresmarthy Miklós közjegyzői okiratba foglalt nyilatkozata, 1920. október 10.

[277] BFL, VII. 18. d. 1919-IV-13-5050. Budapesti M. Kir. Államrendőrség 12.340/919.fk.eln.res. (I.) sz. jelentés, 1919. szeptember 18.

[278] Ifj. Mohácsi József. SZN, 1921. február 12., 4.

[279] MNL PML, IV. 415. b/1. XI. 979/1925. Benkő Gábor nyugalmazott százados, nemzetgyűlési képviselő nyilatkozata, 1921. szeptember 22. Benkő volt a szentendrei, valamint a Friedrich István holdudvarához tartozó Seprényi Imre és Szakács Andor által szervezett, illetve a bécsi (gr. Schönborn Ernő és Szmrecsányi György körüli) ellenforradalmár csoportok közötti összekötő. Lásd: Emlékezés a múltra. Kik mentették meg a túszok életét? SZN, 1920. május 9., 1–2.

[280] Katona, 1996: 125.

[281] Katona Gyuláné szerint a kulcsok átadására utalt a plébános 1919. március 22-i *„Nocte veniunt pro clavibus"* naplóbejegyzése. Idézi: Uo. 43. és Katona, 2013: 128. Ezt az elméletet azonban kétségbe vonja az ugyanott olvasható *„Hitelszövetkezet"* megjegyzés.

budapesti ellenforradalom sorsáról semmi pozitív értesülésünk nem volt".[282] Ezzel szemben a küldöttség azzal érvelt, hogy – a plébános jelentését idézve – *„a nép haragját provokálom, ha a kulcsokat ki nem adom, mert a nép megutálta már a zsidóuralmat"*.[283]

A harangokat pár perc múlva mégis félreverte egy kőműves, Valentin János,[284] Atyimity Sebő vörösőr[285] és Herczeg Vince lakatos kíséretében.[286]

A későbbi események szempontjából lényeges, hogy sem a plébános, sem a káplán nem hagyta el aznap éjjel a plébániát és csak másnap reggel értesültek arról, hogy *„egyes kommunistákat összefogdostak és a nép a piacon este elénekelte a Himnuszt"* – olvashatjuk a plébános jelentésében.[287]

A jeladást követően a Fő téren tüntetés kezdődött, amely később a városháza előtt folytatódott.[288] Az ünneplő, örömmámortól – és jelentős mennyiségben csapra vert bortól – megrészegült tömeg[289] fegyvereket követelt a vörös őrségtől. „*Este lévén vacsoránál ültem, midőn harang kongását hallottuk és azon hiedelemben, hogy tűz van, családommal együtt kinéztünk az utcára. Akkor láttuk, hogy a nép gyülekezik és a vörösőrségtől követeli a fegyvereket. Megjegyzem, a vörösőrség helyisége lakásommal szemközt van. […] egész este, mikor a mozgalom megindult, lakásom kapujából néztük családommal az eseményeket"* – írta,

[282] BFL, VII. 5. c. 7064/1919, 95. Szentendrei r. k. plébánia 179/1919. jelentése a Főhatóságnak, 1919. november 14.
[283] Uo.
[284] Valentin János szerepéről: unokája, Valentin Antal szóbeli közlése alapján. Lásd még: Bodnár, 2019. A cikkben *„ősz hajú, idős férfi"*-ként említett személy Valentin Antal volt.
[285] Atyimity Sebő tanúvallomását lásd: SZN, 1921. április 19., 3. A sajtótudósítás tévesen Atrimicsnek, illetve Atrinicsnek nevezte Atyimity Sebőt. Vö.: MNL PML, XVI. 25. 2522/1919. A Szentendrei Vörös Őrség tagjainak névsora, 1919. május 6.
[286] Herczeg Vince tanúvallomása. SZN, 1921. február 12., 3.
[287] BFL, VII. 5. c. 7064/1919, 95. Szentendrei r. k. plébánia 179/1919. jelentése a Főhatóságnak, 1919. november 14.
[288] Uo. 7901/1920, 272. Főtárgyalási jegyzőkönyv, Sárközy Aladár vallomása, 1920. október 2.
[289] Ozoray kihallgatása. SZN, 1921. február 2. (1. kiadás), 4., SZN, 1921. február 2. (2. kiadás), 1.

közvetlenül a történtek után, Reisenberger Gusztáv[290] a Belügyi Népbiztosságnak küldött jelentésében.[291]

A vörös őrség, illetve Perjessy szerepével kapcsolatban még részletesebb leírással szolgál egy másik szemtanú, Sárközy Aladár őrmester tanúvallomása: *„…mikor a harangok félreverését hallottam, hazamentem, nem tudván, miért harangoznak, fegyveremet magamhoz véve az őrszobára siettem s akkor láttam a piacon egy nagy tömeget, ott láttam Perjes[sy]t is. A tömeg követelte, hogy a fegyvert tegyük le, de Perjes[sy] szólt a tömeghez, hogy a fegyvereket nem adjuk át, mert azokra szükség van a rend fenntartása érdekében, hanem menjen a tömeg a városházára, ott tüntessen a direktórium ellen, a fegyvert a tömeg ellen nem fogja használni és használtatni. Minthogy a tömeg továbbra is követelte a fegyverek beszolgáltatását, Perjes[sy] megszökött onnan, s erre vagy 3-ad magammal én is hazamentem. Később, úgy 11 óra tájban hozzám jött Perjes[sy] érdeklődni, hogy mi történt az ő eltávozása után. 12 óra után aztán elváltunk”.*[292]

G. Sin Edit mindezt úgy értékelte, hogy *„[m]ivel a vörös őrök egy része is szervezett ellenforradalmár volt, Perjessy tehetetlennek bizonyult”*,[293] következésképpen *„a felesleges vérontás elkerülése és időnyerés céljából nem tanúsított ellenállást”*.[294] Ezzel szemben, az egyik vörösőr tanúvallomása szerint Perjessy is tudott az előzetes tervekről, amelyek előkészítésében és megvalósításában is részt vett: *„benne volt az ellenforradalomban, figyelmeztette őket, hogy ne gyilkoljanak senkit, a vörösőrség le fogja tenni a fegyvert”* – nyilatkozta Atyimity Sebő a Szulyovszky-per főtárgyalásán.[295] Hozzátette azt is, hogy mindez *„Perjessy intentiói szerint”* történt.[296] Azt azonban bizonyára Perjessy

[290] A világháború idején tábori rendőr, civil komisszár, a Hadseregfőparancsnokság detektíve, a szentendrei csendőrség bizalmi embere, a Tanácsköztársaság idején a Belügyi Népbiztosság beszerzési csoport pénztárosa és dr. Földes István belügyi népbiztos-helyettes megbízottja, a Tanácsköztársaság után a Belügyminisztérium szentendrei határrendőrségi nyomozócsoportjának vezetője. Lásd: BFL, VII. 18. d. 1919-IV-5-195, 7. Papp Viktor Géza elleni sajtóper, főtárgyalási jegyzőkönyv, 1921. december 2., MNL PML, V. 373. b. 2443/1922, 6–8. Budapesti Büntetőtörvényszék B V. 10906/1920. sz. ítélet, 1921. december 30., Csonka–Fiziker, 2019: 179.
[291] Csonka–Fiziker, 2019: 178–179.
[292] BFL, VII. 5. c. 7901/1920, 146. Jegyzőkönyv Sárközy Aladár rendőr őrmester tanúvallomásáról. 1919. december 5.
[293] Sin, 1976: 137.
[294] Sin, 1979e: 52.
[295] Atyimity Sebő tanúvallomását lásd: SZN, 1921. április 19., 3.
[296] Uo.

sem gondolta volna, hogy végül a parancsnokság hátsó kijáratán kell elmenekülnie.[297]

Ifjabb Mohács József vallomása szerint ő és az akcióban részt vevő társai, Valentin főhadnagy utasítására[298] a vörös őrségen lévő géppuskát is megszerezték,[299] amelyet – Farkas István vallomása szerint – egy volt vörösőr, Moldrich Adolf vitt magával.[300]

Ezt követően a tüntetés elvesztette kezdeti méltóságteljes és békés jellegét. A több hónapos elnyomás alatt visszafojtott és akkumulálódott indulatok a felszínre törtek: *„…a tömegből egy ember kivált azzal, hogy az orvost elfogja és ott szidta a zsidókat, én azt mondottam: nem kell bántani az orvost, hiszen az jóravaló ember és ha tagja is volt a direktóriumnak, nem bántott az senkit. Mire ezen ember fegyverét reám fogta azzal, hogy fogjam be a számat és ne pártoljak zsidót, mert lelő, - mire én visszavonultam a kapu aljába. […] később 12 óra tájban még beszéltem az orvossal, […] Alig 10 perc múlva már jött a tömeg és az orvost is elfogták, de mint másnap reggel az orvostól magától megtudtam, mindjárt el is engedték”* – olvashatjuk Reisenberger jelentésében.[301]

Még teljesebbé válik az összkép, egy több, mint húsz évvel később – a kérelmező feleségének deportálása megakadályozása érdekében – kiállított hatósági igazolás alapján.[302] A dokumentum szerint Falk Károly *„többedmagával behatolt a vörös katonai raktárba, ahonnét lőfegyvereket és lőszereket szerzett úgy a maga, mint a többi ellenforradalmárok részére”*.[303]

---

[297] Loidl Imre vallomása. SZN, 1921. április 12., 3.
[298] Ifj. Mohácsi József. SZN, 1921. február 12., 4.
[299] Perjessy Sándor azt állította, hogy az ellenforradalmárok számára ő szerzett géppuskát, Moser százados tudtával és beleegyezésével. Lásd: MNL OL, K 579. PTI 653-3. 1921-U-226, 23–24. Perjessy Sándor védelmi előterjesztése, 1920. március 6. Lásd még: Uo. 17. Perjessy Károly kérelme, 1920. április 9. Ezt az állítást az ügyészség figyelmen kívül hagyta. A Szulyovszky-per főtárgyalásán tanúvallomást tett a százados is, akit ez alkalommal egyik bíró sem kérdezett erről és a bizonyítási eljárást sem terjesztették ki a géppuska megszerzésével kapcsolatos körülmények kivizsgálására. Lásd: Mozer Elek százados a következő tanú. SZN, 1921. február 20., 3.
[300] SZN, 1921. április 6., 2.
[301] Csonka–Fiziker, 2019: 179.
[302] MNL PML, V. 373. b. 5803/1944, 3. Preisinger Frigyes kérelme, elhurcolt zsidó felesége szabadon bocsátása érdekében, elhunyt apósával (és vejével) kapcsolatos igazolás kiállítása tárgyában, 1944. szeptember 14.
[303] Uo. 2. Szentendrei főjegyző által kiállított hatósági igazolás, 1944. szeptember 14. A kérelemben megnevezettek egyike sem élte túl a vészkorszakot. Lásd: Klein–Száva–Vajda, 2015: 31., 90–92.

E sorokat olvasva fogalmazódott meg bennem az a feltételezés, mely szerint az 1919. június 24-i szentendrei tüntetés valójában egy elterelő akció lehetett. Az idézett Reisenberger-féle belügyi jelentésben említett fegyveres hangadó(k) által befolyásolt, jelentős túlerőben lévő tömeg elegendő volt a csekélyebb erőt képviselő vörös őrség lefegyverzésére. Ez a lépés – előre kiszámítható módon – a karhatalmi tartalékot képező géppuskások kirendelését vonta maga után. A Fő téri demonstráció valódi, önmagán túlmutató célja tehát az lehetett, hogy a géppuskás tanfolyam akcióképes erőit elvonja és mindaddig lekösse azokat, ameddig az ellenforradalmárok másik csoportja, Falk Károly és társai behatolnak annak fegyverraktárába, ahonnan fegyvereket és lőszert zsákmányolnak.

Egy esetlegesen eszkalálódó konfliktus – szerencsétlen esetben – akár tömeggyilkosságként is végződhetett volna. Nem tudjuk, hogy miként sikerült a vérontást elkerülni, mivel a géppuskások közbelépéséről mindössze a következő részleteket ismerjük, a román megszállás idején Szentendrén működő határrendőrségi nyomozócsoport feljelentéséből: *„Leitovitz Gyula kommunista vezér június 24-én éj[j]el, Ujváry Géza és Kovács Imre főhadnagyok vallomása szerint a gépfegyver osztagot a város közepére parancsolta felvonulni, hogy az ottan levő közönséget gépfegyverrel lelövesse. […] Valentin Ottó főhadnagy, mint tanú elmondta, hogy Leitovitz őt is elfogatta és vérfürdőt akart rendezni”.*[304]

Az ellenforradalom „leszerelése” és „más irányba terelése”

Amikor Kada Mihály szentendrei plébános 1919. június 25-én hajnali 5 órakor harangozni indult, *„akkor dobolták a városban, hogy a kommunizmus megbukott. Az utcákon s különösen a városháza és a plébánia közti téren nagy népcsoportok hullámzottak s nagy örömmel vették a hírt”* – írta, néhány hónappal későbbi jelentésében.[305]

[304] MNL PML, IV. 408. b. LXIV. k. cs. Határrendőrségi nyomozócsoport sz. n. jelentése a BM VI.c. osztályának és a Pestvidéki Kir. Ügyészségnek, 1919. szeptember 22.

[305] BFL, VII. 5. c. 7064/1919, 95. Szentendrei r. k. plébánia 179/1919. jelentése a

Ettől függetlenül, az ellenforradalom szentendrei vezetői és a letartóztatásban lévő funkcionáriusok is éppúgy feszült figyelemmel várták a fővárosi híreket. Valamennyien tisztában voltak azzal, hogy a pillanatnyi helyzet törékeny és bizonytalan, mivel a helyi ellenforradalmi akció sikere teljes mértékben a fővárosi ellenforradalom kimenetelétől függ.

Az ellenforradalmárok feltétlen híveinek számító idősebb és ifjabb Kuhn István postamesterek[306] által felügyelt postahivatalba[307] 24-én este 21 óra 50 perckor, vagy 25-én reggel 9 óra 50 perckor érkezett meg Kun Béla körtávirata,[308] amelyben a vidéki tanácsokat az ellenforradalom leveréséről értesítette.[309]

A Fő téren délelőtt 10 óra körül összehívott népgyűlésen került sor a fővárosi hírek bejelentésével egyidejűleg a *„mozgalom leszerelésére”*[310] és egy új direktórium megválasztására.[311] Érdekes megvilágításba helyezi a történteket, hogy egy igazságügyminisztériumi előterjesztés szerint mindez Weresmarthy indítványára történt, miután egyértelművé vált számára, *„hogy az ellenforradalom célját úgysem érheti el és hogy a következményekre való tekintettel a mozgalmat más irányba kell terelni”*.[312]

Az ellenforradalom vezetői számára a küszöbön álló bukás és a várható megtorlás közeledtével az jelenthetett némi esélyt a túlélésre, ha az előző éjjel történtek nyomait – legalábbis a politikai kommunikáció szintjén – igyekeznek eltüntetni. Weresmarthy ezért úgy állította be az előző éjjel

Főhatóságnak, 1919. november 14.

[306] Pethő Németh Erika: Az első postamester. *Szentendre és Vidéke*, 1989. október 16., 7.

[307] Perjessy Sándor vallomása. SZN, 1921. február 26., 3.

[308] Lásd bővebben: a Perjessy szerepe a szentendrei ellenforradalomban című részben.

[309] MNL PML, XVI. 25. 3334/1919. Kun Béla távirata a budapesti ellenforradalomról a vidéki munkástanácsok számára. 9:50-i érkeztetéssel, *„éjjel kézbesítendő”* kezelői utasítással. Vö.: A legkönyörtelenebb eszközökkel alkalmazzuk a proletárdiktatúrát. A vita. *Népszava,* 1919. június 26., 4.

[310] MNL OL, K 579. PTI 653-3. 1921-T-35906, 2. 35906/1921. IM IV. sz. felterjesztés a kormányzóhoz Ozoray József és társai kegyelmi ügyében, 1921. július 15.

[311] Az új direktóriumi megválasztásáról lásd: MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 61. Pestvidéki Kir. Törvényszék B VII. 5721/1920. ítélete, 1921. május 3.

[312] MNL OL, K 579. PTI 653-3. 1921-T-35906, 2. 35906/1921. IM IV. sz. felterjesztés a kormányzóhoz Ozoray József és társai kegyelmi ügyében, 1921. július 15.

történt eseményeket, mintha a szentendreiek nem a diktatúra ellen, csupán a direktórium egyes tagjaival szemben lázadtak volna fel.[313]

E narratíva a várható következmények tekintetében egyszerre kínált önfelmentő magyarázatot az előző éjszakai események résztvevői és irányítói számára is, így széles körű közmegegyezés jöhetett létre a politikai változásokat nehezen értelmezők és az önjelölt népvezérek között.

Weresmarthyék tisztában voltak azzal is, hogy egy ilyen magyarázat akkor lehet célravezető, ha ők nem csupán félreállnak, hanem a bukásuk előtti utolsó lehetőséget kihasználva, saját maguk helyett egy olyan célpontot is megjelölnek, amelynek irányába a népharag eredményesen csatornázható. Az adott körülmények között, a proletárdiktatúra rendeleteinek végrehajtása miatt egyébként is népszerűtlen direktóriumnál megfelelőbbet aligha találhattak volna a bűnbak szerepére.[314]

Az új direktórium elnöke az addigi politikai megbízott, Horváth János lett, aki az előző éjszakát még a fogdában töltötte.[315] Ha az ellenforradalom elérte volna a célját, egy efféle választásra sem esély, sem szükség nem lett volna. Pár héttel azelőtt éppen a helyi munkástanács és direktórium működését megbénító belső viszályok miatt került sor Horváth kinevezésére,[316] így tehát az ő személye egyszerre volt alkalmas a proletárdiktatúra kontinuitása és az előző direktóriummal szembeni szakítás képviseletére is.

Amikor 1919. június 25-én a pomázi járási direktórium egyik tagja, Schrötter Aladár telefonon érdeklődött az előző éjjel történtekről, Weresmarthy úgy nyilatkozott, hogy *„[s]zociáldemokrata direktóriumot akarnak választani Szentendrén, egyébként nincs baj”*.[317]

A *„Szulyovszky Sándor és társai”* elleni eljárás során több vádlott és tanú is említette a Weresmarthy-féle narratíva elemeit, amelynek legegyszerűbb

[313] SZN, 1921. április 23., 2. Vö.: Sin, 1976: 139., Sin, 1979e: 52., Vö.: Tyekvicska, 2019d: 11.
[314] Vö.: A tárgyalás harmincötödik napja. SZN, 1921. április 14., 3.
[315] Az ellenforradalom és Navarra szereplése. SZN, 1921. február 2. (2. kiadás), 3.
[316] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920. Mt. jkv. 1919. május 28. rendkívüli ülés, Horváth János felszólalása. Vö.: MNL PML, XVI. 4. 1. tétel. III. Városi politikai megbízottak, d. n., 24., Sin, 2000: 62.
[317] Schrötter Aladár kihallgatása. SZN, 1921. február 3. (1. kiadás), 1.

összefoglalását egy szentendrei tanító vallomásában olvashatjuk: *„az ellenforradalmat úgy tüntettük fel, mintha csak Molnár Varga Géza és Szulyovszky Sándor direktóriumi tagok viselkedése miatt támadt elkeseredés lett volna az okozója. Úgy gondoltuk, hogy ez az ellenforradalmárok helyzetére előnyösebb”.*[318]

A SZENTENDREI ELLENFORRADALOM ELFOJTÁSA ÉS MEGTORLÁSA

Június 25-én Szentendre és Budapest között leállt a hajóforgalom. A főváros felé tartó reggeli hajójárat, miután lövések érték az újpesti hídnál, két halottal és két súlyos sebesülttel a fedélzetén visszafordult.[319] Úgyszintén megszűnt 1919. június 24-én éjféltől[320] a helyiérdekű vasúti közlekedés is.[321]

A szentendrei ellenforradalom hírére többféle karhatalmi alakulat indult Szentendrére. A IV. hadtestparancsnokság küldte ki a 9. gyári munkásezred II. zászlóaljának kötelékébe tartozó 2. (Hirmann gyári) munkásszázadot,[322] amelynek Zana Sándor Cornél, a Hirmann Ferenc Féműntőde és Rézárugyár 4 reáliskolai osztályt végzett művezetője volt.[323]

A másik alakulat egy kisebb létszámú,[324] karabéllyal, kézigránáttal és bőséges munícióval felszerelkezett vörös tengerész-géppuskás különítmény

[318] Ivanics Lajos. SZN, 1921. február 18., 3. Ivanics és több társa 1919. június 27-én a Vörösőrség Főparancsnokságánál próbálta elérni a Szentendréről elhurcolt ellenforradalmárok szabadlábra helyezését. Lásd még: SZN, 1921. február 15., 2.

[319] Csonka–Fiziker, 2019: 178. A hajóforgalom 1919. július 7-től állt helyre. Lásd: HL, MTK II. 1086. 88/8. 418-475.hdm.sz., 250-278.sz. és Uo. 436/1919.hadm.sz., 260. lt-i j., 893-897. IV. hadtestparancsnokság átirata a Hajózási Intézőség, Hadügyi népbiztosság számára és „pro domo” feljegyzés 1. pontja, előadói íven.

[320] BFL, VII. 18. d. 1919-IV-13-4176, 8. Jegyzőkönyv, BEVV Elnöki osztálya, 1919. augusztus 29.

[321] MNL PML, XVI. 25. 3916/1919. Horváth János szentendrei politikai megbízott 3327/1919. sz. jelentése a vármegyei direktórium hadügyi osztályának, 1919. június 26.

[322] HL, MTK II. 1086. 87/9. IV. hadtestparancsnokság 939.karh/1919. sz. utasítás a Gyári munkásezredek Felügyelőségének, 313. lt-i j., 1069–1071., 1919. június 29. Lásd még: HL, MTK, II. 1146. 109/41. 6. Istvántelki munkás gyalogezred parancsnoksága. Parancsnok és vegyes iratok. 310/VII. lt-i j., 13. Hadügyi Népbiztosság 116721/51-1919. sz. parancshoz csatolt 1. sz. melléklet. Hadrend.

[323] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 21. Pestvidéki Kir. Törvényszék B VII. 5721/1920/23. sz. ítélete, 1921. május 3., A zászlóaljparancsnok. *Friss Ujság*, 1920. március 26., 4., A zászlóaljparancsnok. *Uj Nemzedék*, 1920. március 26. 6., Művezetőből vészbíró. *Budapesti Hírlap*, 1920. március 26., 6.

[324] Chudy 17-től 50-ig terjedő létszámot adott meg, különböző alkalommal történt

volt. Ennek parancsnoka Chudy Ferenc, 5 elemi iskolai osztályt végzett pincér volt, aki az első világháború idején a 40. honvéd rohamzászlóaljnál szolgált.[325] Az ellene indított büntetőeljárás során a Tanácsköztársaság alatti katonai múltjáról azt állította, hogy 1919. április 14-én önként jelentkezett szolgálatra a Falk Miksa utcai laktanyában, a vörös tengerész dandárba,[326] majd április 29-től június 3-ig a román fronton harcolt, ahonnan betegen tért haza és kórházi kezelését követően június 15-én ismét ugyanazon laktanyába került, a géppuskás pótkerethez.[327] A IV. hadtestparancsnokság iratai szintén említést tesznek Haubrich József népbiztos háziőrségéhez, illetve a 32. vörös gyalogezredhez tartozó bizonyos Czudi [sic!] Ferencről, akit 1919. május 22-én, fegyelmezetlen viselkedése miatt, büntetésből leváltottak az őrszolgálatból.[328]

Chudy vallomásai során azt adta elő, hogy eredetileg a Falk Miksa utcai tengerészlaktanya géppuskás pótkeretéből[329] 1919. június 24-én délután 14 (más alkalommal felvett vallomása szerint 16) órakor, 30-34 tengerész társával együtt irányították át a szentendrei géppuskás tanfolyamra, ahonnan még aznap délután mindnyájukat visszaküldték Budapestre, azzal az utasítással, hogy másnap reggel jelentkezzenek

kihallgatásai során. Vö.: BFL, VII. 5. c. 7901/1920, 41. Szentendrei Rendőrség, jegyzőkönyv Chudy Ferenc kihallgatásáról, 1919. szeptember 13., Uo. 138. Magyar Államrendőrség különítménye. Jegyzőkönyv Chudy Ferenc kihallgatásáról 1920. november 29. Vö.: Uo. 272. Főtárgyalási jegyzőkönyv, 1920. október 2. Vö.: SZN, 1921. február 3. (2. kiadás), 4.

[325] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 17. Pestvidéki Kir. Törvényszék B VII. 5721/1920/23. sz. ítélete, 1921. május 3.

[326] BFL, VII. 5. c. 7901/1920, 139. Budapesti Államügyészség, jegyzőkönyv Chudy Ferenc kihallgatásáról, 1920. február 13.

[327] Uo.

[328] HL, MTK II. 1086. 87/4. IV. hadtestparancsnokság 294.karh/1919. sz. rendelet a 32. vörös gyalogezred parancsnokságának és az Őrparancsnokságnak, valamint „pro domo" feljegyzés, előadói íven. 111. lt-i j., 404. és 407. „Czudi Ferenc" a büntetésként kirótt 5 napi egyes fogság és a fenyítés nyilvános kihirdetése alól mentesült (kézírással kihúzva a névsorból) de Haubrich, a „pro domo" feljegyzésben felsoroltak kivételével a teljes őrszemélyzetet felváltatta.

[329] BFL, VII. 5. c. 7901/1920, 144. Budapesti Magyar Államrendőrség 1802/919. sz. jelentés Chudy Ferenc kihallgatásáról, 1919. december 4.

ugyanott.[330] Chudy vallomásaiban következetesen azt állította, hogy azért kellett visszamenniük, mert nem voltak rendben a papírjaik.[331]

Egy másik vöröskatona, Istenes Gyula 33 társa is ugyanazon laktanyából került ugyanazon géppuskás tanfolyamra, ahonnan 1919. június 24-én Budapestre küldték vissza őket. [332] Chudy és Istenes a szentendrei ellenforradalom után is huzamosabb ideig együtt szolgált a Szentendrén állomásozó tengerész különítményben.[333] Istenes – önmagára nézve is terhelő vallomásában – a Chudy-étól eltérő magyarázattal szolgált az 1919. június 24-i átirányítás körülményeivel kapcsolatban: *„34 emberrel Vásony Sándor parancsnoksága alatt újból elvezényelték, mégpedig Szentendrére, géppuskás tanfolyamra. Június 24-én az ellenforradalom letörése céljából Pestre jött, majd ennek lenyomása után a szentendrei őrség megszervezésével és vezetésével lett megbízva. Ezen idő alatt Hudi* [sic!] *Ferenc városparancsnok egy embert lövetett főbe, az ebben való bűnrészességet tagadja".*[334]

Chudy vallomása szerint, 1919. június 25-én a társaival előre megbeszélt időpontban, reggel 8 óra körül találkozott a Pálffy (ma: Bem) téren, a szentendrei helyiérdekű vasútvonal akkori budapesti végállomásán,[335] a géppuskás tanfolyamra induló társaival.[336] Ott értesült az előző éjjel kitört szentendrei ellenforradalomról és arról a rémhírről is, mely szerint – a vallomását idézve – *„ott már a direktóriumot is legyilkolták".*[337] Ezért

[330] Uo. 41. Szentendrei Rendőrség, jegyzőkönyv Chudy Ferenc kihallgatásáról, 1919. szeptember 13. Vö.: Uo. 139. Budapesti Államügyészség, jegyzőkönyv Chudy Ferenc kihallgatásáról, 1920. február 13.
[331] Uo. Lásd még: Uo. 272–274. Főtárgyalási jegyzőkönyv, Chudy Ferenc vallomása, 1920. október 2.
[332] BFL, VII. 18. d. 1919-IV-13-5050. Istenes Gyula vörös tengerész őrszázad helyettes századparancsnok elleni nyomozati eljárás iratai. VII. Kerületi Védelmi parancsnokság, VII/c. Tiszti nyomozócsoport VII/c 24/919. sz. jelentése, 1919. szeptember 11.
[333] BFL, VII. 5. c. 7901/1920, 43–44. Szentendrei Rendőrség, jegyzőkönyv Chudy Ferenc kihallgatásáról, 1919. szeptember 13.
[334] BFL, VII. 18. d. 1919-IV-13-5050. Istenes Gyula vörös tengerész őrszázad helyettes századparancsnok elleni nyomozati eljárás iratai. VII. Kerületi Védelmi parancsnokság, VII/c. Tiszti nyomozócsoport VII/c 24/919. sz. jelentése, 1919. szeptember 11.
[335] Legát, 2017: 155.
[336] Chudy Ferenc kihallgatása. SZN, 1921. február 2. (1. kiadás), 2.
[337] BFL, VII. 5. c. 7901/1920, 137–138. Budapesti Államügyészség, jegyzőkönyv Chudy Ferenc kihallgatásáról, 1920. február 13.

négy társával együtt jelentkezett a Hadügyi Népbiztosságon és további utasítást kért.[338] Ekkor Szántó Béla hadügyi népbiztos[339] megbízta őt a *„Szentendrére kimenő géppuskások parancsnokságával, illetve vezetésével"*,[340] valamint felhatalmazta őt az *„ellenforradalom elfojtására"*,[341] és a *„rend helyreállítására"*.[342] Ennek megfelelően, egy katonai autóval a csepeli lőszergyárba mentek, ahol fegyvereket és lőszert vételeztek, majd visszatértek a helyiérdekű vasúti végállomáshoz. Ugyanott gyülekezett a Chudy rendelkezésére bocsátott különítmény, valamint a IV. hadtestparancsnokság által kiküldött munkásszázad is.[343]

A csapatok kiszállítására vonatkozóan a Pálffy téri, valamint a Filatorigát állomás vezetői ellen lefolytatott ügyészségi vizsgálatok iratai nyújtanak támpontokat. Reissmann Sándor Frigyes,[344] Pálffy téri állomásfőnök igazoló jelentése szerint több *„terrorista"*[345] már 1919. június 25-én reggel 7 óra körül menetkész állapotban, türelmetlenül várakozott a Pálffy téren.[346] Közülük körülbelül 50-en a pályatesten maradtak, míg 25-en

---

[338] Uo.

[339] Chudy egy alkalommal azt vallotta, hogy Mausz Rezső hadügyi népbiztos-helyettestől kapta a kiküldetésre szóló parancsot. Lásd: Uo. 188. Pestvidéki Kir. Ügyészség 1919.á.ü.2732/150. sz. átirata a Budapesti Államügyészségnek, 1920. március 8. Mausz Rezsőt emiatt vád alá helyezte az ügyészség, azonban a törvényszék ezen vád alól felmentette őt. Lásd: BFL, VII. 18. d. 1919-IV-13-6031, 17–20. B Kgy 7787/12/1920. sz. ítélet Mausz Rezső hadügyi népbiztoshelyettes ellen, 1920. december 6. Chudy más alkalommal tett vallomásaiban, valamint a Szulyovszky-per főtárgyalásán azt állította, hogy a parancsnoki felhatalmazását és kiküldetését Szántó Béla hadügyi népbiztostól kapta. Lásd: SZN, 1921. február 2. (1. kiadás), 2.

[340] BFL, VII. 5. c. 7901/1920, 139. Budapesti Államügyészség, jegyzőkönyv Chudy Ferenc kihallgatásáról, 1920. február 13.

[341] Uo. 41. Szentendrei Rendőrség, jegyzőkönyv Chudy Ferenc kihallgatásáról, 1919. szeptember 13.

[342] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 67. Pestvidéki Kir. Törvényszék B VII. 5721/1920. ítélete, 1921. május 3., Vö.: Chudy Ferenc kihallgatása. SZN, 1921. február 2. (1. kiadás), 2.

[343] A szentendrei letartóztatások. SZN, 1921. március 3., 2.

[344] Későbbi névváltoztatása után, 1919 őszétől: Alkony Sándor Frigyes.

[345] Az állomásfőnök valószínűleg leegyszerűsítő módon, sematikus megnevezésként alkalmazta a *„terrorista"* és a *„Lenin-fiú"* elnevezést. Tény, hogy a munkásszázaddal együtt (az első transzporttal) kiküldött, Darázs István Béla által vezetett *„bőrkabátosok"* is utaztak Szentendrére. Lásd: SZN, 1921. március 3., 2., BFL, VII. 5. c. 7901/1920, 44. Szentendrei Rendőrség, jegyzőkönyv Chudy Ferenc kihallgatásáról, 1919. szeptember 13., SZN, 1921. március 3., 2.

[346] BFL, VII. 18. d. 1919-IV-13-4555, 4. Székesfővárosi M. Kir. Államrendőrség 8009/1919. Pálffy téri állomásfőnök nyilatkozata, 1919. augusztus 26.

betörtek az állomás irodájába, ahol a parancsnokuk a kiszállításukhoz szükséges különjárat indítását követelte.[347]

Az állomásfőnök azonban, ha akarta volna, akkor sem tudta volna azonnal teljesíteni a követelésüket. Az azonnali indulást ugyanis egyszerre több tényező is hátráltatta. Egyrészt Klein József szentendrei állomásfőnök arra hivatkozva tért ki az utasítás teljesítése elől, hogy a kért vonatok beküldéséhez a forgalmi főnökség utasítása szükséges. Ennek kiadását azonban Menczer Mihály forgalmi főnök a Haubrich József által vezetett IV. hadtestparancsnokság hozzájárulásától tette függővé.[348]

A hadtestparancsnokságról reggel 8 óráig megérkezett a kért engedély,[349] amelyről a forgalmi osztályvezető 9 óra körül értesítette a Pálffy téri állomásvezetőt, aki távbeszélőn továbbította a hírt Szentendrére.[350] Ekkor, Reissmann jelentése szerint, egy mellette álló *„Lenin-fiú"* átvette tőle a készüléket és *„beleordított[a] […] a telefonba a következőket: »Ha nem küld azonnal vonatot, kimegyünk a katonai autóval és halomra lőjük mindnyájukat!«"*.[351]

Mindeközben a vasútvonal-parancsnokság[352] is öt percenként sürgette a különvonat küldését, sőt azt is kilátásba helyezte, hogy az egész vasúti személyzetet forradalmi törvényszék elé állíttatja és a vörös vasúti ezreddel váltja föl, a Pálffy téren veszteglő terroristák pedig az állomás személyzetének megtizedelésével fenyegetődztek.[353]

Ennek ellenére a szentendrei állomásfőnök azt követően sem teljesítette az utasítást, amikor már minden szükséges engedély és

---

[347] Uo. 7. Budapesti Magyar Államrendőrség 7188/fk.II.919. sz. jelentése, 1919. szeptember 20.

[348] Uo. 8. Budapesti Kir. Ügyészség 37418. Pálffy téri állomásfőnök nyilatkozata, 1919. szeptember 20.

[349] HL, MTK Vegyes iratok. 124/5-11. Zámbory Géher Gyula hagyatéka. Hadügyi Népbiztosság iratai. 254. lt-i j., 784. Hadügyi Népbiztosság 11. osztály, Hadiforgalmi helyzet VI/25-én reggel 8 órakor. 4. pont: *„IV. hadtestparancsnokság rendelkezésére a mai nap folyamán a Pálffy téri állomáson 200 főnyi karhatalom részére Szentendre rendeltetéssel egy szerelvény igényeltetett"*.

[350] BFL, VII. 18. d. 1919-IV-13-4555, 8. Budapesti Kir. Ügyészség 37418. Pálffy téri állomásfőnök nyilatkozata, 1919. szeptember 20.

[351] Uo.

[352] A vasútvonal-parancsnokság hatásköréről lásd: Rendelet a különvonatokról. *Pesti Napló*, 1919. április 18., 7.

[353] BFL, VII. 18. d. 1919-IV-13-4555, 10. „Pótjegyzés. Hogyan adatott meg az engedély?" Pálffy téri állomásfőnök nyilatkozata, 1919. szeptember 20.

jóváhagyás megérkezett. Alternatív megoldásként, a forgalmi főnökség dél körül egy gőzmozdonyt és ahhoz csatolt szerelvényeket küldött Filatorigát állomásról[354] a Pálffy térre.[355] A kiküldetés céljáról értesült mozdonyvezető azonban igyekezett a lehető legkésőbbi időpontig elodázni a csapatszállítást.[356] Ebben közrejátszott az is, hogy nem csak a közvetlen életveszélytől félt, hanem attól is, hogy *„esetleg a személyzet is ellene fordul e hazafiatlan cselekedete miatt”*.[357]

A filatorigáti pénztárkezelő nyilatkozata szerint az állomásfőnök és a személyzet is *„mindent elkövettek, hogy a vonatot késleltessék úgy, hogy a vonatnak reg[gel] 6 órakor kellett volna indulni és csak délután 2 órakor indították”*.[358] Ezzel az állítással az a probléma, hogy egyszerre kétféleképpen is értelmezhető. Egyrészt jelentheti azt is, hogy délután 2 órakor útnak indult, két részletben, a teljes kontingens. Másrészt úgy is értelmezhető, hogy ekkor továbbították a Filatorigátról küldött gőzüzemű járatot a Pálffy térre, amelynek megérkezését követően a csapatok délután negyed és fél 3 körül indulhattak el.[359] Az ismertetett tényezők alapján tehát a megtorló csapatokat szállító vonatok délután 2 és fél 3 között indulhattak el a Pálffy térről Szentendrére.

Figyelembe véve azt, hogy a Pálffy tér és Szentendre közti járatok menetideje 1922-ben egy óra volt, a különjáratok esetén ebből kivonható az egyes megállóknál történő fel- és leszálló utasforgalomból adódó,

---

[354] A szentendrei BHÉV eredetileg nem azon az útvonalon haladt át Kaszásdűlő és az Árpád hídi megálló között, mint ma, hanem a Bogdáni út Szentendrei úttól keletre eső szakaszán érintette a Filatorigát állomást. Lásd: Varga, 2019. A gőzüzemű különjárat átvezetésére alkalmas vágány-összeköttetések helyszínrajzát lásd: Péterffy, 2015: 162. Filatorigát állomást a Pálffy térrel összekötő 4,8 km-es teherforgalmi vasútvonalról lásd: BHÉV tulajdonában álló vonalak. *Vasúti és Közlekedési Közlöny*, 1918. szeptember 11. (19. tételszám), 335.

[355] BFL, VII. 18. d. 1919-IV-13-4176, 7–8. Jegyzőkönyv, BEVV Elnöki osztálya, 1919. augusztus 29.

[356] Uo. 3. Filatorigát állomás és a Budapest-Szentendre vonal személyzetének panasza Lengyel József Filatorigát állomásfőnök ellen. 32146.ikt.sz. jegyzőkönyv, 1919. augusztus 19.

[357] Uo. 8. Jegyzőkönyv, BEVV Elnöki osztálya, 1919. augusztus 29.

[358] BFL, VII. 18. d. 1920-IV-13-7820, 6. 14599/fk.919 sz. detektív jelentés Lengyel József állomásfőnök és társai ügyében, 1920. február 13.

[359] A pénztárkezelő által említett reggel 6 órakor tervezett indulás alapján tehát a Pálffy téri indulásról van szó, mivel a gőzvonat átirányítására nem reggel 6 órakor, hanem dél körül adott utasítást a forgalmi főnökség. Lásd: Uo. 1919-IV-13-4176, 7–8. Jegyzőkönyv, BEVV Elnöki osztálya, 1919. augusztus 29.

hozzávetőlegesen 15 percnyi időveszteség, így a különjáratok legfeljebb 45 perc alatt kiérkezhettek volna Szentendrére.[360] Mégsem így történt.

A munkásszázad vonatához többen is csatlakoztak: Budapesten Nagy Gyula vasúti kocsirendező[361] és egy filatorigáti raktáros,[362] Pomázon a járási direktórium tagjai (Ozoray József és Schrötter Aladár), ottani vörösőrök kíséretében,[363] továbbá az előző napon elmenekült szentendrei funkcionáriusok közül is néhányan.[364] A munkásszázad katonái útközben teljesen más képek kaptak a szentendrei helyzetről, mint az induláskor kapott eligazítás alkalmával, ami teljesen demoralizálta őket. Közülük később többen is úgy emlékeztek vissza, hogy *„Pomázon vissza akartak jönni az emberek, mert csak ott tudták meg, hogy miért mennek ki"*[365] – a kiküldetéskor kapott parancstól eltérően – *„a frontról visszaözönlő, garázdálkodó vöröskatonák megfékezés[e]"*[366] helyett a Szentendrén kitört ellenforradalom elfojtására. Ennek hallatára a katonák körében az a hír terjedt el, hogy amiatt követik őket a különítményesek, hogy *„amennyiben ők megtagadják az engedelmességet, hátba támadják őket"*.[367] A helyzet abszurditását jelzi, hogy a pomázi direktórium tagjainak kellett megnyugtatni őket.[368]

Az eseményekhez képest egy-másfél évvel később tett vallomások mindössze a különjáratok sorrendjében egyeztek meg, mely szerint előbb indult el a munkásszázad és azt követte a tengerész-géppuskás különítmény, de a vonatok pontos indulására és megérkezésére vonatkozólag teljesen eltértek egymástól.[369]

---

[360] Rendőrségi útmutató, 1922: 509. Lásd még: Felpéci, 1983: 63.
[361] Nagy Gyula vallomását lásd: SZN, 1921. február 22., 3.
[362] A Pálffy téri állomásfőnök állítása szerint a Filatorigát állomás Latinka nevű raktárosa *„a Pomázi direktóriummal, fegyverrel a kezében elment a szentendrei ellenforradalmat leverni, ezt Politzer szentendrei kalauz látta és többekkel tudja bizonyítani!"* Lásd: BFL, VII. 18. d. 1919-IV-13-4555, 4–5. Székesfővárosi M. Kir. Államrendőrség 8009/1919. Pálffy téri állomásfőnök nyilatkozata, 1919. augusztus 26.
[363] Csupó János vallomása. SZN, 1921. április 21., 2.
[364] Az ellenforradalom és Navarra szereplése. SZN, 1921. február 2. (2. kiadás), 2., Strempl József vallomása. SZN, 1921. április 10., 1.
[365] Kovács János tanúkihallgatása. SZN, 1921. április 12., 2.
[366] SZN, 1921. április 10., 1–2.
[367] Uo.
[368] Kovács János tanúkihallgatása. SZN, 1921. április 12., 2.
[369] A vallomásokban megjelölt konkrét időpontok alapján legkorábban délután 4-5 óra tájban, legkésőbb 6-7 óra körül érkezhetett meg a munkásszázad. Ezt követte (legkorábban közvetlenül egymás után, legkésőbb sötétedéskor, 8 óra körül) a

A munkásszázad parancsnoka, megérkezésekor Perjessyt,[370] valamint Hasznos Tivadar tartalékos főhadnagyot,[371] a géppuskás tanfolyam irányzó oktatóját[372] *„mindjárt a pályaudvaron”*[873] letartóztatta. A főhadnagy Zanának átadta Moser százados utasítását, amelyben a karhatalmi parancsnokot magához kérette.[374] A kapott parancs szerint Zana és katonái – egyikük vallomása szerint – *„kettős sorban, rendekben mentek be a városba, a Weresmarthy-villába”*.[375] Zana, a Moser századossal folytatott egyeztetést követően azt mondta a katonáinak, hogy „*miután terror-csapat jött ki, nincsen szükség rájuk”* és velük együtt visszatért az állomásra.[376]

Mindeközben Ozoray a pomázi vörösőrökből,[377] valamint a Darázs István Béla katonai-politikai megbízott[378] által vezetett „bőrkabátosokból”[379] álló különítménnyel bevonult a városközpontba. Vargyas Antal, pomázi vörösőr vallomása szerint: *„Ozoray a terrorcsapatot rajvonalba fejlesztette fel s úgy vonult be Szentendre városába, megszállotta a postát és*

tengerész-géppuskás különítmény szerelvénye. Vö.: MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 54., BFL, VII. 5. c. 7901/1920, 41. Szentendrei Rendőrség, jegyzőkönyv Chudy Ferenc kihallgatásáról, 1919. szeptember 13., Uo. 137–139. Magyar Államrendőrség különítménye, jegyzőkönyv Chudy Ferenc kihallgatásáról, 1919. november 29. és (folytatólagosan) 1920. február 13., Uo. 272–273. Főtárgyalási jegyzőkönyv, Chudy Ferenc vallomása, 1920. október 2., BFL, VII. 5. c. 7064/1919, 95. Szentendrei r. k. plébánia 179/1919. jelentése a Főhatóságnak, 1919. november 14., Loidl Imre. SZN, 1921. április 6., 3., Az ellenforradalom és Navarra szereplése. SZN, 1921. február 2. (2. kiadás), 2.

[370] A következő tanú Zana Sándor, a munkásszázad parancsnoka. SZN, 1921. február 22., 2., Szalay Károly vallomása. SZN, 1921. április 12., 1., Kovács János tanúkihallgatása. SZN, 1921. április 12., 2.

[371] MNL OL, K 579. PTI 653-3. 1921-U-226, 24. Perjessy Sándor védelmi előterjesztése, 1920. március 6.

[372] HL, AKVI 41144. Hasznos Tivadar.

[373] Strempl József vallomása. SZN, 1921. április 10., 1–2.

[374] Perjessy Sándor vallomása. SZN, 1921. február 15., 2.

[375] Strempl József vallomása. SZN, 1921. április 10., 1–2.

[376] Uo. A büntetőítélet tényállási részében rögzített megállapítás, mely szerint Zana a városon kívül, az állomás környékén maradt és a város külső határát biztosította a munkásszázaddal, csak a Moser századosnál való jelentkezése utáni időszakra vonatkoztatható. Lásd: MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 68. Pestvidéki Kir. Törvényszék B VII. 5721/1920. ítélete, 1921. május 3.

[377] A pomázi vörösőrökre vonatkozólag lásd: SZN, 1921. február 18., 4., SZN, 1921. április 10., 3–4., SZN, 1921. április 21., 2.

[378] A szentendrei letartóztatások. SZN, 1921. február 28., 4.

[379] SZN, 1921. március 3., 2.

az ott levőket letartóztatta".[380] A városba vonuló csapatokhoz csatlakoztak a Nagy Gyula által vezetett, felfegyverzett vasutasok is, akik „*rajvonalba fejlődve, a főtéren összegyülekező közönség ellen vonultak föl*".[381]

„Én a bajt lokalizálni akartam" – vallotta Ozoray a büntetőper főtárgyalásán.[382] Hogy Ozoray mit értett *„lokalizáláson"*, arról ő maga mindössze annyit mondott, hogy felkereste Szulyovszkyt este fél 8 és 8 óra körül.[383] Ozorayt, ezen kívül még több eseményre is emlékeztetni kellett a tárgyaláson, amelyekről Reisenberger Gusztávné és leánya tanúvallomását érdemes felidézni. Délután 5 és 6 óra között hatolt be a lakásukra – úgymond – Ozoray *„bandája"*.[384] Az aznap reggel elmenekült Reisenberger Gusztávot és fiait keresték és elrejtett fegyverek után kutattak. Az asszonyokat veréssel fenyegették, majd azzal próbálták vallomásra bírni, hogy kézigránáttal felrobbantják a házat, majd az udvar közepére állították és megfélemlítésképpen, kibiztosított puskákkal célba vették őket, végül a házukra kitűzött nemzeti színű lobogót is összetépték, *„kapcarongynak"*.[385]

A későbbi transzporttal érkező Chudy és különítménye a szentendrei állomásról, egyenesen a Vörös Őrség Fő téri épületébe ment,[386] ahol bejelentette, hogy átveszi a parancsnokságot.[387] Ekkor 8-10, megbízhatatlannak tartott vörösőrt elkülönítettek,[388] a többiek pedig Chudy utasítását követve részt vettek az ellenforradalmárok kézre kerítésében és fegyvereik összegyűjtésében.[389]

---

[380] SZN, 1921. február 18., 4.
[381] MNL PML, IV. 408. b. 5252/1920. Magyar Államrendőrség Szentendrei Rendőrkapitánysága jelentése a Pestvidéki Kir. Ügyészségnek, 1919. október 2., 26–32. vádpont.
[382] Ozoray József vallomása. SZN, 1921. február 2. (2. kiadás), 1.
[383] Ozoray József kihallgatása. SZN, 1921. február 2. (1. kiadás), 4.
[384] SZN, 1921. április 10., 3-4.
[385] Uo.
[386] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 61. Pestvidéki Kir. Törvényszék B VII. 5721/1920. ítélete, 1921. május 3., Darázs István kihallgatása. SZN, 1921. február 3. (2. kiadás), 3.
[387] BFL, VII. 5. c. 7901/1920, 140. Budapesti Államügyészség, jegyzőkönyv Chudy Ferenc kihallgatásáról, 1920. február 13.
[388] *Loidl Imre*. SZN, 1921. április 6., 3.
[389] BFL, VII. 5. c. 7901/1920, 41. Szentendrei Rendőrség, jegyzőkönyv Chudy Ferenc kihallgatásáról, 1919. szeptember 13.

Chudynak – legkorábban a szentendrei pályaudvaron,[390] legkésőbb a Vörös Őrségre érkezését követően[391] – *„egy ismeretlen kilétű, katonaruhába öltözött egyén egy papírlapra felírt ellenforradalmárok névsorát adta át”*.[392] A lista élén dr. Weresmarthy Miklós és Valentin főhadnagy állt, azonban dr. Kucsera Ferenc káplán neve nem szerepelt rajta.[393] A névsort a Vörös Őrség parancsnokságán ismeretlen személyek *„bemondása”* alapján, valamint a Drobilits Jánostól és Reiprecht Lajostól erőszakkal kikényszerített további nevekkel Sárközy Aladár őrmester egészítette ki, amelyet néhány szentendrei funkcionárius véleményezett.[394] Ez alapján – Chudy vallomása szerint – a különítményesek, a géppuskások, a munkásszázad katonái és a szentendrei vörösőrök együttesen, házról-házra járva tartóztatták le az ellenforradalmárokat, akiket a Szentendrei Vörös Őrség parancsnokságához hurcoltak.[395] Az értéktárgyaikat elvették tőlük, azzal az indoklással, hogy *„[n]ektek már úgysem kell semmi!”*[396] Ezután azzal ijesztettek rájuk, hogy egy fal mellett felsorakoztatták őket és eljátszották a kivégzésüket.[397] Végül átkísérték őket a rendőrségi fogdába, ahol összesen 87 személyt zsúfoltak össze egy helyiségben.[398]

A különítményeseket a hozzájuk csatlakozó szentendreiek vezették az összeírt polgárok lakásához. Közöttük volt Katyánszky János szerb tanító is, aki – Chudy vallomása szerint – azzal vádolta meg dr. Kucsera

[390] Uo.
[391] Uo. 140. Budapesti Államügyészség, jegyzőkönyv Chudy Ferenc kihallgatásáról, 1920. február 13., Chudy Ferenc kihallgatása. SZN, 1921. február 2. (1. kiadás), 2., Darázs István kihallgatása. SZN, 1921. február 3. (2. kiadás), 2.
[392] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 61. Pestvidéki Kir. Törvényszék B VII. 5721/1920. ítélete, 1921. május 3.
[393] A tárgyalás huszonegyedik napja. SZN, 1921. február 3. (2. kiadás), 4.
[394] Uo. Vö.: Loidl Imre. SZN, 1921. április 6., 3.
[395] BFL, VII. 5. c. 7901/1920, 41. Szentendrei Rendőrség, jegyzőkönyv Chudy Ferenc kihallgatásáról, 1919. szeptember 13., Uo. 140. Budapesti Államügyészség, jegyzőkönyv Chudy Ferenc kihallgatásáról, 1920. február 13.
[396] Gruics Dusán tanúkihallgatása. SZN, 1921. április 12., 4.
[397] Jedinák János tanúvallomása. SZN, 1921. február 15., 1.
[398] Id. Kuhn István postamester. SZN, 1921. április 10., 4.

Ferencet, hogy *„az ellenforradalom kitörését harangszóval ő jelezte volna, mert az utóbbi időben, szolga hiányában a káplán maga végezte a harangozást”*.[399]

Chudy szerint az ellenforradalmárok közül már sokakat elfogtak, amikor este 9 óra körül, a Szentendrei Vörös Őrség parancsnokságán telefonhoz hívták.[400] Erősen kétségbe vonható[401] védekezése szerint ekkor Jancsik Ferenc, a Budapesti Vörös Őrség főparancsnoka arra utasította őt, hogy *„a legerősebb terrort kell kifejteni, a főcinkosokat fel kell akasztani, vagy agyonlőni, akit fegyverrel a kezében találunk, azt ott nyomban végezzük ki, a kevésbé bűnösöket azután másnap szállítsuk be a Parlament épületébe. […] van ott egy katholikus káplán, dr. Ku[cs]era, azt nem kell beszállítani, hanem »haza kell küldeni«, ami alatt köztudomásúlag azt értette, hogy ki kell végezni”*.[402]

A pomázi vezetők a büntetőper főtárgyalásán egészen másként adták elő a történteket. Navarra Jenő József, a pomázi járási direktórium tagja vallomása szerint 1919. június 25-én éppen a pomázi kaszinóban vacsorázott Gáspár Vilmos politikai megbízott társaságában, amikor a munkásszázad kiküldéséről értesültek. A sínek mentén, gyalog indultak el és este 8 órakor értek a szentendrei állomásra, ahonnan egyenesen a Fő térre mentek. Akkor már 28-30 letartóztatott egyén sorakozott a Szentendrei Vörös Őrség parancsnokságával szomszédos (Blagovestenszka) templom előtt, akiket nagy tömeg vett körül.[403] Navarra és Schrötter vallomása szerint a tömeg (Schrötter szerint Chudy kezdeményezésére) a káplán

[399] BFL, VII. 5. c. 7901/1920, 43. Szentendrei Rendőrség, jegyzőkönyv Chudy Ferenc kihallgatásáról, 1919. szeptember 13.
[400] Uo. 41.
[401] Sárközy Aladár rendőr őrmester, Chudy-val történt szembesítése során megerősítette a telefonhívás tényét, de Chudy annak időpontjára és tartalmára vonatkozó állításait nem támasztotta alá. Sárközy a kivégzés utáni-, míg Chudy egy azt megelőző telefonhívásról nyilatkozott. Lásd: Uo. 272–274. Főtárgyalási jegyzőkönyv, 1920. október 2., Vö.: A következő tanú Sárközy Aladár. SZN, 1921. február 13., 2.
[402] BFL, VII. 5. c. 7901/1920, 140. Budapesti Államügyészség, jegyzőkönyv Chudy Ferenc kihallgatásáról, 1920. február 13. Chudy akkor hivatkozott először arra, hogy a kivégzést Jancsik Ferenc parancsára rendelte el, amikor 1919. június 26-án Joanovics Sándor Szentendrén kikérdezte őt, a szentendrei és a pomázi vezetőket. Lásd: Mojics Péter vallomása. SZN, 1921. április 19., 1. Vö.: Helyreigazítás. SZN, 1921. április 26., 4.
[403] Az ellenforradalom és Navarra szereplése. SZN, 1921. február 2. (2. kiadás), 3.

letartóztatásának előzetes szándékával, a Fő térről közvetlenül a plébániához vonult.[404]

A Szulyovszky-per ítéletének tényállása szerint mindez másfél órával később történt.[405] Eszerint a pomázi járási direktórium elnöke, tagjai és annak politikai megbízottja (Ozoray József, Schrötter Aladár, Navarra Jenő József és Gáspár Vilmos), valamint egy ismeretlen férfi, este fél 10 körül[406] zörgettek be a paplakba. Előbb az előszobába kilépő Hajdusek Károlyt[407] kezdték a káplánról faggatni és azt követelték tőle, hogy árulja el, kik húzták meg a harangot. Az ismeretlen férfi továbbra is ott maradt, a többiek pedig behatoltak dr. Kucsera Ferenc káplán szobájába és indulatosan vádaskodni kezdtek vele szemben.[408] Néhány perccel később ért oda Chudy és Darázs. Chudy igazoltatta a pomáziakat és közölte velük, hogy városparancsnokként átveszi az irányítást. Attól kezdve ő is részt vett a kihallgatásban.[409] A pomázi vezetők azt állították, hogy ő volt az ellenforradalom egyik szervezője, továbbá a harangok félreverése és más, alaptalan vádak miatt is őt tették felelőssé. Ezek alapján, a fennálló statáriumra hivatkozva felszólították Chudyt a káplán kivégzésére.[410]

A káplán az ellene felhozott vádakkal szemben eleinte a következőképpen próbált védekezni: *„megnevezett két fiatalembert, akik tőle a templom kulcsát kérték, de kijelentette, hogy neki ebben semmi része nincs, mert a kulcsokat ő nem adta ki, az illetők azokat máshonnan szerezhették. […] Chudy Ferencz a káplánt tovább faggatta, de az vagy nem akart, vagy nem tudott az*

[404] Uo. 2., Schrötter Aladár kihallgatása. SZN, 1921. február 3. (1. kiadás), 2.
[405] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 61. Pestvidéki Kir. Törvényszék B VII. 5721/1920. ítélete, 1921. május 3.
[406] Uo. Vö.: Kada Mihály visszaemlékezése szerint 22:10-kor érkeztek a felsorolt személyek a plébániára. Lásd: BFL, VII. 5. c. 7064/1919, 94. Szentendrei r. k. plébánia 179/1919. jelentése a Főhatóságnak, 1919. november 14.
[407] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 61. Pestvidéki Kir. Törvényszék B VII. 5721/1920. ítélete, 1921. május 3., Hajdusek személyéről lásd: Magyar, 2019: 23.
[408] Hajdusek Károly. SZN, 1921. február 15., 4., Dr. Kucsera Ferenc káplán meggyilkoltatása. SZN, 1921. február 16., 1.
[409] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 61–62. Pestvidéki Kir. Törvényszék B VII. 5721/1920. ítélete, 1921. május 3.
[410] Uo. 62. A káplánnal szembeni vádakról lásd még: BFL, VII. 5. c. 7901/1920, 41. Szentendrei Rendőrség, jegyzőkönyv Chudy Ferenc kihallgatásáról, 1919. szeptember 13.

ellenforradalomra nézve valamit mondani".[411] Ezután Chudy a jelenlévők nevét felíratta egy lapra, annak érdekében, hogy „*legyen valami adata dr. Kucsera bűnösségére nézve arra az esetre, ha agyonlövetése miatt felelősségre akarják vonni"* – olvashatjuk a büntetőítéletben.[412]

Ozoray vallomása szerint, Kucsera vallatása közben Chudy megnézte az óráját, amely akkor este 10 óra 10 percet mutatott. Ezt követően még tíz perc gondolkodási időt adott a káplánnak, tehát legalább este 10 óra 20 percig a paplakban tartózkodtak, majd valamennyien elhagyták a paplakot.[413]

Schrötter és Ozoray – a bizonyítási eljárás során több tanú és vádlott által kétségbe vont,[414] illetve a törvényszék által figyelmen kívül hagyott[415] – vallomása szerint a pomázi vezetők a paplakból előbb a Husvik-vendéglőbe[416] mentek, ott kávét, illetve bort fogyasztottak, majd fiákert hozattak, amellyel visszautaztak Pomázra.[417] Schrötter és Ozoray vallomása szerint közvetlenül a hazaindulásuk előtt értesültek egy vörösőrtől a káplán kivégzéséről.[418]

Kucsera eredménytelen faggatását követően Chudy átvitette őt[419] a plébániáról a Weresmarthy-villa első emeletén lévő géppuskás tanfolyam parancsnokság előszobájába.[420] Chudy útközben önkénteseket keresett az ítélet végrehajtására, ezért ő néhány perccel később ment utánuk.[421] A

---

[411] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 62. Pestvidéki Kir. Törvényszék B VII. 5721/1920. ítélete, 1921. május 3.
[412] Uo.
[413] Ozoray kihallgatása. SZN, 1921. február 2. (1. kiadás), 4.
[414] Chudy Ferenc kihallgatása. SZN, 1921. február 2. (1. kiadás), 2., Darázs István kihallgatása. SZN, 1921. február 3. (2. kiadás), 2–3., Husvik Lázárné tanúvallomása. SZN, 1921. február 13., 3., Berki Katalin az első tanú. SZN, 1921. február 15., 3–4.
[415] Az ítélet tényállási része csak a plébánia elhagyásáig rögzítette a pomázi vezetők cselekményeit. Lásd: MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 62. Pestvidéki Kir. Törvényszék B VII. 5721/1920. ítélete, 1921. május 3.
[416] Husvik Lázár és Fia Korona Étterem. Lásd bővebben: Török, 2011.
[417] Ozoray kihallgatása. SZN, 1921. február 2. (2. kiadás), 1., Schrötter Aladár kihallgatása. SZN, 1921. február 3. (1. kiadás), 2.
[418] Uo.
[419] A káplán elhurcolásának útvonaláról lásd: MNL PML, V. 373. b. 4656/1923. Szentendre város képviselőtestülete 4656/kig.1923.-jkv.25. sz. határozat, 1924. január 16., Vö.: Tyekvicska, 2019e: 12.
[420] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 62. Pestvidéki Kir. Törvényszék B VII. 5721/1920. ítélete, 1921. május 3.
[421] Uo. 62.

géppuskás parancsnokságon kikérdezte az ott lévő tiszteket az ellenforradalomról, majd kijelentette előttük, hogy halálra ítélte a papot.[422]

Ezután rövidesen folytatódott a káplán vallatása, amelyet a számára többször is felkínált, alkalmanként néhány percig tartó gondolkodási idő, illetve Chudy negyedóráig – esetleg annál is hosszabb ideig[423] – tartó távolléte szakított meg.[424] Chudy vallomása szerint Kucsera *„ezt a negyed órai időt őreivel együtt töltötte, s talán ezek okozták rajta azokat a testi sértéseket, amelyeket a hulla exhumálása alkalmával a boncbizottság rajta észlelt”*.[425]

Négyen önként jelentkeztek a kivégzés végrehajtására: Dudás János szentendrei lakos, gyári munkás,[426] ifj. Arzenovits István szentendrei vörösőr és további két, ismeretlen személyazonosságú vöröskatona.[427] Arzenovits-ot Chudy megbízta azzal, hogy szerezzen egy lámpát, aki el is ment, de nem tért vissza.[428] Helyette – Chudy utasítására[429] – Marinovich Miklós, a géppuskás tanfolyam írnoka csatlakozott a kivégzőosztaghoz.[430]

Ezzel kapcsolatban Chudy védekezése több részletben is eltért az ítélet tényállásától. Így például azt állította, hogy a kivégzőosztagban Dudás, egy Balassa és egy Beregszászi nevű, illetve még egy vöröskatona vett részt, akinek a nevére már nem emlékezett,[431] továbbá Marinovich beismerő nyilatkozata ellenére is kitartott amellett, hogy az írnok nem vett részt a

---

[422] Uo. 62–63.

[423] A Weresmarthy-villában lakó Berki Katalin szerint Chudy 30–45 percen keresztül tárgyalt a káplán sorsáról – többek között – Istenes Gyulával, egy Pintér nevű és négy másik katonával, valamint Schrötter Aladárral és Ozoray Józseffel. Ennek vizsgálatára a törvényszék nem terjesztette ki a bizonyítási eljárást. Lásd: Berki Katalin az első tanú. SZN, 1921. február 15., 3–4.

[424] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 67. Pestvidéki Kir. Törvényszék B VII. 5721/1920. ítélete, 1921. május 3.

[425] BFL, VII. 5. c. 7901/1920, 42. Szentendrei Rendőrség, jegyzőkönyv Chudy Ferenc kihallgatásáról, 1919. szeptember 13. Vö.: Exhumálás. SZN, 1919. szeptember 7., 2.

[426] MNL OL, K 579. PTI 653-3. 1921-U-226, 74. Igazolvány, Schlick-Nicolsson Hajógyár, 1922. november 16. Lásd még: Dudás János kihallgatása. SZN, 1921. február 3. (1. kiadás), 3.

[427] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 63. Pestvidéki Kir. Törvényszék B VII. 5721/1920. ítélete, 1921. május 3.,

[428] Uo. Arzenovits vallomását lásd: SZN, 1921. április 6., 3.

[429] MNL OL, K 579. PTI 653-3. 1921-U-12731, 81. Pestvidéki Kir. Törvényszék, mint kegyelmi tanács véleménye Marinovich Miklós ügyében, 1921. június 18.

[430] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 23., 63. Pestvidéki Kir. Törvényszék B VII. 5721/1920. ítélete, 1921. május 3.

[431] BFL, VII. 5. c. 7901/1920, 139. Magyar Államrendőrség különítménye, jegyzőkönyv Chudy Ferenc kihallgatásáról, 1919. november 29.

gyilkosságban.[432] Egyúttal azt is hangsúlyozta, hogy a kivégzés *„Schrötter Aladár és három másik társa […] továbbá egy néhány géppuskás katona és parancsnok jelenlétében"* történt.[433]

Kucsera, közvetlenül a kivégzés előtt is kapott egy utolsó esélyt. Chudy vallomása szerint a káplán egy nyilatkozattal megmenthette volna magát, de inkább a halált választotta: *„nemet intett. Nem látszott rajta a halálfélelem, inkább mártírságának a tudata adta neki azt a nagy lelki erőt, amit a halála pillanatában tanúsított"* – idézte fel a tűzparancs kiadása előtti utolsó pillanatokat.[434]

A kivégzés időpontját csak hozzávetőlegesen lehet meghatározni. Chudy vallomása szerint este fél 11-kor,[435] míg az ítélet tényállási része szerint fél 12 körül történt meg.[436] Az ismertetett előzmények figyelembevételével – úgy vélem – valószínűbb, hogy arra nem a korábbi, hanem inkább az ítéletben megjelölt, későbbi időpontban kerülhetett sor.

Chudy beismerő vallomása szerint ő maga vezényelt sortüzet, a Duna-parti sétány végén, egy szemétdomb közelében.[437] Ezután Darázs megállapította, hogy a káplán még életben van,[438] amire Dudás is odalépett és egy tenyérnyi távolságból az áldozat fejébe lőtt,[439] azzal a kijelentéssel, hogy *„a büdösnek megadom a kegyelemdöfést"*.[440]

A holttest későbbi exhumálása során a törvényszéki orvosszakértők megállapították, hogy a káplánt a szív tájékán három, a fejen egy lövés érte, továbbá a bordákon, ütés következtében keletkezett zúzódást és a bal combon egy nagyobb méretű, hasított sebet találtak.[441]

---

[432] SZN, 1921. február 3. (2. kiadás), 1.
[433] BFL, VII. 5. c. 7901/1920, 42. Szentendrei Rendőrség, jegyzőkönyv Chudy Ferenc kihallgatásáról, 1919. szeptember 13.
[434] Uo.
[435] Uo. 141. Budapesti Államügyészség, jegyzőkönyv Chudy Ferenc kihallgatásáról, 1920. február 13.
[436] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 23. Pestvidéki Kir. Törvényszék B VII. 5721/1920. ítélete, 1921. május 3.
[437] Uo. 61–63.
[438] Uo. 24. és 63.
[439] Uo. 63.
[440] Váry, 1993: 127. A vádlott védekezését lásd: Dudás János kihallgatása. SZN, 1921. február 3. (1. kiadás), 3.
[441] Exhumálás. SZN, 1919. szeptember 7., 2. Vö.: SZN, 1921. március 5., 1.

A kivégzés után Chudy, kíséretével együtt átment a Vörös Őrség parancsnokságára, majd onnan a Husvik-vendéglőbe,[442] ahol körülbelül reggel 6 óráig, személyesen vezette az egyenként elővezetett ellenforradalmárok vallatását.[443]

Chudy, Perjessy jelenlétében, még az éjjel parancsba adta Szulyovszkynak, hogy gondoskodjon a temetésről, de az nem történt meg.[444] Másnap reggel egy vörösőr jelentette Perjessynek, hogy *„ott van a Dunaparton, szemetes helyen a hulla”*,[445] mire ő utasítást adott Sárközy őrmesternek a temetésre.[446] Chudy vallomása szerint a temetés Szulyovszky mulasztása miatt nem történt meg, ezért reggel 9-kor ő is parancsba adta a géppuskás parancsnokságon, hogy *„legyenek segítségére a város direktóriumának”* a temetés ügyében.[447] A sírásót egy katona ébresztette fel azzal, hogy *„ássa meg a sírt az árokban”*,[448] Sárközy őrmester pedig határozottan azt állította vallomásában, hogy a temetőárokban való elföldelésre, keresetlen szavakkal, Chudy adott utasítást.[449] A káplán holttestét végül egy lőcsös (más források szerint: szemetes) kocsin szállította el a helyszínről egy vörösőr, a kocsissal és a városi utcaseprővel együtt, majd koporsó nélkül, a temetőárokban hantolták el.[450]

Kada Mihály plébánost másnap reggel Marinovich értesítette a kivégzésről.[451] Felettes hatóságának küldött jelentésében úgy fogalmazott, hogy június 28-án kerülhetett sor a káplán újratemetésére, egy csendes szertartás keretében, *„a nép óriási részvétele mellett, a vörös őrök jelenlétében”*.[452]

---

[442] Dr. Kucsera Ferenc utolsó órája. SZN, 1921. február 2. (1. kiadás), 3., Darázs István kihallgatása. SZN, 1921. február 3. (2. kiadás), 3.
[443] Dudás János kihallgatása. SZN, 1921. február 3. (1. kiadás), 3.
[444] BFL, VII. 5. c. 7901/1920, 42. Szentendrei Rendőrség, jegyzőkönyv Chudy Ferenc kihallgatásáról, 1919. szeptember 13.
[445] Ifj. Mohácsi József. SZN, 1921. február 12., 4.
[446] A következő tanú Sárközy Aladár. SZN, 1921. február 13., 2.
[447] BFL, VII. 5. c. 7901/1920, 42. Szentendrei Rendőrség, jegyzőkönyv Chudy Ferenc kihallgatásáról, 1919. szeptember 13.
[448] Berner Ferenc sírásó kihallgatása következik. SZN, 1921. április 16., 2.
[449] A következő tanú Sárközy Aladár. SZN, 1921. február 13., 2.
[450] MNL OL, K 579. PTI 653-3. 1921-T-35906, 6. 35906/1921. IM IV. sz. felterjesztés a kormányzóhoz Ozoray József és társai kegyelmi ügyében, 1921. július 15.
[451] BFL, VII. 5. c. 7064/1919, 95. Szentendrei r. k. plébánia 179/1919. jelentése a Főhatóságnak, 1919. november 14.
[452] Uo.

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a káplán halálra ítélésére prekoncepció alapján, konkrét bizonyítékok nélkül, hosszas és eredménytelen vallatást követően került sor. A legalitást – a proletárdiktatúra jogfelfogása szerint is – teljes mértékben nélkülöző eljárás a legelemibb formai követelményeknek sem felelt meg, a halálos ítéletet is csak utólag készítették el.[453] A gyilkossággal kapcsolatban később számos, egymásnak ellentmondó történet is napvilágot látott, amelyek a káplán mártíriumával kapcsolatos megemlékezések napjainkban is fellelhető, folklorisztikus elemeivé váltak.[454] Ezek közül, jelen munka tárgya szempontjából mindössze egy lényeges: Chudy maga is hangsúlyozta a vallomásában, hogy a kivégzésben egyetlen vörösőr sem vett részt.[455]

A Pestvidéki Királyi Törvényszék a káplán meggyilkolásával kapcsolatos büntetőjogi felelősség mérlegelése során, a pomázi direktóriumi tagok védekezésével szemben inkább Chudy (és védőügyvéde) narratívája irányában mozdult el.[456] Ennek megfelelően, az ítélet a káplán halálra ítélésével kapcsolatban kezdeményező szerepkörben fellépő pomázi funkcionáriusok és az általuk befolyásolt Chudy gyilkosság bűntettében való felbujtói bűnrészességét, Dudás és Marinovich tettestársi minőségben történt bűnrészességét, továbbá Darázs bűnsegédi bűnrészességét mondta ki.[457] Chudyt, Ozorayt és Schröttert halálra, Navarrát életfogytiglani, Dudást 15 évi, Darázst 13 évi, Marinovichot 3 évi fegyházra ítélte.[458]

[453] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 63–64. Pestvidéki Kir. Törvényszék B VII. 5721/1920. ítélete, 1921. május 3., Chudy Ferenc kihallgatása. SZN, 1921. február 2. (1. kiadás), 4., A tárgyalás huszonegyedik napja. SZN, 1921. február 3. (2. kiadás), 4.

[454] Az áthagyományozódott toposzok ismertetése jelentősen meghaladná a rendelkezésre álló kereteket. Lásd még a Historiográfia és emlékezetpolitikai reprezentáció 1989-ig című részben foglalt, általános érvényű megállapításokat.

[455] BFL, VII. 5. c. 7901/1920, 45. Gyűjtőfogház, jegyzőkönyv Chudy Ferenc kihallgatásáról, 1919. október 10.

[456] Chudy Ferenc kihallgatása. SZN, 1921. február 2. (1. kiadás), 1–4., A védőbeszédek. Dr. Boros Jenő. SZN, 1921. április 30., 3., MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 41–42., 44–45. Pestvidéki Kir. Törvényszék B VII. 5721/1920. ítélete, 1921. május 3.

[457] Uo. 68–69.

[458] Uo. 22–24. és 28–29.

A halálos ítéletek végrehajtására nem került sor, mivel Chudyt, Ozorayt, Schröttert és Navarrát a magyar kormány a szovjet-magyar fogolycsere akció keretében átadta Szovjet-Oroszországnak.[459]

Chudy vallomását[460] alapul véve, a Budapesti Királyi Ügyészség gyilkosságban való felbujtói bűnrészesség miatt vádat emelt Jancsik ellen,[461] azonban ezen vád alól a Budapesti Büntetőtörvényszék bizonyíték hiányában felmentette őt.[462]

Érdemes kitérni arra is, hogy a Pestvidéki Királyi Törvényszéken tárgyalt büntetőüggyel párhuzamosan, de attól függetlenül, egy katonai törvényszéki eljárás is lezajlott a káplán kivégzése ügyében.[463] A tényleges katonai állományhoz tartozó Novák Kálmán törzsőrmester elleni bűnvádi eljárást az illetékes katonai bíróságok folytatták le. Ennek iratai nem maradt fenn, de a korabeli sajtóhírek alapján, vázlatosan rekonstruálható az első-[464] és másodfokon hozott ítélet rendelkező része,[465] valamint az elsőfokú ítélet indoklása.[466]

Az elsőfokú ítélet indoklásában foglalt tényállás szerint a géppuskás tanfolyam altisztje, Novák Kálmán törzsőrmester kísérte a káplánt a Weresmarthy-villába, majd onnan a Duna-parti kivégzés színhelyére.[467] A *„Szulyovszky Sándor és társai"* elleni ügy főtárgyalására tanúként elővezetett Novák önmagára nézve is terhelő tanúvallomást tett, ám – amint arra az egyik sajtótudósítás is rámutatott – vallomásában a gyilkosság részleteit

[459] MNL OL, K 578. PTI 653-2. 95. doboz, 15. ő. e. 1921–1934. Bi–550, 278., 639. Lásd még: Balanyi et al., 1985: 17., 37., 72., 74., 87.
[460] BFL, VII. 5. c. 7901/1920, 140. Budapesti Államügyészség, jegyzőkönyv Chudy Ferenc kihallgatásáról, 1920. február 13.
[461] Uo. 6. Budapesti Kir. Ügyészség 59887/1920.k.ü. sz. vádindítvány Jancsik Ferenc és társa ellen, 3. vádpont, 1920. június 28.
[462] Uo. 280. és 302–303. Budapesti Büntetőtörvényszék B Kgy 7901/1920/7. sz. ítélet Jancsik Ferenc és társa ellen, 1920. október 4.
[463] Az elsőfokú eljárásra lásd: A szentendrei segédlelkész gyilkosai. *Friss Ujság*, 1921. augusztus 27., 2., A szentendrei ellenforradalom a katonai bíróság előtt. *Magyarország*, 1921. augusztus 27., 7., A szentendrei gyilkosok pöre. *Magyarság*, 1921. augusztus 30. 8.
[464] Az elsőfokú ítéletre lásd: Halálos ítélet. *Budapesti Hírlap*, 1921. augusztus 31., 6.
[465] A másodfokú ítéletre lásd: Megváltoztatott halálos ítélet. *8 Órai Ujság*, 1922. július 5., 6., Halál helyett életfogytiglan tartó fegyház. – A terrorista bűnügye. *Kis Újság*, 1922. július 5., 3.
[466] Halálraítélt papgyilkos. *Csonkamagyarország*, 1921. szeptember 4., 2.
[467] Uo.

„egészen más beállításban adja elő, mint ahogy a bizonyító eljárás eddigi folyamán nyilvánvalóvá lett".[468]

A Budapesti Honvéd Törvényszék dr. Fábián Viktor hadbíró-százados által vezetett tanácsa, 1921. augusztus 31-én hozott ítéletében a vádlottat tettesként elkövetett gyilkosság és felségárulás bűntettében bűnösnek mondta ki, melynek alapján összbüntetésként közlegénnyé lefokozásra, kitüntetéseinek elvesztésére, a hadsereg kötelékéből való kitaszításra és kötél általi halálra ítélte.[469] Az elsőfokú ítélet ellen bejelentett semmisségi panaszok folytán az ügyet újra tárgyalta a Magyar Királyi Legfelsőbb Honvéd Törvényszék, amely 1922 júliusában hozott, másodfokú ítéletében az elsőfokú ítéletet megváltoztatta úgy, hogy a gyilkosság bűntettét másodfokon gyilkosságban való távolabbi közreműködésnek minősítette és a büntetést életfogytiglani, súlyosbított börtönbüntetésre változtatta.[470]

A rendelkezésre álló források csak elszórt utalásokat tartalmaznak arról, hogy mi történt ugyanekkor a szentendrei kocsiszínben. A későbbi vallomásokból azt tudjuk, hogy a szentendrei vasutasok közül két-három fő, valamint *„két-három pesti"* részvételével[471] megalakult egy *„rögtönzött alkalmi bíróság"*,[472] illetve *„vésztörvényszék",*[473] amely kihallgatta a letartóztatottakat. Ennek vezetőjeként – a munkásszázad egyik tagjának vallomását idézve – *„Zana tartott törvényt".*[474] Tanúkat nem hallgattak meg az

[468] Novák Kálmán vallomása. SZN, 1921. április 19., 1.
[469] Halálos ítélet. *Budapesti Hírlap*, 1921. augusztus 31., 6.
[470] Megváltoztatott halálos ítélet. *8 Órai Ujság*, 1922. július 5., 6., Halál helyett életfogytiglan tartó fegyház. – A terrorista bűnügye. *Kis Ujság*, 1922. július 5., 3.
[471] Nagy Gyula és Giegler József szentendrei vasutasok, valamint egy Szalay nevű személy és Bayer Mihály, a munkásszázad katonái voltak a vésztörvényszék tagjai. Lásd: SZN, 1921. április 12., 1–2.
[472] Uo.
[473] Zana, a letartóztatása utáni kihallgatása során a *„vésztörvényszék"* kifejezést használta. Az erről szóló sajtóhíreket azonban feltétlenül forráskritikával kell kezelni, mivel a szenzáció érdekében igyekeztek Zanát, mint *„vészbírót"* a Kucsera káplán kivégzésével kapcsolatos tettesek közé sorolni. Vö.: A zászlóaljparancsnok. *Friss Ujság*, 1920. március 26., 4., A zászlóaljparancsnok. *Uj Nemzedék*, 1920. március 26., 6., Művezetőből vészbíró. *Budapesti Hírlap*, 1920. március 26., 6.
[474] SZN, 1921. április 12., 1.

eljárás során. A jegyzőkönyvvezető vallomása szerint *„ők voltak a tanúk és a bíróság is”*.[475]

Hajnali egy óra körül, Zana utasítására, a munkásszázad katonái[476] és a Nagy Gyula parancsnoksága alatt álló vasutasok közül többen is közreműködtek[477] Klein József állomásfőnök és helyettese, Portsch Alajos, továbbá Becsei József málházó, Szabados Péter forgalmi gyakornok, Manász Lajos és Manász János letartóztatásában,[478] majd pedig fegyveres őrszolgálatot teljesítettek a fogvatartottak kihallgatása idején.[479]

A Tanácsköztársaság bukása után Szentendrén nyomozó határrendőrségi detektívcsoport feljelentése szerint a vasutasok egyik vezetője, Nagy Gyula nem csak *„az ellenforradalmárok összefogásában”*, hanem *„azok megkínzásában”* is részt vett.[480] A fogvatartottak később, a főtárgyaláson úgy nyilatkoztak, hogy vallatóik puszta kézzel, illetve puskatussal is bántalmazták őket,[481] sőt a nyers erőszak mellett pszichés terrort is alkalmaztak velük szemben. Így például Zana Becsey halálra ítélését emlegetve próbált Klein állomásfőnökre nyomást gyakorolni a kihallgatása során, miközben a szomszéd szobában fogvatartott Becsey is abban a tudatban várta a sorsát, hogy halálra van ítélve.[482] Rajta kívül Manász Lajost is halálra ítélték.[483] Az ítéleteket végül nem hajtották végre, amit Zana azzal magyarázott, amikor szembesítették a tanúkkal, hogy *„a halálos ítélet csak ijesztés akart lenni”*.[484]

---

[475] Kovács János tanúkihallgatása. SZN, 1921. április 12., 2.
[476] Uo.
[477] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 21–22. Pestvidéki Kir. Törvényszék B VII. 5721/1920. ítélete, 1921. május 3. Erre vonatkozólag az ítélet Giegler József, Kolarics András, Király Béla és Steinhöffer Sándor vasutasok bűnösségét mondta ki, tettestársként elkövetett személyes szabadság megsértésének vétsége miatt.
[478] Klein József állomásfőnök, Portsch Alajos helyettes állomásfőnök, Ujj Sándor kalauz és Szabados Péter kihallgatásáról lásd: SZN, 1921. április 10., 2–3.
[479] SZN, 1921. április 8., 2.
[480] MNL PML, IV. 408. b. LXIV. k. cs. Határrendőrségi nyomozócsoport sz. n. jelentése a BM VI.c. osztályának és a Pestvidéki Kir. Ügyészségnek, 1919. szeptember 22., Őrizetben lévő egyének, 19. pont. Nagy Gyula az eljárás alatt megszökött, így az ellene emelt vádak vizsgálatára csak részben került sor.
[481] Bayer Mihály vallomása. SZN, 1921. április 12., 1., Szabados Péter vallomása. SZN, 1921. április 14., 1.
[482] Klein József állomásfőnök vallomása. SZN, 1921. április 10., 2.
[483] Kovács János vallomása. SZN, 1921. április 12., 2.
[484] Zana Sándor Cornél vallomását lásd: SZN, 1921. április 12., 3.

A pomázi járás direktóriumának elnöke elleni feljelentés szerint Ozoray József az *„ellenforradalom napján a megállapított nyomozás adatai szerint Pomázról intézkedett és kért terror csapatokat Budapestről”.*[485] Akkor fogott gyanút a szentendrei ellenforradalommal kapcsolatban, amikor idősebb Kuhn István szentendrei postamester az ő többszöri kérése dacára sem kapcsolta telefonon Kiss Mátyást, a direktórium volt elnökét. Emiatt – Szulyovszky visszaemlékezése szerint – még a következő napon is fortyogott benne a düh.[486] Szentendrére érve a *„pomáziakkal”*,[487] illetve Chudy embereivel[488] letartóztatta az idősebb Kuhn postamestert.[489]

Egy detektívjelentés szerint Nagy Gyula *„az egész h[elyiérdekű] vasút személyzetét terrorizálta és ő volt, aki az ellenforradalom éjjelén bejött Szentendréről Budapestre jelenteni az esetről és másnap fegyverrel a kezében terror vonattal ment ki az ellenforradalmat leverni. Erre tanú a szentendrei állomásfőnök és az állomás személyzet”.*[490] Az idézett állításokat egy további tanúvallomás,[491] valamint a Szentendrére kiküldött határrendészeti nyomozócsoport jelentése is megerősítette,[492] míg végül a főtárgyaláson maga a vádlott is beismerő vallomást tett. Nagy Gyula elmondta, hogy az ellenforradalmárok 1919. június 25-én, hajnali 3 órakor le akarták tartóztatni, de két ember őrizetéből is ki tudott szabadulni. Kimászott a lakása[493] ablakán, végig gyalogolt a

[485] MNL PML, IV. 408. b. LXIV. k. cs. Határrendőrségi nyomozócsoport sz. n. jelentése a BM VI.c. osztályának és a Pestvidéki Kir. Ügyészségnek, 1919. szeptember 22., Őrizetben lévő egyének, 1. pont. Ozoray József vallomása. SZN, 1921. április 12. 4.

[486] A szentendrei letartóztatások. SZN, 1921. február 28., 2.

[487] Uo.

[488] Chudy Ferencz kihallgatása. SZN, 1921. február 26., 2–3.

[489] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 19. Pestvidéki Kir. Törvényszék B VII. 5721/1920. ítélete, 1921. május 3. Lásd még: SZN, 1921. február 18., 4.

[490] BFL, VII. 18. d. 1920-IV-13-7820, 5. 14599/fk.919 sz. detektív jelentés Lengyel József állomásfőnök és társai ügyében, Klein Gyula, a szentendrei vasúti állomás gyakornokának tanúvallomása. 1920. február 13.

[491] Uo. 6. Németh József pénztárkezelő tanúvallomása.

[492] MNL PML, IV. 408. b. LXIV. k. cs. Határrendőrségi nyomozócsoport sz. n. jelentése a BM VI.c. osztályának és a Pestvidéki Kir. Ügyészségnek, 1919. szeptember 22.

[493] Nagy Gyula a szentendrei helyiérdekű vasúti állomás épületében lakott. Lásd: MNL PML, XVI. 25. 3374/1919. BEVV Gondnoki Hivatala sz. n. kimutatás a házbérekről,

vasúti töltés mentén Szentendrétől Budapestig, majd a Budapesti Egyesített Városi Vasutak illetékes ügyosztályán jelentést tett az ellenforradalomról. Menczer Mihály forgalmi főnök[494] közölte vele, hogy előzetes intézkedése folytán egy munkásszázadot szállító különjárat indul Szentendrére a délutáni órákban és arra utasította, hogy szálljon fel ő is a vonatra.[495]

1919. június 25-én hajnalban fogadta Loidl Imre szolgálatvezető az Országos Vörösőrség Parancsnoksága telefonhívását. Későbbi vallomása szerint *„25-én hajnalban, Pestről, az Országos Vörösőrség Parancsnokságtól telefonáltak, hogy a fővárosban a vörös uralom helyre van állítva, amennyiben Szentendrén még bajok volnának, kérjenek erősítést”.*[496]

A szolgálatvezető a távollévő felettesének küldött üzenetében a további intézkedésre vonatkozó eligazítást kért, amire Perjessy azt a választ küldte, hogy *„mint szakaszparancsnok a saját hatáskörében tegye meg a szükséges intézkedéseket”.*[497] Tapasztalt, dörzsölt rendőrként Perjessy egészen biztosan tudatában volt annak, hogy egy ilyen, sorsdöntő pillanatban minden, amit mond, felhasználható ellene, ezért az adott helyzetben a kockázat minimalizálása mellett döntött. Egyértelmű és világos parancs helyett olyasféle „dodonai választ” adott, amelynek patikamérlegen kimért semlegessége egyaránt alkalmasnak tűnhetett a későbbi felelősségre vonás elkerülésére, úgy „forradalmi”, mint „ellenforradalmi” nézőpontból is. Ezáltal viszont a döntéssel kapcsolatos felelősség terhét is a beosztottjára hárította. Ennek következtében Loidl az üzenetet konkrét utasításként értelmezte és annak megfelelően járt el: fél 6 óra tájban a postahivatalba ment és telefonon erősítést kért.[498]

1919. június 28.

[494] B. Műszaki igazgatás. B. I. Forgalmi Főosztály. *BEVV Hivatalos Közlönye*, 1919. szeptember 15., 15.

[495] Nagy Gyula vallomását lásd: SZN, 1921. február 22., 3.

[496] Loidl Imre. SZN, 1921. április 6., 3.

[497] Uo.

[498] A határrendőrségi detektívjelentés szerint: *„Loidl Imre vörösőrségi szakaszparancsnok (…) Az ellenforradalom napján, június 25[-én,] reggel ½ 6 órakor a helybeli postahivatalból telefonált terrorcsapatokért, minek következtében Kucsera Ferenc káplánt kivégezték. Tanúk: Balczer Béla, ifju Kuhn István, Bechtler Antal, Paulay Ede”.* Lásd: MNL PML, IV. 408. b. LXIV. k. cs. Határrendőrségi nyomozócsoport sz. n. jelentése a BM VI.c. osztályának és a Pestvidéki Kir. Ügyészségnek, 1919. szeptember 22.

A telefonos jelentés ténye tehát kétségtelen. A képet azonban tovább árnyalják az eljárás során éppúgy, mint a későbbi szakirodalmi feldolgozásokban is mellőzött – a megértés és értelmezés szempontjából kulcsfontosságú – következő körülmények. Loidl telefonon tett jelentését követően, Perjessy személyesen is telefonált a postahivatalból a Vörösőrség Országos Főparancsnokságára, azonban – a főtárgyaláson tett, Kauroch György tanú által is megerősített vallomását idézve – ez alkalommal már *„azt jelentette Pestre, hogy nincsen Szentendrén ellenforradalom és nem kell segítség”*.[499]

Loidl és Perjessy telefonos jelentéseivel kapcsolatban – úgy vélem – a fent ismertetett momentumok megfelelő interpretálásához szükséges további, fontos részletek hiányoznak. Így például nem tudjuk, hogy az őrszobától távollévő parancsnok és az ügyeletes szolgálatvezető személyesen, vagy küldönc által, esetleg távbeszélőn keresztül érintkezett-e egymással, rajtuk kívül ki tartózkodott éppen akkor a környezetükben, mi jellemezte az adott szituációban résztvevők viszonyát. E kérdésekre ugyan nem adnak választ az iratok, mégis akad egy szempont, amely – közvetett módon – irányadó lehet a fenti szituáció megértéséhez. Loidl azon vörösőrök egyike volt, akik a későbbiekben, a különítményesekkel együtt nemcsak az ellenforradalmárok letartóztatásában, hanem azok bántalmazásában is tevőlegesen részt vettek,[500] így szinte kizárt, hogy a szervezett ellenforradalmárok közé tartozott volna. Úgy vélem, Perjessy emiatt tért ki a konkrét utasítás kiadása elől, a fent ismertetett módon.

Perjessy délelőtt 10 óra 50 perckor, táviratban is jelentést tett az előző éjjel történtekről, mely szerint *„Az éjjel ellenforradalmárok lefegyverezték a vörösőrséget, az itteni vöröskatonáktól géppuskát zsákmányoltak, kérnek karhatalmi segítséget”*.[501] Ennek elküldését később azzal magyarázta, hogy egy előzetes

[499] Kauroch György vallomása. SZN, 1921. április 12., 2.
[500] Gruics Dusán a következő tanú. SZN, 1921. április 12. 4., Tobi József vallomását lásd: SZN, 1921. április 6., 2–3., MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 18. és 55. Pestvidéki Kir. Törvényszék B VII. 5721/1920/23. sz. ítélete, 1921. május 3.
[501] MNL OL, K 148. PTI 603-4. 11. ő. e. Vörös Őrség Országos Főparancsnoksága 3. Karhatalmi Osztály, 1919. június havi eseményjelentései, 85–86. folio, 78. sz. Esemény-jelentés: 1919. évi június hó 25-én d.e. 8 órától 26-án d.e. 8 óráig előfordult eseményekről. 8. folyószámú jelentés, II. sz. vörösőr-kerületi parancsnokság, Virágh [Nándor] elvtárs, d.e. 10 óra 50 perc.

utasítás szerint kötelessége lett volna jelentést tennie *„a IV. Hadtestparancsnoksághoz, Szamuely Tibornak közvetlenül”,*[502] így attól mindössze annyiban tért el, hogy a saját felettes hatóságának küldte el a táviratot.[503] Ez azonban nem volt célravezető, mivel a kerületi parancsnokságtól azonnal továbbították a táviratot a IV. hadtestparancsnokság részére.[504]

Nyitott kérdés, hogy Kun Béla 1919. június 24-én este elküldött[505] körtávirata, amelyben értesítette a direktóriumokat a fővárosi ellenforradalom elfojtásáról, még aznap éjjel 21:50-kor, vagy másnap reggel 9:50-kor érkezett-e a szentendrei posta- és távíróhivatalba.[506] Egyáltalán hitelt adtak-e a távirat sorainak a szentendrei ellenforradalmi vezetők, vagy inkább blöffnek tekintették-e a számukra végzetes jelentőségű fordulat hírét?[507] A kép tehát nem teljes, további kutatások során, egyes elemeiben mindenképpen pontosításra szorul.

Egy bizonyos: a fővárosi ellenforradalom kudarcának híre köztudottá vált és legkésőbb „*délelőtt 10 óra tájban* […] *[t]isztában volt vele mindenki, hogy mi következik”* – olvashatjuk a Szentendrei Néplap egy évvel későbbi szerkesztőségi vezércikkében.[508]

Az ismert tényezők alapján Perjessy *legkésőbb* az ellenforradalom másnapján, Loidl hajnali fél 6-kor tett telefonos jelentésével összefüggésben

---

[502] MNL OL, K 579. PTI 653-3. 1921-U-226, 25. Perjessy Sándor védelmi előterjesztése, 1920. március 6.

[503] Uo. Lásd még: SZN, 1921. április 6., 4.

[504] Tény, hogy ez a magyarázat nem túl magától értetődő, mindamellett eddigi kutatásaim során már találkoztam hasonló esettel. Egy volt csendőr hadnagyból lett vörösőr azt állította a tanúvallomásában, hogy amikor 1919. június 24-én felettese arra utasította, hogy az ellenforradalom leverésére küldjön 50 embert Dömsödre, akkor ő úgy adta tovább a parancsot a telefonkezelőnek, miszerint *„Dömösre küldjön 50 embert”*. Lásd: BFL, VII. 5. c. 2301/1921, 93–94. Jegyzőkönyv Antalffy Sándor csendőrhadnagy kihallgatásáról.

[505] A körtáviratról lásd Alpári Gyula népbiztos hozzászólását: A legkönyörtelenebb eszközökkel alkalmazzuk a proletárdiktatúrát. A vita. *Népszava*, 1919. június 26., 4.

[506] MNL PML, XVI. 25. 3334/1919. Kun Béla távirata a budapesti ellenforradalomról a vidéki munkástanácsok számára. 9:50-i érkeztetéssel, „éjjel kézbesítendő” kezelői utasítással.

[507] Amennyiben Weresmarthyék hitelt adtak Kun Béla sorainak, úgy a plébános jelentésben említett 1919. június 25-i, hajnal 5 órai örömünnep a délelőtti népgyűlés előkészítése lehetett. Lásd: BFL, VII. 5. c. 7064/1919, 95. Szentendrei r. k. plébánia 179/1919. jelentése a Főhatóságnak, 1919. november 14.

[508] Junius 25. SZN, 1920. június 27., 1.

értesült arról, hogy a fővárosi felkelés elbukott.[509] Akár Loidltól, akár korábban Weresmarthyéktól tudta meg ezt a hírt, attól a perctől kezdve biztosan számíthatott a történtek kivizsgálására és annak várható következményeire. Az ellenforradalmat ugyanis utólag nem lehetett meg nem történtté tenni.

Perjessy, mint szentendrei vörösőrparancsnok, lépéskényszerben volt: amennyiben nem tett volna jelentést, forradalmi törvényszék elé került volna, ahol – a fővárosi ellenforradalom miatt hatályban lévő statárium miatt – minden bizonnyal a legszigorúbb elbánásban részesült volna.[510] Következésképpen mindössze annyi mozgástér állt rendelkezésére, hogy ideig-óráig elodázhatta a jelentéstételt. Ennek megfelelően, csak *azt követően* tett eleget az ellenforradalmi események jelentésére vonatkozó kötelezettségének, miután világossá vált előtte, hogy felettes parancsnoksága *már tudomást szerezett* a történtekről. Úgy vélem, Perjessy 1919. június 25-én tett cselekedetei ebből a perspektívából értelmezhetők.

Kétségtelenül felróható Perjessynek, hogy eleinte szabadulni igyekezett a felelősség terhétől, később azonban jelentős mértékű személyes kockázatot vállalt egy, az alábbiakban részletezett terv megvalósítása érdekében, mely által elháríthatónak, de legalábbis lefékezhetőnek vélte a várható megtorlást. Bízott benne, hogy képes lesz meggyőzni a megtorló csapatok parancsnokát arról, hogy a rend helyreállt és ezáltal a csapatok kiküldetése is okafogyottá vált.[511]

Megítélésem szerint Perjessy nem akart sem hős, sem mártír lenni, sem másokat arra buzdítani. A várható veszteségek minimalizálására törekedett, ezért a felkelőknek az egyoldalú leszerelést és a menekülést javasolta a fegyveres ellenállás helyett.[512] 11-12 óra tájban, a helyettes

[509] Loidl Imre. SZN, 1921. április 6., 3.
[510] A statáriumról lásd: Parancs! *Népszava,* 1919. június 26., 1.
[511] MNL OL, K 579. PTI 653-3. 1921-U-226, 24–25. Perjessy Sándor védelmi előterjesztése, 1920. március 6. Vö.: Perjessy Sándor vallomása. SZN, 1921. február 15., 2.
[512] Nagy Gyula, főtárgyaláson felolvasott vallomásából kiderült, hogy a szentendrei végállomás előtti vágóhíd tetején felállított tetőcserepek alapján lehetett arra lehet következtetni, hogy a felkelők onnan lőttek volna a szerelvényekre. Lásd: SZN, 1921. február 22., 3.

szentendrei állomásvezető előtt bejelentette, hogy *„szereljenek le a szentendreiek, mert jönnek a terroristák”.*[513]

Perjessy minden bizonnyal Klein József állomásfőnök támogatását is megszerezhette az akció sikere érdekében. Jóllehet, Klein reggel 9-10 óra körül még azt jelentette a forgalmi főnökségnek, hogy azért nem küldi be Budapestre a szentendrei kocsiszínből a csapatok kiszállításához megrendelt szerelvényeket, mert a fehérek Budapest felé tartanak és elkezdték felszedni a síneket.[514] Valószínűleg Perjessy bejelentését követően váltott stratégiát: később már ő maga is azt mondta a Pálffy téri irodából telefonáló különítményeseknek, hogy *„rend van, mindössze csak pár lövés volt”.*[515]

Később Perjessy is beszélt az üzemi telefonon a Pomázi állomáson veszteglő munkásszázad parancsnokával és biztosította arról, hogy *„Szentendrén rend van, a sínek nincsenek felszedve, jöhetnek bátran”.*[516] Ezután az állomáson maradt és megvárta a munkásszázad megérkezését.[517]

Erre vonatkozólag a következőkben állapodott meg Moser századossal: *„[c]élunk az volt, hogy a terroristákat nem engedjük be a városba. Ezt azzal indokoltuk volna meg, hogy a rend teljesen helyre van állítva. Küldetésem teljesítésében azonban megakadályoztattam, mert a terroristák Za[n]a nevű parancsnoka megérkezésük után nyomban letartóztatott”* – olvashatjuk a vizsgálati fogságban írt védelmi előterjesztésében.[518]

Perjessy állítása szerint, a munkásszázad megérkezésétől három órán keresztül tartották fogva a vasúti kocsiszínben, ahol a századparancsnok, Zana Sándor Cornél kihallgatta őt.[519] Zana a vallomásában úgy emlékezett

---

[513] SZN, 1921. február 20. 4.

[514] BFL, VII. 18. d. 1919-IV-13-4555, 6. Nagy József telefonkezelő nyilatkozata Reissmann állomásfőnök részére, 1919. augusztus 28. Ez a magyarázat, ideig-óráig kétségtelenül hatásosnak bizonyult, az erről szóló hírt a Pálffy téri állomásfőnök is elhitte: *„az az értesítés jött, hogy a síneket felszedték, és én ekkor, mint forgalmi szolgálattevő, nem mertem kiküldeni a vonatot”* – írta a jelentésében. Lásd: Uo. 8. Budapesti Kir. Ügyészség 37418. Pálffy téri állomásfőnök nyilatkozata, 1919. szeptember 20.

[515] SZN, 1921. április 10., 2.

[516] Ujj Sándor vallomása. SZN, 1921. április 17., 2. Vö.: SZN, 1921. február 22., 2.

[517] Perjessy Sándor vallomása. SZN, 1921. február 15., 2., SZN, 1921. február 12., 3.

[518] MNL OL, K 579. PTI 653-3. 1921-U-226, 24–25. Perjessy Sándor védelmi előterjesztése, 1920. március 6.

[519] Uo.

vissza, hogy azért tartóztatta le Perjessyt, mert Nagy Gyula azt állította róla – némileg túlbecsülve a szerepét –, hogy ő volt *„az ellenforradalom értelmi szerzője”*.[520]

E három óra történéseiről, Perjessy letartóztatásának és fogva tartásának körülményeiről csak elszórt adatokkal rendelkezünk a rendelkezésre álló források alapján, mivel ezeket a körülményeket sem az ügyészség, sem a törvényszék nem vizsgálta ki. Szulyovszky vallomásából tudjuk azt, hogy miután Perjessy letartóztatásáról értesült, érte ment és igazolta őt. Körülbelül 30–45 percen át tartott, amíg Zana kihallgatta, végül elengedte őket. Perjessynek visszaadta a rangját és szolgálati fegyverét is.[521] Az állomáson egy ismerősük, Párvy Róbert is csatlakozott hozzájuk, majd mindhárman elindultak a Fő tér irányába. Útközben Szulyovszky elvált tőlük[522] és – állítása szerint – hazament lefeküdni,[523] ők pedig tovább mentek a Szentendrei Vörös Őrség parancsnoksága felé.[524] Mindez a káplán kivégzése után történt.[525]

Perjessy a Fő téren felfigyelt a bőrkabátos, kézigránátos különítményesekre és a Husvik-vendéglőben zajló *„szokatlan nyüzsgésre”,* ezért bement oda. Chudy városparancsnokként és teljhatalmú politikai megbízottként mutatkozott be és közölte vele, hogy átvette a vörösőrök és a géppuskások fölötti parancsnokságot. Azzal az utasítással bocsátotta el, hogy szerezzen kenyeret az embereinek és meghagyta, hogy éjfélre jöjjön

[520] A következő tanú Zana Sándor, a munkásszázad parancsnoka. SZN, 1921. február 22., 2.
[521] Perjessy Sándor vallomása. SZN, 1921. február 15., 2.
[522] Dr. Kucsera Ferenc káplán meggyilkoltatásának tárgyalása. SZN, 1921. február 12., 1.
[523] Szulyovszky a Weresmarthy-villában lakott, élettársával, Berki Katalinnal együtt. Lásd: SZN, 1921. február 15., 3.
[524] Perjessy Sándor vallomása. SZN, 1921. február 15., 2.
[525] Egyfelől az állomásról hazatérő Szulyovszky akkor hallotta Dudástól a kivégzés hírét, a Weresmarthy-villa utcájában. Lásd: Dr. Kucsera Ferenc káplán meggyilkoltatásának tárgyalása. SZN, 1921. február 12., 1. Másfelől Perjessy a Husvik-vendéglőben találkozott Chudyval, aki maga is azt állította, valamint a legtöbb tanúvallomás (Husvik Lázár kivételével) is megerősítette azt, hogy Chudy és kísérete a kivégzés után érkezett oda. Lásd: Chudy Ferenc kihallgatása. SZN, 1921. február 2. (1. kiadás), 3., Darázs István kihallgatása. SZN, 1921. február 3. (2. kiadás), 3., SZN, 1921. február 15., 2., SZN, 1921. február 22., 4.

vissza ismét, egy direktóriumi taggal együtt.[526] Perjessy, mint vörösőr parancsnok, ettől kezdve az ő közvetlen alárendeltségébe került.[527]

A vendéglőben egész éjjel, másnap reggel 6 óráig tartott az elfogott ellenforradalmárok vallatása,[528] ami aznap délután, a Pomázról visszatért Balogh Károly igazságügyi megbízott, forradalmi törvényszéki elnök és Schrötter Aladár részvételével folytatódott tovább.[529]

Az egyenként elővezetett ellenforradalmárok közül többeket Perjessy,[530] illetve az ő kérésére odarendelt[531] Szulyovszky mentett meg az esetleges kivégzéstől, ugyanis Chudy az ő véleményük alapján döntött az elé állított személyek további sorsáról.[532]

Közülük többen is úgy emlékeztek vissza az akkor történtekre, hogy *„egész idő alatt ütötték-verték őket”*[533] és Chudynak is *„járt a keze”*, miközben vallatta őket.[534] Gruics Dusán feleségének másnap egy szemtanú azt mondta, hogy a férje *„annyi ütést kapott, amennyivel egy ökröt agyon lehetett volna ütni”*.[535]

Több tanú és vádlott is utalt az ellenforradalmárok felakasztásával, illetve agyonlövetésével kapcsolatos szóbeszédre.[536] Habár G. Sin Edit a „krónikájában” ezt megalapozatlan rémhírnek minősítette,[537] Chudy,

---

[526] Perjessy Sándor vallomása. SZN, 1921. február 15., 2.

[527] A fővárosban és környékén karhatalmi ügyekben hatáskörrel és illetékességgel rendelkező IV. hadtestparancsnokság irányadó rendelkezése alapján, karhatalom kirendelése esetén valamennyi fegyveres alakulat a kiküldött parancsnoknak tartozott engedelmeskedni. Lásd: HL, MTK II. 1086. 87/9. IV. hadtestparancsnokság 793/1919.karh. sz. rendelete, 264. lt-i j., 916–924., 1919. június 17.

[528] BFL, VII. 5. c. 7901/1920, 43. Szentendrei Rendőrség, jegyzőkönyv Chudy Ferenc kihallgatásáról, 1919. szeptember 13.

[529] Id. Fehér József. SZN, 1921. április 10, 4.

[530] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 70. Pestvidéki Kir. Törvényszék B VII. 5721/1920. ítélete, 1921. május 3.

[531] Dr. Kucsera Ferenc káplán meggyilkoltatásának tárgyalása. SZN, 1921. február 12., 1.

[532] Husvik Lyubomir vallomása. SZN, 1920. december 15., 3., Husvik Lázárné tanúvallomása. SZN, 1921. február 13., 3.

[533] Reuter Gyula. SZN, 1921. április 10., 3.

[534] Pivarcsek Dániel. SZN, 1921. április 10., 3.

[535] Gruics Dusán. SZN, 1921. április 12., 4. Gruics a főtárgyaláson tanúsította azt, hogy Perjessy tiltakozott a bántalmazása miatt. Lásd: Uo.

[536] Dr. Kucsera Ferenc káplán meggyilkoltatásának tárgyalása. SZN, 1921. február 12., 1., Balogh Károly. SZN, 1921. február 12., 3., A következő tanú Sárközy Aladár. SZN, 1921. február 13., 2., Hudek Mihály. SZN, 1921. április 10., 2.

[537] Sin, 1976: 152–153. Lásd még: Sin, 1979e: 53.

legelső kihallgatása során maga is elismerte a *„főbűnösök”* – köztük dr. Weresmarthy Miklós – *„felhuzatására”* vonatkozó szándékot, de az azzal kapcsolatos felelősséget a helyettesére próbálta hárítani.[538] Ezt a védekezést azonban több tanú is megcáfolta vallomásában: Sárközy őrmester a Szulyovszky-per főtárgyalásán elmondta, hogy Chudy listáján 8-10 ember neve kereszttel volt megjelölve, akiket ő maga ítélt akasztásra, Hönigschnabel Károlyt pedig főbelövésre.[539] Egy vöröskatona, aki az ellenforradalmárok kihallgatása közben írnoki teendőket teljesített, tanúvallomásában határozottan azt állította, hogy *„Chudy ott mindenki előtt mondta, hogy a káplánon kívül egy pár ember még a főtéren lámpavasra lesz akasztva”*.[540] Joanovicsnak Szulyovszky, Horváth és más szentendrei funkcionáriusok is azt jelentették, hogy Chudy *„még négyet akar kivégeztetni”*.[541] Az idézett tanúvallomások elhangzása után Chudy beismerte azt, hogy *„egynéhánynak megígértem, hogy fel leszel akasztva”* – mondta – *„de ezzel igazán nem akartam semmit sem mondani”* – tette hozzá, egy kézlegyintéssel.[542]

Perjessy, előzetes letartóztatása idején azt írta a védelmi előterjesztésében, hogy 1919. június 26-án délután összehívta az intézőbizottság tagjait, a forradalmi törvényszék vezetőjét és vádbiztosát, akiktől azt kérte, hogy akadályozzák meg a további kivégzéseket. Perjessy szerint csak Franges László és Rozsnyai Ferenc helyeselték ezt, a többiek tartózkodtak a beavatkozástól.[543] A forradalmi törvényszék elnökének vallomása szerint ekkor *„Perjessy [azt] mondta, hogy akasztani akarnak, menjetek, akadályozzátok meg, mert mi szentendrei gyerekek vagyunk s ha meg talál bukni ez a rendszer, mi itt akarunk maradni”* – idézte Balogh Károly vallomását a törvényszéki tudósítás.[544]

---

[538] BFL, VII. 5. c. 7901/1920, 44. Szentendrei Rendőrség, jegyzőkönyv Chudy Ferenc kihallgatásáról, 1919. szeptember 13.
[539] A következő tanú Sárközy Aladár. SZN, 1921. február 13., 2.
[540] Varga István. SZN, 1921. február 16., 4.
[541] Joanovics Sándor. SZN, 1921. február 16., 3.
[542] Chudy terrorista elmondja, miképpen gyilkoltatta meg Kucsera káplánt. *Uj Nemzedék,* 1921. február 26., 2.
[543] MNL OL, K 579. PTI 653-3. 1921-U-226, 25. Perjessy Sándor védelmi előterjesztése, 1920. március 6.
[544] Balogh Károly. SZN, 1921. február 12., 3.

UTÓREZGÉSEK

Varga Krisztián akár az 1919. június végén Szentendrén történtekről is írhatta volna ezeket a sorokat: a *„Tanácsköztársaság rendvédelme kaotikus képet mutatott. Több, egymással párhuzamosan működő rendőri szervezet, direktórium, munkástanács és karhatalmi különítmény is végzett felderítéseket politikai ügyekben”.*[545] Az ellenforradalom utáni napokban Joanovics Sándor, valamint több, különféle felhatalmazással rendelkező funkcionárius, továbbá egy detektívcsoport is nyomozott Szentendrén a felfüggesztett direktóriumi tagok elleni panaszok kivizsgálása, az ellenforradalom felelőseinek felkutatása és – nem utolsó sorban – dr. Kucsera Ferenc káplán kivégzése ügyében.

1919. június 26-án délután, a szentendrei városházán Joanovics[546] és Mausz Rezső hadügyi népbiztos-helyettes kihallgatta Chudyt, a szentendrei és a pomázi járási vezetőket az előző éjjel történt kivégzés ügyében.[547] Mausz a géppuskás tanfolyam parancsnokságán is vizsgálatot tartott.[548] Ennek során Moser százados panaszt tett Chudy eljárása miatt, ezért Mausz előbb telefonon tisztázta a különítmény parancsnokának felhatalmazását, majd azt követően megakadályozta azt, hogy Chudynak a Falk Miksa utcai laktanya további erősítést küldjön.[549]

Aznap dél körül érkezett Szentendrére, Erdélyi László vezetésével,[550] a Belügyi Népbiztosságtól kiküldött belügyi-politikai nyomozócsoport,[551]

---

[545] Varga, 2019a: 196.

[546] Az ellenforradalom és Navarra szereplése. SZN, 1921. február 2. (2. kiadás), 3.

[547] BFL, VII. 5. c. 7901/1920, 190. Magyar Államrendőrség különítménye. Jegyzőkönyv Ozoray József kihallgatásáról, 1919. március 8., Uo. 273–274. Főtárgyalási jegyzőkönyv, Chudy Ferenc és Mausz Rezső szembesítése, 1920. október 2.

[548] Uo. 185. Jegyzőkönyv Mausz Rezső kihallgatásáról, 1919. március 1., Uo. 272. Főtárgyalási jegyzőkönyv, Mausz Rezső vallomása, 1920. október 2.

[549] BFL, VII. 18. d. 1919-IV-13-6031, 19–20. B Kgy 7787/12/1920. sz. ítélet Mausz Rezső hadügyi népbiztos helyettes ellen, 1920. december 6.

[550] Erdélyi 1919. február közepétől a Nánássy-csoport detektíve, később a Kubovszky János által vezetett 3. alosztály írnoka, illetve politikai nyomozója volt. Lásd: MNL OL, K 579. PTI 653-3. 1921-U-226, 65. dr. Váry Albert miniszteri biztos, koronaügyész-helyettes 27572/922. IME sz. átirata Andrejka Károly főkapitány-helyettes detektívfőnöknek, 1922. december 19., Uo. 80–85. 16.144/1923. IM IV. sz. felterjesztés Kiss Mátyás és Erdélyi László kegyelmi ügyében, 1923. március 30.

[551] Erdélyi László a következő tanú. SZN, 1921. február 16., 1.

amely legalább három napon át nyomozott a városban az ellenforradalom felelősei után kutatva.[552] Erdélyi kihallgatott 53 őrizetbe vett személyt,[553] akik közül 34 főt – köztük dr. Weresmarthy Miklóst és Moser Elek századost – átvitetett a Parlament Főrendi-házának második emeletén lévő Belügyi Népbiztosság Politikai Nyomozó Osztályára,[554] ahol kényszervallatásnak vetették alá őket.[555] Egyikük tanúvallomását idézve: *„ütöttek, vertek, ki késsel, ki puskával"*.[556] Ezt követően egy Hrabovszky nevű forradalmi törvényszéki elnök,[557] valamint Erdélyi László nyomozó folytatta a kihallgatásukat.[558] Weresmarthyt olyan súlyosan bántalmazták az Országház pincéjében, hogy többé már nem állt helyre az egészsége.[559]

A munkásszázad parancsnoka, Zana Sándor Cornél azt állította később, a büntetőeljárás főtárgyalásán, hogy 1919. június 26-án délután 3 óra körül, feletteseinek jóváhagyása nélkül,[560] *„miután az ott történt erőszakosságokról meggyőződött, csapatával együtt Budapestre visszament"*.[561] Zana védekezését elfogadta a törvényszék, sőt az ítélet mérlegelése során, a vádlott büntetését enyhítő körülményként értékelte azt.[562]

Ezzel szemben, egyértelműen cáfolja Zana állítását a IV. hadtestparancsnokság 1919. június 29-én kiadott utasítása, mely szerint három nappal később került sor a század visszarendelésére.[563] Száz év

[552] Chudy vallomása szerint három nappal később csatlakozott a csoporthoz Rajczy Gábor nyomozó is. Lásd: BFL, VII. 5. c. 7901/1920, 42. Szentendrei Rendőrség, jegyzőkönyv Chudy Ferenc kihallgatásáról, 1919. szeptember 13.
[553] SZN, 1921. április 3., 4. és SZN, 1921. április 6., 1.
[554] Egy országházi tisztviselő is megerősítette a szentendrei csoport fogva tartásának tényét. Lásd: BFL, VII. 5. c. 8788/1920, 2. Budapesti Államügyészség 6582/920. Pataky László nyilatkozata, 1919. augusztus 8.
[555] BFL, VII. 153. 362/1920. dr. Weresmarthy Miklós közjegyzői okiratba foglalt nyilatkozata, 1920. október 10.
[556] Jedinák János vallomása. SZN, 1921. február 15., 1.
[557] Uo.
[558] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 54–55. Pestvidéki Kir. Törvényszék B VII. 5721/1920. ítélete, 1921. május 3.
[559] Uo. 55–56. Lásd még: BFL, VII. 153. 362/1920. dr. Weresmarthy Miklós közjegyzői okiratba foglalt nyilatkozata, 1920. október 10.
[560] Zana Sándor következik. SZN, 1921. március 3., 3.
[561] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 74. Pestvidéki Kir. Törvényszék B VII. 5721/1920/23. sz. ítélete, 1921. május 3.
[562] Uo. 73–74.
[563] HL, MTK II. 1086. 87/9. IV. hadtestparancsnokság 939.karh/1919. sz. utasítás a Gyári Munkásezredek Felügyelőségének, 313. lt-i j., 1069–1071., 1919. június 29.

távlatából immár ki tudja, mi állhatott e védekezés hátterében és ennél is nagyobb rejtély, hogy azt vajon miért nem vizsgálta meg kellő alapossággal az ügyészség és a törvényszék.

A IV. hadtestparancsnokság végül a Belügyi Népbiztosság Politikai Nyomozó Osztálya Karhatalmi csoportja alá rendelt minden fegyveres erőt.[564] Bár a parancs név szerint nem említette, ez minden bizonnyal Erdélyi László nyomozócsoportjára vonatkozhatott. Ezzel szemben Chudy úgy emlékezett vissza a Jancsik-perben tett vallomásában, hogy június 26-án Mausz átadta neki a karhatalmi parancsnokságot.[565] A Szulyovszky-per főtárgyalásán ezt azzal egészítette ki, hogy a parancsnokság átvétele ideiglenes jelleggel történt – úgymond – *„amíg valaki kijön”*.[566] Ezt követően kerülhetett sor arra, amit Chudy a nyomozati szakaszban említett: még aznap megérkezett a Hadügyi Népbiztosságtól Révész Arthur, akinek átadta *„az intézkedés és vezetés jogát”*.[567]

Révész lett a géppuskás tanfolyam hadügyi-politikai megbízottja, aki az ellenforradalom ügyében vizsgálatokat tartott és amiatt sok tisztet letartóztatott.[568] A hónap végéig lefolytatta a 24-én félbemaradt sorozást[569] és az Országházból hazaengedett személyeket közül többeket, a sorozó orvos véleménye ellenére is alkalmasnak minősíttetett.[570]

A géppuskás tanfolyam parancsnokságát a következő napon, június 27-én dr. Gerő Andor vette át, aki attól kezdve a Tanácsköztársaság bukásáig vezette azt.[571]

---

[564] Uo. 88/6. 291/1919.hadm. sz. 170. lt-i j., 597–599.
[565] BFL, VII. 5. c. 7901/1920, 274. Főtárgyalási jegyzőkönyv, Chudy Ferenc vallomása, 1920. október 2.
[566] Dr. Kucsera Ferenc utolsó órája. SZN, 1921. február 2. (1. kiadás), 3.
[567] BFL, VII. 5. c. 7901/1920, 144. Budapesti Magyar Államrendőrség 1802/919. sz. jelentés Chudy Ferenc kihallgatásáról, 1919. december 4.
[568] SZN, 1921. április 17., 4., Elhangzott a vádbeszéd. SZN, 1921. április 26., 2.
[569] MNL PML, XVI. 25. 3916/1919. Sorozási lajstrom. Lásd még: MNL PML, XVI. 5. c. 175–185. Sorozási lajstrom.
[570] SZN, 1921. április 14., 2., MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 21. Pestvidéki Kir. Törvényszék B VII. 5721/1920. ítélete, 1921. május 3. Lásd még: MNL OL, K 579. PTI 653-3. 1921-U-12731, 45. Pestvidéki Kir. Törvényszék, mint kegyelmi tanács véleménye Révész Arthur ügyében, 1921. június 18.
[571] HL, II. 1239. 12.516/Eln.1920. Budapesti Büntetőtörvényszék elnöke 1919. El. I. B. 71. sz. átirata a Budapesti Katonai Körletparancsnokságnak, dr. Gerő Andor, volt hadapródjelölt őrmester, budapesti büntetőtörvényszéki jegyző, államügyészségi megbízott ügyében 1920. február 6.

Létrejött egy úgynevezett *„szentendrei őrség”* is,[572] amelyet a Chudy különítményéhez tartozó Istenes Gyula szervezett meg és amelyet ő vezetett 1919. augusztus 3-ig,[573] századparancsnok-helyettes rangfokozatban.[574] Ezt az egységet más – általam ismert – forrás nem említette. Feltételezhetőleg ez vagy azonos lehetett a géppuskás tanfolyamhoz beosztott tengerész különítménnyel, vagy a Szentendrei Vörös Őrség részét képező vörös gárdát jelenthette.[575]

Istenest, a Tanácsköztársaság bukása után ellene folytatott eljárás során dr. Salamon Rezső vette védelmébe. Kihallgatása alkalmával elmondta azt, hogy miután ő, mint a szentendrei ellenforradalom egyik vezetője 1919. június 25-én a fővárosba menekült, Istenes az ő lakásában lakott. Egyúttal azt is tanúsította, hogy bár Istenes tudott róla, mégis hallgatott arról, hogy kényszerű távolléte idején a feleségével titokban, rendszeresen találkozott.[576]

Szentendrén még június végén sem ért véget az ellenforradalmárok elleni hajtóvadászat. – Chudy szavait idézve – *„akkor mindenkinek volt hatásköre, Gáspárnak csakúgy, mint Schrötternek és Erdélyinek, boldog, boldogtalan tartóztatta le az embereket”*.[577] Chudy feljelentette Szulyovszkyt, akit Molnár Varga Gézával együtt Erdélyi[578] (vagy Révész[579]) letartóztatott. Szulyovszky

[572] BFL, VII. 18. d. 1919-IV-13-5050, 5. Istenes Gyula vörös tengerész őrszázad helyettes századparancsnok elleni nyomozati eljárás iratai. VII. Kerületi Védelmi parancsnokság, VII/c. Tiszti nyomozócsoport VII/c 24/919. sz. jelentése, 1919. szeptember 11.

[573] Uo. 6. Budapesti M. Kir. Államrendőrség 12.340/919.fk.eln.res. (I.) sz. jelentés, 1919. szeptember 18.

[574] Uo. 19. Budapesti M. Kir. Államrendőrség 59030/921.dtv. sz. jelentés, 1921. november 2.

[575] Chudy vallomása szerint 1919. június végétől a géppuskásokhoz osztották be őt, Darázs István Bélát és Istenes Gyulát, a velük lévő 18–20 tengerésszel együtt. Lásd: BFL, VII. 5. c. 7901/1920, 43–44. Szentendrei Rendőrség, jegyzőkönyv Chudy Ferenc kihallgatásáról, 1919. szeptember 13.

[576] BFL, VII. 18. d. 1919-IV-13-5050, 6. Istenes Gyula vörös tengerész őrszázad helyettes századparancsnok elleni nyomozati eljárás iratai. Budapesti M. Kir. Államrendőrség 12.340/919.fk.eln.res. (I.) sz. jelentés, 1919. szeptember 18. Lásd még az iratokhoz csatolt *„Istenes Gyula vörös őr Dr. Salamon Rezső gyermekeivel”* feliratú fényképet. Uo. 26.

[577] SZN, 1921. április 6., 1.

[578] Schrötter Aladár kihallgatása. SZN, 1921. február 3. (1. kiadás), 3., Erdélyi László a következő tanú. SZN, 1921. február 16., 2.

[579] BFL, VII. 5. c. 7901/1920, 44. Szentendrei Rendőrség, jegyzőkönyv Chudy Ferenc kihallgatásáról, 1919. szeptember 13.

azonban július elején visszatért Szentendrére,[580] majd néhány nap múlva Kalocsára küldött kormányzótanácsi biztosként folytathatta a pályafutását, Molnár Varga Gézával és Balogh Károllyal együtt.[581]

E zavaros körülmények közepette Perjessy kihasználta a kínálkozó lehetőséget: 1919. június 26-án Budapestre menekült, ahol átmenetileg a kerületi vörösőr parancsnokságon szolgáló *„ellenforradalmár csendőrök"*[582] között húzódott meg.

Perjessy távollétében, 1919. július 6-án új direktórium alakult Szentendrén, Franges László[583] vezetésével, amelyben Szulyovszky és Molnár helyét Vörös Lajos és Stigler János vette át.[584] Ugyancsak megbukott Horváth János politikai megbízott is, aki helyett Joanovics Sándor Schrötter Aladárt nevezte ki ideiglenes politikai megbízottnak.[585]

1919. július 19-én Franges László hívta vissza[586] Perjessyt a városparancsnoki posztra.[587] Amikor (két nappal a városparancsnoki hivatal átvétele előtt) Szentendrére érkezett, Gáspár Vilmos, a Pomázi járás politikai megbízottja le akarta tartóztatni őt, mint ellenforradalmárt. Ezt akkor – Perjessy visszaemlékezése szerint – Franges akadályozta meg, erélyes föllépésével.[588]

---

[580] Uo.

[581] MNL PML, XVI. 4. 1. tétel. II.1. Járási politikai megbízottak, d. n., 22–23. Vö.: Romsics, 1975: 358. és 360.

[582] MNL OL, K 579. PTI 653-3. 1921-U-226, 25. Perjessy Sándor védelmi előterjesztése, 1920. március 6.

[583] MNL PML, XVI. 25. 3468/1919. Szentendrei Direktórium jelentése a Belügyi Népbiztosságnak az újjáalakulásáról, Szulyovszky Sándor és Molnár Varga Géza elbocsátásáról, 1919. július 7.

[584] A szentendrei letartóztatások. SZN, 1921. március 3., 2., MNL PML, XVI. 25. 3465/1919. Szentendrei Munkástanács átirata a Budakalászi Káposztasavanyító Konzervgyárnak, 1919. július 6.

[585] Schrötter ideiglenes megbízatása 1919. június 27-től (vagy 29-től) július 5-ig (vagy 6-ig) tartott. Lásd: Uo. 3395/1919. A kormányzótanácsi biztos távirata a Szentendrei Direktóriumnak, 1919. június 29. Lásd még: A szentendrei letartóztatások. SZN, 1921. március 3., 2.

[586] Perjessy állítása szerint a szentendrei polgárság kezdeményezte a visszarendelését. Lásd: MNL OL, K 579. PTI 653-3. 1921-U-226, 26. Perjessy Sándor védelmi előterjesztése, 1920. március 6.

[587] Perjessy Sándor vallomása. SZN, 1921. február 15., 3.

[588] MNL OL, K 579. PTI 653-3. 1921-U-226, 26. Perjessy Sándor védelmi előterjesztése, 1920. március 6.

Chudy júliusban is Szentendrén maradt.[589] Perjessy közvetlenségére jellemző, hogy miután városparancsnokként visszatért Szentendrére, vele is jó kapcsolatot alakított ki.[590] Perjessy megpróbálta elérni azt, hogy a tengerész különítmény a géppuskásoktól a Szentendrei Vörösőrség alárendeltségébe, az ő közvetlen parancsnoksága alá kerüljön. Ezügyben Chudyval, Darázzsal és Istenes Gyulával, valamint a Hadügyi Népbiztosság illetékeseivel többször is tárgyalt, de az áthelyezés végül nem valósult meg.[591]

1919. augusztus 1-jén Perjessy visszaállította *„a rendőrség régi szervezetét”*.[592] Ettől függetlenül, a rendőrök még a következő napokban is vörösőrként tekintettek magukra. 1919. augusztus 3-án történt meg Szentendrén az év második – egyben utolsó – gyilkossága.[593] Perjessy egy szökött vöröskatona, Hitschfeld József elfogására küldött ki egy őrjáratot. Ennek egyik tagja, Puppán György, a felszólításának nem engedelmeskedő személyt, negyven lépésről, hátulról, egyetlen célzott lövéssel lelőtte, aki a helyszínen, azonnal életét veszítette.[594]

[589] MNL PML, XVI. 25. 2994/1919. A Szentendrei Lakásbizottság 138nt/1919. sz. határozata, 1919. július 9. Ezen iratok szerint a lakásbizottság egy bútorozott lakást rekvirált a számára, amelyet július 25-én utalt ki más igénylő részére.
[590] BFL, VII. 5. c. 7901/1920, 43–44. Szentendrei Rendőrség, jegyzőkönyv Chudy Ferenc kihallgatásáról, 1919. szeptember 13.
[591] Uo.
[592] SZN, 1921. február 24., 4.
[593] Váry, 1993: 126–127.
[594] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 24., 70–71. Pestvidéki Kir. Törvényszék B VII. 5721/1920. ítélete, 1921. május 3.

A PERJESSY SÁNDOR ELLENI BÜNTETŐELJÁRÁS

A büntetőeljárás nyomozati szakasza a román megszállás árnyékában

A rendelkezésre álló iratok alapján a Szentendrei Direktórium legkésőbb 1919. augusztus 6-ig maradt hivatalban.[595] Habár a képviselőtestület hivatalosan csak 1919. augusztus 8-án alakult újjá,[596] a szentendrei ellenforradalmárok augusztus 7-én átvették a város feletti hatalmat és dr. Antolik Arnold visszatéréséig dr. Weresmarthy Miklóst bízták meg a távollévő polgármester helyettesítésével. Erről egy Mojics Péter főjegyző által aláírt levél fogalmazványa tudósít, amelyben *„Szentendre becsületes népe"* arról értesítette a *„Hadügyministerium hazafias tisztikarát",* hogy *„visszaállította az [1918.] október 31. előtti állapotot. A becsület uralmát. […] A város területén haza özönlő vörös katonák[at] […] saját kezdeményezésből lefegyvereztük. Lopott holmikat elvettük".*[597]

1919. augusztus 7-én alakult meg a 47 főből álló Szentendrei Karhatalmi Parancsnokság, amelynek parancsnoka Moser Elek százados lett.[598] Másnap dr. Weresmarthy István parancsnoksága alatt egy 5 fős szentendrei katonai nyomozócsoport alakult, amely az Észak-Pestvármegyei Katonai Parancsnokság Budapest II. külső kerület nyomozó csoportjaként,[599] illetve az államrendőrség mellé beosztott katonai nyomozó osztály megbízásából végzett kommunista-ellenes nyomozásokat és letartóztatásokat.[600] 1919 augusztusában a Pomázi járás területén is

[595] A Szentendrei Direktórium tevékenységére vonatkozó legkésőbbi irat egy 1919. augusztus 6-án elküldött jelentés aláírás nélküli fogalmazványa. Lásd: MNL PML, XVI. 25. 3009/1919.
[596] Sin, 2000: 65.
[597] MNL PML, V. 373. b. 3939/1919. *„Szentendre becsületes népe"* jelentése a *„Hadügyministerium hazafias tisztikarának"*, 1919. augusztus 7.
[598] HL, I. 31. HM 1919. év. 6. Általános osztály iratai. Szám nélküli táviratok. Szentendrei Karhatalmi Parancsnokság által 1919. augusztus 7-én megküldött, a HM 6. és 7. osztályához 11:35-kor érkezett jelentés.
[599] HL, II. 1239. 19. doboz, 184–187. 6179/Eln.1919.II. Külső Nyilvántartó Kerület, körletbeosztás, 1919. október 3. Lásd még: Pásztor, 1985: 177–178.
[600] MNL PML, IV. 408. b. LXIV. k. cs. Székesfővárosi Magyar Kir. Államrendőrség 14024/eln.1919. sz. jelentése, 1919. szeptember 21. (A katonai nyomozó csoport tagjai: Weresmarthy István főhadnagy csoportvezető, Jármay hadnagy, Reisenberger Nándor alhadnagy, Pásztohy Artur alhadnagy, Kiss Gábor tiszthelyettes)

többféle, önkéntesekből álló karhatalmi csoport,[601] illetve polgárőrség létesült.[602]

Az első román csapatok 1919. augusztus 8-án érkeztek Szentendrére.[603] A Duna túlsó oldalán, Dunakeszin és Alagon állomásozó román 2. huszárezred (Regimentul 2 Roşiori) C. Murgescu őrnagy parancsnoksága alatt álló alakulatai Szentendrén összesen 20 (!) szekérre való fegyvert gyűjtöttek össze és szállítottak el.[604] E feltűnően nagy mennyiség túlnyomó része valószínűleg a géppuskás tanfolyam fegyvereiből állt. Az őrnagy, a város vezetőivel való egyeztetést követően hozzájárult egy 50–60 fős rendőrség felállításához, továbbá fegyvertartási engedélyt állított ki a városi hivatalok (adóhivatal, posta stb.) alkalmazottai és mindazon polgárok részére, *„kik a bolsevisták által gyűlöltek”* voltak. Ezt követően a román csapatok elhagyták a várost.[605]

A szentendrei képviselőtestület – az előzetes megállapodásnak megfelelően – 60 főre bővítette a városi rendőrség létszámát, valamint egy polgári karhatalmi csoport felállítását is elhatározta.[606]

E zavaros időket jól jellemezte a rendőrség vezetésében történt személycserék gyakorisága. A dr. Weresmarthy Miklós körül csoportosuló ellenforradalmárok az 1919. augusztus 7-i hatalomátvétel során Perjessy helyett Benkő Gábor századost nevezték ki ideiglenes rendőrparancsnoknak.[607] A képviselőtestület 1919. augusztus 11-én a

---

[601] A Pomázi járás területén megalakult karhatalmi és polgárőr csoportokról szóló részletes jelentéseket lásd: MNL PML, XVI. 18. b. 5119/1919. Karhatalom szervezése, 1919. augusztus 16.

[602] MNL PML, IV. 442. b. 5119/1919. Pilisszántói körjegyzőség 1136/1919. sz. jelentése a Pomázi főszolgabírónak, Pilisszentkereszten 40, Pilisszántón 50 fős polgárőrség megalakulásáról, 1919. augusztus 20–21. Lásd bővebben: Suba, 2018: 138. és 141–143.

[603] A románok szentendrei tevékenységéről lásd bővebben: Pásztor, 1985: 62–64. Érkezésük időpontjáról és körülményeiről lásd: MNL PML, V. 373. b. 4205/1919. Szentendre város polgármesterének jelentése a belügyminiszternek, 1919. szeptember 2.

[604] Uo.

[605] Uo.

[606] Uo. 3971/1919. Szentendre város polgármesterének határozata, a rendőrkapitányi teendők ellátásáról, 1919. augusztus 11.

[607] Uo. 3939/1919. *„Szentendre becsületes népe”* jelentése a *„Hadügyministerium hazafias tisztikarának”*, 1919. augusztus 7. A levelet Benkő százados kézbesítette személyesen.

Tanácsköztársaság idején Szentendrére menekült Pathó Lajos főhadnagyot[608] bízta meg a rendőrkapitányi tisztség ellátásával.[609]

Perjessyt 1919. augusztus 11-én tartóztatták le[610] és a hónap végéig a Weresmarthy-villa pincéjében tartották fogva, több kommunistagyanús személlyel, köztük Móricz Zsigmonddal együtt.[611]

A kommunista ellenes ügyek felderítésében tevékenyen részt vettek az alsó szintű közigazgatási szervek is. A szentendrei rendőrséghez, a Pomázi járás vezetésével megbízott főszolgabíró helyetteshez és a járás községeinek elöljáróságaihoz is igen sok feljelentés és panasz érkezett.[612]

A bejelentések, valamint a Pestvidéki Királyi Ügyészség rendeletei alapján[613] Szentendrén a rendőrség,[614] illetve a Pomázi járás területén a csendőrség közegei,[615] a karhatalmi csoportokkal együtt[616] felkutatták és őrizetbe vették a diktatúra felelőseinek vélt személyeket és megkezdték az ellenük felhasználható bizonyítékok összegyűjtését.[617]

Néhol a megszálló román csapatok is jogot formáltak a „kommunista" gyanúsítottak elleni fellépésre. A visegrádi román parancsnokság saját hatáskörben folytatott nyomozást a beérkezett

[608] MNL PML, IV. 401. b. 204/1919. 5. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei főispán távirata a szentendrei polgármesternek, menekült jegyzők kirendelése tárgyában. Fogalmazvány előadói íven, 1919. január 28.
[609] MNL PML, V. 373. b. 3971/1919. Szentendre város polgármesterének határozata, a rendőrkapitányi teendők ellátásáról, 1919. augusztus 11.
[610] MNL OL, K 579. PTI 653-3. 1921-U-226, 54–55. 980/1919. sz. értesítő jegyzék Perjessy Sándor elítéltről.
[611] Móricz 1919. augusztus 19-től 25-ig volt őrizetben. Vö.: Móricz, 2006: 33., 315., 318., Pethő–Sin, 1990: 77.
[612] Lásd például: MNL PML, IV. 442. b. 4989/1919, 1–3. Jegyzőkönyv Csupó János volt vörösőr elleni panasz tárgyában, 1919. augusztus 9. Lásd még: Uo. 5034/1919. Keresztény Szociális Párt átirata a békásmegyeri karhatalmi csoport parancsnokságának, 1919. december 31.
[613] Uo. 4988/1919, 1–2. A Pomázi járás helyettes főszolgabírájának rendelete a pesthidegkúti csendőrségnek, Navarra Jenő letartóztatására, 1919. augusztus 9.
[614] MNL PML, V. 373. b. 4205/1919. Szentendre város polgármesterének jelentése a belügyminiszternek, 1919. szeptember 2.
[615] Uo.
[616] MNL PML, IV. 442. b. 5034/1919. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánja 31609/1919. sz. távirati rendelete a Pomázi járás főszolgabírájának, 1919. augusztus 14. és mellékelt jelentések a járás területén letartóztatottakról.
[617] MNL PML, V. 373. b. 5196/1919. Szentendre város polgármesterének határozata, a rendőrkapitányi teendők ellátásáról, 1919. augusztus 11.

feljelentések alapján,[618] illetve egy őrizetbe vett személyt, szabadon bocsátása előtt 50 botütésben részesített.[619]

1919. szeptember 1-jén a Munteán őrnagy, a Dunakeszi-Alagon állomásozó 2. román huszárezred parancsnoka által kiküldött 40 fős járőr önkényesen magával hurcolt Szentendréről az ezredparancsnokságra több, mint 50, *„kommunista jellegű bűncselekmények"* miatt fogvatartott személyt.[620] Tévedésből a letartóztatottak közé került a megbízott rendőrkapitány, Pathó Lajos főhadnagy is.[621] A románok azonban nem csak a foglyokat és a rendőrkapitányt, hanem az addig összegyűjtött nyomozati iratokat is magukkal vitték, köztük a *„Budapesti Ügyészséghez átadott 17 legveszedelmesebb bolsevistáét is"*[622] – írta a szentendrei polgármester, a belügyminiszternek személyesen átadott jelentésében.[623]

1919. szeptember 2-án a román ezredparancsnok a foglyok közül 6-8 személyt – köztük Perjessy Sándort is – szabadon engedett, a többieket pedig a Gödöllőn állomásozó román hadosztályparancsnokságra vitette.[624] Ekkor Perjessy igencsak kockázatos játszmába kezdett: pozíciója visszaszerzése érdekében mindent föltett egy lapra. 1919. szeptember 2-án (Doehner Kamill főhadnagy[625] és Petrás József telekkönyvvezető[626] kíséretében), egyenesen Szentendrére ment és átvette a rendőrkapitányság vezetését.[627] Reisenberger Gusztáv detektívfelügyelőt feljelentette, azzal

---

[618] MNL PML, XVI. 18. 5237.szb.I./1919, 6. Visegrád község helyettes jegyzője 1148/1919. sz. jelentése a Pomázi járás főszolgabírájának, communisták [sic!] bejelentése tárgyban, 1919. szeptember 10.
[619] Uo. 8. Visegrád község elöljárósága 1262/1919. sz. jelentése, a Pomázi járás főszolgabírájának, communismussal [sic!] gyanúsított egyének internálása tárgyában, 1919. szeptember 15.
[620] MNL OL, K 579. PTI 653-3. 1919-T-25692, 18–20. Pestvidéki Kir. Ügyészség 1919.El.1.B.38/2. sz. jelentése, V. Szentendre, 1919. november 12.
[621] MNL PML, V. 373. b. 4236/1919. Szentendrei polgármester átirata a Gödöllői Román Hadosztályparancsnokságnak, 1919. szeptember 4.
[622] Uo. 4205/1919. Szentendrei polgármester jelentése a belügyminiszernek, 1919. szeptember 2.
[623] Uo. Feljegyzés az irat felzetén.
[624] BFL, VII. 17. b. 1919–III–3–6. Lásd még: MNL PML, VII. 61. a. A Pestvidéki Királyi Ügyészség vezetőjének 1919.El.1.A.27/5. és 1919.El.1.A.27/15. sz. jelentése a Budapesti Királyi Főügyészhez, 1919. szeptember 6.
[625] Volt napidíjas városi tisztviselő, lakásügyi előadó. Lásd: Magyar, 2019: 26., 30–31.
[626] Az Új Kor című lap főszerkesztője 1919. május 18. – június 22. között.
[627] MNL OL, K 579. PTI 653-3. 1921-U-226, 5. 25197/1919. IM IV. sz. előadói előterjesztés, 1919. szeptember 29.

vádolva őt, hogy a világháború idején a románok ellen kémkedett,[628] sőt a románok ellen szervezkedő tiszteket, nyomozókat és az általuk elrejtett fegyvereket is leleplezte a románok előtt.[629]

A szentendrei polgármester Pomázról kért négy fős karhatalmi erősítést, amely rövidesen megérkezett, letartóztatta Perjessyt és véget vetett a „pünkösdi királyságnak".[630] A polgármester személyes közbenjárására másnap Szentendrére érkező Munteanu őrnagy – mint *„Szentendre város parancsnoka"*[631] – vizsgálatot tartott az ügyben, aki ezúttal Kiss Gábor tiszthelyettest nevezte ki a város rendőrkapitányának és a rendőrségi létszámkeretet 40 főben határozta meg.[632]

Ezt követően a kormány a lehető legmagasabb diplomáciai szinten, a Fegyverszüneti miniszteri bizottság összekötő csoportja útján tiltakozott a románok eljárása miatt. Az erről készült belső feljegyzés úgy értékelte a történteket, miszerint *„a rendőrkapitány elhurcolása és egy általuk a börtönből kiszabadított kommunistának rendőrkapitánnyá történt kinevezése a belügyekbe való beavatkozás, mégpedig a kommune* [sic!] *érdekében"*.[633]

Az Igazságügyminisztérium által jelentéstételre utasított dr. Váry Albert főállamügyész helyettes valószínűnek tartotta azt, hogy a szentendrei fogvatartottak elhurcolása amiatt történt, hogy a volt főügyész-helyettesből lett vádbiztost, dr. Horváth Ákost (és társait) a román hadosztályparancsnokság bírósága vonja felelősségre. Ehelyett azonban a románok 1919. szeptember 5-én, meglepő módon, indoklás nélkül, az összes foglyot szabadon engedték, azonban a nyomozati iratokat nem szolgáltatták vissza.[634]

---

[628] MNL OL, K 579. PTI 653-3. 1921-U-226, 5. HM 910/13-5/a-1919. sz. jelentés, 1919. szeptember 11.
[629] A meghiúsított puccs, vagy: a szentendrei „köpeniki". SZN, 1919. szeptember 7., 1.
[630] Uo.
[631] Uo.
[632] Uo. Az újságcikk tévesen századosnak nevezte Kiss Gábor tiszthelyettest. Vö.: MNL PML, IV. 408. b. LXIV. k. cs. Székesfővárosi Magyar Kir. Államrendőrség 14024/eln.1919. sz. jelentése, 1919. szeptember 21.
[633] HL, I. 53. 10. doboz, Fegyverszüneti miniszteri bizottság 643/I. (28/I.) sz. körözvény. Románok magatartása Szentendrén. Fogalmazvány előadói íven, 1919. szeptember 13.
[634] BFL, VII. 17. b. 1. doboz. 1919-I-33. dr. Váry Albert főállamügyész-helyettes

Heller Antal rendőrkapitány 1919. augusztus végén visszatért és átvette hivatalát,[635] de a szeptember 2-i incidenst követően[636] szabadságot kért és elhagyta a várost. 1919. október 1-jén történt visszatéréséig, ideiglenes jelleggel Papp Viktor polgármester-helyettes tanácsnok lett a helyettes rendőrkapitány,[637] aki a Pestvidéki Királyi Ügyészség által kiküldött ügyészek és detektívek közreműködésével lefolytatta a Szentendrén fogvatartott terheltek és tanúk kihallgatását.[638]

Papp Viktor helyettes rendőrkapitány a következőképpen foglalta össze a szentendrei nyomozások körülményeit meghatározó tényezőket: *„[a] rendőrségi fogdában 70-80 ember napok óta kihallgatás nélkül letartóztatva. A város közönsége a diktatura lidércnyomása alól felszabadulva, - Dr. Kucsera Ferencz, itteni róm[ai] kath[olikus] káplánnak kivégzése és a többi elszenvedett atrocitások miatt el van keseredve-, a letartóztatásban levőket valamennyit bűnösségük mértékére való tekintet nélkül a piactéren felállítandó akasztófákon szeretné látni, vagy pedig agyonlövetés céljából a megszálló román csapatoknak kiszolgáltatni. A nagy közönségnek ebben* az *ideges, ingerlékeny és azonnali retorsio után vágyakozó hangulatában olyan elemek kerülnek a felszínre és olyan emberek kaparintanak maguknak hivatali hatalmat a kezükbe, akiknek hivatali tevékenységük a néphangulat szerint igazodott.- A közönség köréből egy bizalmas besúgás, egy bosszúból származó, névtelen feljelentés elegendő volt arra, hogy a katona[i] nyomozók bárkit is letartóztassanak, napokon keresztül kihallgatás nélkül fogva tartsanak s végül vallatás titulusa alatt kisebb-nagyobb testi bántalmazás után szabadon bocsássák”.*[639]

Kovács Tamás, a kialakulófélben lévő Horthy-rendszer rendvédelmi szervezetéről írt tanulmányában modellezte azt a folyamatot, amelyben a

---

3325.f.ü.1919. sz. jelentése, 1919. szeptember 3.

[635] MNL PML, IV. 408. b. LXIV. k. cs. Magyar Államrendőrség Szentendrei Kapitánysága 131/920. sz. jelentése a Magyar Államrendőrség Budapestvidéki Kerületének Főkapitányságának, 1920. február 24.

[636] Uo. LXIV. k. cs. Reisenberger Gusztáv határrendőrségi detektív sz. n. jelentése a BM VI.c. osztályának, 1919. szeptember 24.

[637] Uo. LXIV. k. cs. Magyar Államrendőrség Szentendrei Kapitánysága 131/920. sz. jelentése a Magyar Államrendőrség Budapestvidéki Kerületének Főkapitányságának, 1920. február 24.

[638] Uo. 5252/1920. Magyar Államrendőrség Szentendrei Rendőrkapitánysága jelentése a Pestvidéki Kir. Ügyészségnek, 1919. október 2.

[639] Uo. LXIV. k. cs. Magyar Kir. Államrendőrség Budapestvidéki Kerületének Főkapitánysága 3967/eln-1920. sz. jegyzőkönyv, 1921. március 4.

magyar közigazgatási, rendőri és katonai szervek gyakran egymás munkáját is kölcsönösen akadályozták.[640] Szentendrén és környékén is így történt, ahol a rendőrségen kívül egy határrendészeti (belügyi)[641] és egy katonai nyomozócsoport[642] is tevékenykedett. A köztük lévő hatásköri összeütközések feloldása helyett a fennálló helyzetet tartósítását segítette elő az a körülmény, hogy a megszállás idején a katonai nyomozók a rendőrség fedett állományában voltak elrejtve.[643] A két nyomozócsoport, valamint az általuk erélytelenséggel vádolt[644] helyettes rendőrkapitány kölcsönös rivalizálása az együttműködést teljességgel kizárta[645] és a „kommunista ügyek" eredményes felderítését is jelentős mértékben akadályozta.[646] A határrendészeti detektívek intrikáinak célkeresztjébe került,[647] helyettes rendőrkapitány előbb a rangját és rendőrségi szolgálati jogviszonyát,[648] később (egy hosszan elhúzódó fegyelmi eljárás lezárásaként, bizonyos korrupció-gyanús ügyletei miatt) városi tanácsnoki pozícióját is elveszítette.[649]

---

[640] Kovács, 2009: 76–79., különösen: 83–90.

[641] MNL PML, IV. 408. b. LXIV. k. cs. Reisenberger Gusztáv határrendőrségi detektív sz. n. jelentése a BM VI.c. osztályának, 1919. szeptember 24.

[642] Uo. LXIV. k. cs. Székesfővárosi Magyar Kir. Államrendőrség 14024/eln.1919. sz. jelentése, 1919. szeptember 21.

[643] Uo. LXIV. k. cs. Szentendre város helyettes rendőrkapitánya 915/kig.1919. sz. jelentése a belügyminiszternek, 1919. október 16.

[644] Uo. LXIV. k. cs. Budapest II. külső kerületi katonai nyomozócsoport, sz. n. saját ügyben tett jelentése az Államrendőrséghez beosztott katonai nyomozó osztálynak, 1919. szeptember 21. Hivatalos másolat.

[645] Uo. LXIV. k. cs. Szentendre város polgármestere 40/1919.eln. sz. jelentése az alispánnak, 1919. december 28. Lásd még: Uo. LXIV. k. cs. Papp Viktor városi tanácsos ad. 32/1920.eln. sz. jelentése Szentendre város polgármesterének, az ellene benyújtott feljelentés tárgyában, 1920. április 24.

[646] Uo. LXIV. k. cs. 3967/eln-1920. sz. jegyzőkönyv, Magyar Kir. Államrendőrség Budapestvidéki Kerületének Főkapitánysága, 1921. március 4.

[647] Uo. LXIV. k. cs. Magyar Kir. Államrendőrség Szentendrei Rendőrkapitánysága 2032/921. sz. jelentése Papp Viktor rendőrkapitány fegyelmi ügyében, 1921. augusztus 5. Lásd még: Papp Viktor Geyza: Nyílt levél Reisenberger Gusztáv detektívhez. SZN, 1920. április 4., 2–5.

[648] Papp Viktort 1920. július 14-től vette át az államrendőrség, a VIII. fizetési osztály 3. fokozatába sorolt rendőrkapitányként. Lásd: *Budapesti Közlöny*, 1920. július 14. Hivatalos rész. 1. Lefokozását kimondó határozatot lásd: MNL PML, IV. 408. b. LXIV. k. cs. Magyar Kir. Államrendőrség Budapestvidéki Kerületének Főkapitánysága 6362/921.eln. sz. határozata Papp Viktor kinevezett rendőrkapitány-helyettes fegyelmi ügyében, 1921. november 19.

[649] Papp Viktor „B-listára" helyezéséről lásd: Uo. LXIV. k. cs. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Közigazgatási Bizottsága 4912/1924.k.b. sz. véghatározata Papp Viktor szentendrei városi tanácsnok fegyelmi ügyében, 1924. november 11. Papp későbbi

A vizsgálati fogságban lévő Perjessy Sándor érdekében a bátyja, Perjessy Károly ócsai református lelkész és a húga, özvegy Toman Dezsőné Perjessy Ida is több kérelmet benyújtottak a különböző igazságügyi fórumokhoz és a kormányzói kabinetirodához, testvérük szabadlábra helyezése érdekében.[650] Ezt ugyan nem sikerült elérni, azt azonban igen, hogy az ügy aktái többször is megjárták az Igazságügyminisztérium különböző ügyosztályait.

E kérelmek eredményeképpen a Rassay Károly igazságügyi államtitkár által jelentéstételre utasított[651] Pestvidéki Királyi Ügyészség vezetője beszámolt Perjessy Károly többszöri látogatásáról és testvére szabadlábra helyezésére vonatkozó kérelméről. A tanúvallomásokat átolvasva a következő megjegyzéssel utasította el az erre vonatkozó folyamodványt: „*a terhelő és mentő tanúk körülbelül egyenlő számban vannak. […] Az azonban máris megállapítható, hogy Perjessy Sándor bűnvádi úton való üldözésével és fogvatartásával az államügyészség nem követ el olyan jogellenes cselekedetet, amely felügyeleti úton való intézkedést tenne szükségessé. Ezt Perjessy Károllyal élőszóval is közöltem"* – írta jelentésében.[652]

Ezt követően a Budapesti Királyi Főügyészség vezetője is elutasította Perjessy Károly újabb beadványát, amelyben az öccse *„szabadlábra helyezését, az ellene folyó bűnvádi eljárás elkülönítését és a külön kitűzendő főtárgyalásra az összes megnevezett mentő tanúinak megidézését"* kérte.[653] Ezzel kapcsolatban a főügyész arra hivatkozott, hogy néhány napon belül megtörténik a vádindítvány benyújtása, az ügy különválasztását pedig amiatt utasította el, mivel a vádpontokban megjelölt cselekményeket Perjessy tettestársakkal együtt követte el, akiknek éppúgy érdeke, hogy *„összes cselekményeik egy ítélettel döntessenek el".*[654]

közéleti szerepvállalásáról lásd: Sin, 1979a: 169–192.

[650] MNL OL, K 579. PTI 653-3. 1921-U-226, 2. 23222/1919. IM IV. sz. feljegyzés előadói íven, 1919. szeptember 9.

[651] Uo. 10. 32875/1919. IM IV. sz. rendelet a Pestvidéki Kir. Ügyészségnek, 1919. december 27.

[652] Uo. 12. Pestvidéki Királyi Ügyészség 1919.áü.2732/123. sz. jelentése előadói íven, 1920. január 11.

[653] Uo. 15–16. és 34–35. Budapesti Királyi Főügyészség 5225/fü.1920. sz. jelentése az igazságügyminiszternek, 1920. május 23.

[654] Uo. 16. és 34–35. Budapesti Királyi Főügyészség 5225/fü.1920. sz. jelentése, 1920.

A Pestvidéki Királyi Ügyészség vezetője 1920. június 4-én nyújtotta be azt a vádindítványt a Pestvidéki Királyi Törvényszékhez, amelyben a gyorsított bűnvádi perrendtartás[655] alapján vádat emelt *„Szulyovszky Sándor és társai"* ellen, összesen 87 vádlott ügyében.[656] A vádindítvány benyújtásával Perjessy a bukott rendszer helyi prominensei ellen indított monstre per egyik fő vádlottja lett.

A Perjessy terhére rótt legcsekélyebb súlyú vádpont szerint a Btk. 333. § 10. pontjába ütköző, Bn. 48. § szerint minősülő lopás bűntettét valósította meg azáltal, hogy 1919 nyarán, egy vacsora alkalmával, tettestársaival együtt részt vett egy szocializált birtokból származó, 200 koronát meghaladó értékű bor elfogyasztásában, a tulajdonos beleegyezése nélkül.[657]

A többi vádpont az előbbinél lényegesen súlyosabb volt. Az ügyészség Perjessyt Btk. 323. §-ba ütköző, összesen 21 rendbeli személyes szabadság megsértésének vétsége, illetve egy rendbeli bűntette miatt helyezte vád alá. Ezen vádpontok szerint a letartóztatott és fogva tartott személyek közül 17-en[658] 7 napnál rövidebb ideig, ketten[659] 7 napon túl, de 15 napot meg

május 23.

[655] 1919. augusztus 19-én kelt 4039/1919. M. E. rendelet. Lásd: Magyarországi Rendeletek Tára, 1919: 647–656. Lásd még: MNL PML, XV. 21. b. 1919 – sz. n. 1. ő. e. 4039/1919. M. E. rendelet. Ügyészségi irattári példány.

[656] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 1. Pestvidéki Kir. Ügyészség 1919.K.ü.2732/185. sz. vádindítványa, 1920. május 10.

[657] Uo. 144–145. és 161. (LIX.a eset.) Lásd bővebben: Magyar, 2014: 109.

[658] Erre vonatkozólag a vádindítvány Perlusz Gyula (LX. eset), dr. Weresmarthy Miklós (1919. április 29-én történt, első letartóztatására vonatkozó LXXVII. eset), Husvig Lyubomir (LXXIX. eset), Salamon Rezsőné (LXXXI.b eset), Bednárz Jánosné (LXXXIV. eset), Bednárz János (LXXXV. eset), Jedinák János [a vádindítvány szerint: Sándor] (XCIII. eset), Reiprecht Lajos (XCVI. eset), Pivarcsek Dániel (XCIX. eset), Kauroch György (CXV. eset), Erdelean Arzén (CXXII. eset), Hladek Nándorné (CXXXVI. eset), Drobilits János (XCV. eset), Jeviczki András (CVI. eset), idb. Kuhn István (CXIX. eset), ifj. Mohács József (CXX. eset) és Tóbi József (CXXXI. eset) letartóztatása és fogva tartása miatt a Btk. 323. § 1. bekezdésébe ütköző személyes szabadság megsértésének vétsége miatt emelt vádat Perjessy ellen. Lásd: Uo. 144–145.

[659] Erre vonatkozólag a vádindítvány Hudek Mihály (XCII. eset) és Bajza Sándor (CXVIII. eset) letartóztatása és fogva tartása miatt, előbbi esetében Btk. 323. §-ba ütköző, a 2. bekezdés 1. tétele és a 3. bekezdése-, utóbbi esetében pedig ugyanazon § 2. bekezdés 1. tétele szerint minősülő személyes szabadság megsértésének vétsége miatt emelt vádat Perjessy ellen. Lásd: Uo.

nem haladó ideig, ketten[660] 15 napnál tovább, de egy hónapot meg nem haladó ideig, végül pedig egy esetben egy hónapnál tovább, de három hónapot meg nem haladó ideig voltak személyes szabadságuktól megfosztva.[661]

A fentieken kívül az ügyészség egy további esetre vonatkozó pótvádindítványt is előterjesztett a főtárgyaláson. Az ítélet indoklásából tudjuk azt, hogy ifj. Várady Pál 1919. április 29-én történt túszul ejtése, illetve május 4-ig történt fogva tartása miatt került sor a vád kiterjesztésére.[662]

Az ügyészség a vádindítványt a későbbi főtárgyaláson úgy tervezte módosítani (ám arra végül nem került sor), hogy a személyes szabadság megsértésére vonatkozó vádpontokra vonatkozólag egyöntetűen a Btk. 323. § utolsó bekezdése szerinti minősítést alkalmazta volna.[663] Ez mindenképpen jelentős mértékű súlyosbítást eredményezett volna, mivel abban az esetben, ha a törvényszék is helybenhagyta volna ezt a minősítést, összességében egy évvel több szabadságvesztés büntetés is kiszabható lett volna az elítélttel szemben.[664]

A vádindítvány az alapján vádolta Perjessyt a Btk. 153. §-ba ütköző és a 155. § szerint minősülő lázadás bűntettének elkövetésével, mely szerint ő az *„egyik felbujtója, illetve vezetője volt azon csoportosulásnak, amelynek célja volt a proletár osztály kivételével [a] polgárok többi osztályát fegyveresen megtámadni, amely csoport azután több rablást és több személyen erőszakot követett el, amit elkövetett az által, hogy a Szentendrén a proletárdiktatúra céljaira, támogatására és fenntartására szervezett vörösőrségben, illetve karhatalomban 1919. április hó 4-én tisztséget, illetve*

[660] Erre vonatkozólag a vádindítvány dr. Fadgyas János (LXV. eset) és neje (LXIV. eset) letartóztatása és fogva tartása miatt, a Btk. 323. §-ba ütköző, a 2. bekezdés 2. tétele szerint minősülő személyes szabadság megsértésének vétsége miatt emelt vádat Perjessy ellen. Lásd: Uo.

[661] Erre vonatkozólag a vádindítvány dr. Weresmarthy Miklós (második alkalommal, 1919. június 25-én történt) letartóztatása és fogva tartása miatt a Btk. 323. §-ba ütköző, a 2. bekezdés 3. tétele és a 3. bekezdés szerint minősülő személyes szabadság megsértésének bűntette miatt emelt vádat Perjessy ellen (CXXIII. eset). Lásd: Uo.

[662] Uo. 36. Pestvidéki Kir. Törvényszék B VII. 5721/1920. ítélete, 1921. május 3.

[663] BFL, VII.17-b. 1920-IV-9-62. A Pestvidéki Királyi Ügyészség 1919.á.ü.2732/150. sz. jelentése a Budapesti Királyi Főügyészségnek, 1920. március 6.

[664] Vö.: Btk. 323. § 3. bek.: *„Ha a letartóztatott ellen más erőszak vagy sanyargatás követtetett el, a mennyiben azok sulyosabb büntetés alá eső cselekményt nem képeznek, az ezen §-ban meghatározott büntetések egy évvel meghosszabbithatók”.*

parancsnoki állást vállalt és azt az ú[gy]n[evezett] proletárdiktatúra bukásáig viselte".[665]

Az inkriminált cselekmények közös vonása az volt, hogy azokat Perjessy a Tanácsköztársaság alatt viselt tisztségéből adódóan, a Szentendrei Vörös Őrség parancsnokaként követte el. Mivel az ügyészség a Tanácsköztársaságot és a Vörös Őrséget is egyaránt ab ovo törvénytelen szerveződésnek tekintette, ezért valamennyi vádpont minősítésére vonatkozólag a közhivatalnoki jelleg és hatósági megbízás színlelését indítványozta.[666]

A Pestvidéki Királyi Törvényszéken 1920 májusától kezdve tárgyalt gyorsított bűnvádi eljárásról összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a királyi ügyészség és a törvényszék is egyaránt a kommunista-ellenes perek eljárásjogi kereteit meghatározó, 4039/1919. M. E. rendelettel módosított gyorsított bűnvádi perrendtartás[667] szabályai, illetve az akkor már általánosnak tekinthető bírói gyakorlatnak megfelelően járt el.[668]

A törvényszék ez ügyben eljáró, dr. Kecskeméthy Gyula által vezetett, ötfős gyorsított tanácsa a főtárgyalás során tisztázta a vádlottak egyéni felelősségét, a tettesség-részesség kérdéseit, az egyes vádpontok alapján személy szerint felderítve az adott esetben utasítást, vagy parancsot kiadó felettesek személyét. Összefoglalóan megállapíthatjuk azt, hogy a törvényszék alapvetően nem a vádlottak kollektív elítélésére törekedett, hanem a fokozatos felelősség elvének megfelelően mérlegelte az egyéni felelősség mértékét, illetve annak függvényében minősítette az elkövetett cselekményeket. A vezetői szerepkört általában súlyosbító körülménynek tekintette.[669]

A törvényszék a proletárdiktatúra rendeleteinek egyszerű végrehajtóit, a tisztségüket többnyire kényszerűségből vállaló funkcionáriusait (hivatalnokokat, tanítókat, vörösőröket) nem találta bűnösnek pusztán a Tanácsköztársaság alatt viselt tisztségük, megbízatásuk, tagságuk stb. miatt,

---

[665] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 175. CLVI. (CLVIII.) eset. Pestvidéki Kir. Ügyészség 1919.K.ü.2732/185. sz. vádindítványa, 1920. május 10.
[666] Uo. 144–145.
[667] Magyarországi Rendeletek Tára, 1919: 647–656. Lásd még: MNL PML, XV. 21. b. 1919 – sz. n. 1. ő. e. 4039/1919. M. E. rendelet. Ügyészségi irattári példány.
[668] Vö.: Rév, 1965: 88–91.
[669] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 72. Pestvidéki Kir. Törvényszék B VII. 5721/1920. ítélete, 1921. május 3.

azonban a diktatúra szervei és közegei által kiadott rendeletek és utasítások végrehajtását a hatályos Btk. (1878. évi V. tc., Csemegi-kódex) szerint bírálta el.[670]

Az ügyészség által indítványozott (a vádlottak közhivatali funkciók színlelésére vonatkozó) minősítésével ellentétben[671] a törvényszék – az akkori bírói joggyakorlathoz igazodva[672] – arra az álláspontra helyezkedett, hogy a vádlottak a terhükre rótt bűncselekmények végrehajtásakor egy *„minden törvényes alapot nélkülöző ezen forradalmi alakulat"*[673] közegeiként, „*jogbitorlás útján"* jártak el.[674]

A Perjessyvel szemben felhozott vádak, a vádindítványhoz képest a következőképpen módosultak. Wolff Oszkár borának elfogyasztása ügyében a törvényszék, a vádindítványtól eltérően nem lopás, hanem a Btk. 370. § 1. bekezdése szerinti orgazdaság bűntette miatt marasztalta el Perjessyt és tettestársait, Szulyovszky Sándort és Doehner Kamillt.[675] (A vádindítványban harmadik tettestársként megnevezett Molnár Varga Géza elítélésére, minden bizonnyal azért nem került sor, mert ő időközben megszökött.)[676] A törvényszék azzal indokolta az erre vonatkozó döntését, miszerint a vádlottak, mint *„a diktatúra szervei és közegei […] ismerték és nagyon jól tudták Wolf József viselt dolgait, […] vagyoni viszonyait […] a Wolff Józseffel fenntartott összeköttetésüknél fogva tudták, hogy ez csakis lopás útján jutott a borhoz. […] ennek dacára a lopás bűntette útján Wolff József vádlott kezeihez jutott bor elfogyasztásában részt vettek".*[677]

A vádindítvány által Perjessyvel szemben indítványozott, a Btk. 153. §-ba ütköző lázadás bűntettét a törvényszék is elfogadta, azzal a

[670] A szentendrei vörösőrök kegyelmi ügyében alkalmazott joggyakorlatról lásd bővebben: Magyar, 2014: 117.
[671] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 41. Pestvidéki Kir. Törvényszék B VII. 5721/1920. ítélete, 1921. május 3.
[672] Vö.: Auer, 1921: 161–171.
[673] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 41. Pestvidéki Kir. Törvényszék B VII. 5721/1920. ítélete, 1921. május 3.
[674] Uo.
[675] Uo. 50–51.
[676] MNL OL, K 579. PTI 653-3. 1921-U-12731, 82–83. Pestvidéki Kir. Törvényszék, mint kegyelmi tanács véleménye Molnár Varga Géza ügyében, 1921. június 18.
[677] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 50. Pestvidéki Kir. Törvényszék B VII. 5721/1920. ítélete, 1921. május 3.

módosítással, hogy az ügyészség – e tekintetben (is) jelentősen szigorúbb – álláspontjától eltérően eltekintett a bűncselekmény 155. § szerinti minősítésétől.[678] Az ítélet indoklása Kiss Mátyás lázadás bűntettében való elmarasztalását a Szentendrei Vörös Őrség felállításának és szervezésének, valamint Takácsy József parancsnoki állásra történő kinevezésének indítványozásában betöltött szerepével indokolta.[679] Perjessyt a törvényszék az alapján mondta ki bűnösnek a lázadás bűntettében, mert – a rendelkező részben (!) foglalt indoklás szerint – *„Szentendrén a proletárdiktatúra céljaira, támogatására és fenntartására szervezett vörös őrségben,* [sic!] *illetve karhatalomban 1919. évi április hó 4-én tisztséget, illetve parancsnoki állást vállalt és azt a proletárdiktatúra bukásáig viselte, miáltal vezetője volt azon csoportosulásnak, amelynek célja volt a proletárosztály kivételével a polgárok többi osztályát fegyveresen megtámadni”*.[680] Erre vonatkozólag az ítélet indoklása – *„az alábbiak szerint részletezendő módon”*[681] kitétel ellenére – sem hozott fel Perjessy lázadás bűntettében való bűnösségét alátámasztó további szempontokat, mindössze azt nyilvánította ki, hogy annak kimondását *„a már megállapított tényállás alapján”* [682] a Szentendrei Vörös Őrségben betöltött parancsnoki szerepkörre alapozta,[683] miközben ugyanazt a büntetés súlyosbító körülményeként is értékelte.[684] Ezáltal – úgy vélem – a kétszeres eljárás tilalmát kimondó *ne bis in idem* általános jogelvet is megsértette.

Az 1919. április 29-i és május 1-i letartóztatásokkal kapcsolatban a szentendrei rendőrség feljelentése,[685] illetve a vádindítvány is bűnrészességgel vádolta Perjessyt.[686] Az eljárás során sikerült tisztázni az

[678] Uo. 40.
[679] Uo.
[680] Uo. 6.
[681] Uo. 32.
[682] Uo. 36.
[683] Uo.
[684] Uo. 72.
[685] MNL PML, IV. 408. b. 5252/1920. Magyar Államrendőrség Szentendrei Rendőrkapitányságának feljelentése, 12. pont, 1919. október 2.
[686] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 161–166. LX. (Perlusz Gyula), LXIV–LXV. (Fadgyas Jánosné és férje), LXXVII. (dr. Weresmarthy Miklós), LXXIX. (Husvig Lyubomir), LXXXI.b. (Salamon Rezsőné), LXXXIV–LXXXV. eset (Bednárz Jánosné és férje). Pestvidéki Kir. Ügyészség 1919.K.ü.2732/185. sz. vádindítványa, 1920. május 10.

inkriminált esetek előzményeit és azok következményeit.[687] A túszszedés végrehajtásával kapcsolatos mögöttes felelősséget azonban Perjessy nem tudta egyértelműen elhárítani magától. Egyrészt azzal védekezett, hogy Takácsy József küldte ki a vörösőröket, illetve Kiss Mátyás direktóriumi elnök Juhász Balázs detektívet. Másrészt azt állította, hogy a direktórium túszszedési rendeletét – mint hivatalvezető – iktatta és lemásoltatta, de azt Takácsy hajtotta végre, aki az 1919. április 9. –május 5. közötti időszakban *„az őrszemélyzet fölött […] parancsnokolt, aki azzal kizárólag rendelkezett"* – írta a vizsgálati fogságban összeállított védelmi előterjesztésében.[688] A főtárgyaláson azonban mindezt nem tudta hitelt érdemlően bizonyítani.[689]

A törvényszék az 1919. április 29-én és május 1-jén történt túszszedésre vonatkozó vádakat megalapozottnak ítélte[690] és a Perjessy védelmében elhangzott tanúvallomásokat mindössze enyhítő körülményként vette figyelembe az ítélethozatal során.[691]

A főtárgyaláson[692] sikerült tisztázni azt, hogy a vádindítványban Perjessynek tulajdonított,[693] 1919. június 25-i letartóztatások az ő távollétében történtek, azokra nem adott parancsot és nem vett részt bennük.[694] Chudy első kihallgatásától kezdve elismerte, hogy ő maga adott utasítást az ellenforradalmárként összeírt személyek elfogására.[695] A nyomozati eljárás alatti kihallgatásai során,[696] valamint a főtárgyaláson is[697] azt vallotta, hogy Perjessyvel június 25-én éjfélkor, a Husvik vendéglőben találkozott először. Az ellenforradalmárok 1919. június 25-i

[687] Lásd bővebben A Tanácsköztársaság időszaka című részben.
[688] MNL OL, K 579. PTI 653-3. 1921-U-226, 20. Perjessy Sándor védelmi előterjesztése, 1920. március 6.
[689] Perjessy Sándor kihallgatása. SZN, 1920. december 11., 4.
[690] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 36. Pestvidéki Kir. Törvényszék B VII. 5721/1920. ítélete, 1921. május 3.
[691] Uo. 72.
[692] SZN, 1921. április 6., 1–2.
[693] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 144–145. Pestvidéki Kir. Ügyészség 1919.K.ü.2732/185. sz. vádindítványa, 1920. május 10.
[694] Uo. 31. Pestvidéki Kir. Törvényszék B VII. 5721/1920. ítélete, 1921. május 3.
[695] BFL, VII. 5. c. 7901/1920, 41. Szentendrei Rendőrség, jegyzőkönyv Chudy Ferenc kihallgatásáról, 1919. szeptember 13.
[696] Uo. 43.
[697] A tárgyalás huszonegyedik napja. SZN, 1921. február 3. (2. kiadás), 4.

letartóztatásával kapcsolatos vádpontok[698] végül egytől-egyig „más gazdára találtak", a törvényszék ezen bűncselekmények esetében más vádlottak (Chudy Ferenc, Farkas István, Sarkóczy József, Puppán György, Darázs István Béla, Ozoray József, Schrötter Aladár és Erdélyi László[699]) bűnösségét állapította meg.[700]

Az előbbiek közül két vádpontot érdemes külön is kiemelni, amelyekben az esetek a vádindítványtól az ítélet kihirdetéséig teljes metamorfózison mentek keresztül. Annak ellenére, hogy Kauroch György kocsmáros és idősebb Kuhn István postamester letartóztatását a vádindítvány Perjessynek tulajdonította,[701] a főtárgyaláson maguk a sértettek vették a védelmükbe a vádlottat: Kauroch nem csak megcáfolta a Perjessy bűnrészességére vonatkozó vádat, hanem azt is igazolta, hogy amikor kihallgatták a Husvik-vendéglőben, akkor Perjessy akadályozta meg az ő bántalmazását.[702] Később a főügyész-helyettes is elismerte a vádbeszédében, hogy Perjessy azt mondta Chudynak, hogy Kauroch *„csak azt a szerepet töltötte be, melyet [egy] kocsinál az ötödik kerék szokott"*.[703]

Idősebb Kuhn István postamester vallomásával úgyszintén megcáfolta a letartóztatásával és fogva tartásával kapcsolatban Perjessyt terhelő vádat. Kijelentette, hogy őt *„Ozoray fogta el, egy csapat terroristával"*.[704] Miután a Husvik-vendéglőben Chudy elé állították, Szulyovszky igazolta az ellenforradalom éjszakájára vonatkozó alibijét, azzal a megjegyzéssel, hogy

[698] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 144–145. Pestvidéki Kir. Ügyészség 1919.K.ü.2732/185. sz. vádindítványa, 1920. május 10.
[699] Erdélyi László belügyi politikai nyomozó nagy valószínűséggel nem volt részese dr. Weresmarthy Miklós 1919. június 25-én este 7 órakor történt letartóztatásának. Erdélyi vallomása szerint a következő napon érkezett Szentendrére, ezzel ellenkező állítás pedig sem a főtárgyaláson, sem a későbbi kegyelmi kérelme ügyében nem merült fel. Vö.: SZN, 1921. április 3., 4., MNL OL, K 579. PTI 653-3. 1923-UK-29165, 10. 29165/1923. IM IV. számú indítvány, előadói ív, 1923. június 7., Vö.: Uo. 1921-U-226, 80–85. 16.144/1923. IM IV. sz. felterjesztés Kiss Mátyás és Erdélyi László kegyelmi ügyében, 1923. március 30.
[700] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 17–20. és 53. Pestvidéki Kir. Törvényszék B VII. 5721/1920. ítélete, 1921. május 3.
[701] Uo. 170–171. Pestvidéki Kir. Ügyészség 1919.K.ü.2732/185. sz. vádindítványa, 1920. május 10. CXIX. és CXV. eset.
[702] Uo. 55. Pestvidéki Kir. Törvényszék B VII. 5721/1920. ítélete, 1921. május 3.
[703] Elhangzott a vádbeszéd. SZN, 1921. április 26., 1.
[704] Id. Kuhn István vallomása. SZN, 1921. április 10., 4.

„Pista bácsit nem láttam”.[705] Perjessy is ugyanazt állította, így végül a postamester nekik köszönhette a szabadulását.[706]

Az 1921. május 3-án kimondott, jogerős büntetőítélet a Btk. 370. § 1. bekezdése szerinti orgazdaság bűntette, a Btk. 323. §-ba ütköző személyes szabadság megsértésének 10 rendbeli vétsége és egy rendbeli bűntette, a Btk. 153. § 1. bekezdése és a 2. bekezdés 1. tételében meghatározott lázadás bűntette miatt mondta ki Perjessy bűnösségét. Ezek alapján összbüntetésként 3 év szabadságvesztésre ítélte, továbbá mellékbüntetésként 6 évre felfüggesztette a politikai jogai gyakorlását és elrendelte a volt rendőrtiszt hivatalvesztését. [707]

A törvényszék enyhítő körülményként vette figyelembe az ítélet meghozatala során a vádlott büntetlen előéletét, részleges beismerését, valamint azt, hogy letartóztatott túszoknak kedvezményeket nyújtott, továbbá azt is, hogy az ellenforradalom idején letartóztatott személyek közül többeket az ő kedvező véleményezése alapján bocsátottak szabadon. Ezzel szemben súlyosbító körülményként értékelte a bűncselekmények halmazatát és vezetői szerepkörét.[708]

Az ítélet az 1921. május 3-i főtárgyaláson történt kihirdetésétől kezdve[709] azonnal jogerőre emelkedett.[710]

Kormányzói kegyelem

A vád képviseletében eljáró dr. Götz Béla királyi főügyész-helyettes szabadlábra helyeztetett és kegyelemre ajánlott a vádlottak közül 16 személyt.[711] A Pestvidéki Királyi Törvényszéknél alakult kegyelmi tanács, az

[705] Uo.
[706] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 55. Pestvidéki Kir. Törvényszék B VII. 5721/1920. ítélete, 1921. május 3.
[707] Uo. 4–6., 10., 14., 28.
[708] Uo. 72.
[709] Vö.: 4039/1919. M. E. rendelet 11. §
[710] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 74. Pestvidéki Kir. Törvényszék B VII. 5721/1920. ítélete, 1921. május 3.
[711] MNL PML, XV. 21. b. Kegyelmi ügyek iratai. Dr. Götz Béla főügyész-helyettes 1921. El.1.B.2. sz. jelentése 16 fő szabadlábra helyezéséről és kegyelemre ajánlásáról, 1921. február 9.

ügyészség kegyelmi javaslatait megvizsgálva, több részletben, 1921. március elejéig terjesztette fel kegyelmi határozatait az igazságügyminiszterhez.[712]

A kormányzó 1921. április 12-i kegyelmi elhatározása alapján végül 17 vádlott részesült eljárásjogi kegyelemben,[713] akik – az ügyészség és a kegyelmi tanács egybehangzó véleménye szerint – a vád tárgyává tett cselekmények elkövetésekor a Tanácsköztársaság eszméivel való azonosulás és egyéni haszonszerzés nélkül, parancsot teljesítve jártak el. Legtöbbjük a volt vörösőrök közül került ki.[714]

A Perjessy ellen emelt vádak, a fennálló jogszabályi feltételek alapján sem a szabadlábra helyezését, sem 1920. évi legfelsőbb kormányzói amnesztiában részesítését nem tették lehetővé.[715] Ennek az állt a hátterében, hogy a vonatkozó eljárásjogi rendelet[716] a *„bolsevista bűnügyekben"* letartóztatott gyanúsítottak közül csak azok ideiglenes szabadlábra helyezését tette lehetővé, akikkel szemben *„a vád tárgyát alanyi vagy tárgyi szempontból aránylag kevésbé súlyos beszámítás alá eső cselekmény képezi"*.[717] Ez tehát azért nem vonatkozhatott Perjessyre, mert őt az ügyészség a Btk. 153. §-ba ütköző és a 155. § szerint minősített lázadás bűntettével is vádolta, amely a *„kevésbé súlyos beszámítás"* kereteit meghaladta.[718]

Perjessy felesége a Pestvidéki Királyi Ügyészség vezetőjének közbenjárását kérte férje hátralévő büntetésének elengedése érdekében, tekintettel arra, hogy a családfő több, mint két éve tartó börtönbüntetése alatt, négy gyermekével egyedül maradva nyomorba süllyedt, tüzelő, élelem és téli ruha nélkül áll a közelgő téli időszak előtt.[719] A sors iróniája, hogy a

[712] MNL OL, K 579. PTI 653-3. 1921-U-12731, 1. Pestvidéki Királyi Törvényszék B VII. 5721/1920/44. sz. végzése, 1921. február 26.
[713] MNL PML, IV. 415. b/1. XI. kútfő, 979/1925. Pestvidéki Kir. Törvényszék B VII. 5721/1920/57. sz. végzése a büntetőeljárás megszüntetéséről, kormányzói kegyelem alapján, 1921. június 2.
[714] Lásd bővebben: Magyar, 2014: 118–119.
[715] SZN, 1921. április 3., 1–2.
[716] MNL OL, K 579. PTI 653-3. 1920-T-sz.n. 3., 6. 29.743/1920. IM IV. sz. bizalmas körrendelet, 1920. augusztus 24.
[717] Uo.
[718] MNL PML, XV. 21. a/1. B 5721/1920, 175. Pestvidéki Kir. Ügyészség 1919.K.ü.2732/185. sz. vádindítványa, 1920. május 10., CLVIII. eset.
[719] MNL PML, V. 373. b. 4045/1921. Perjessy Sándorné kérelme dr. Sárosspataky József főügyészhez, 1921. október 3.

szentendrei elöljárósághoz hivatalból áttett kérelmet ugyanaz a személy, Papp Viktor polgármester-helyettes vette pártfogásába, aki a Tanácsköztársaság bukása után, helyettes rendőrkapitányként Perjessy ellen feljelentést tett az ügyészségen.[720] Az ügyben kiállított hatósági bizonyítvány úgy fogalmazott, hogy Perjessy *„esetleges szabadulása a város polgárságában – a kedélyek most már lecsillapulván – recensust nem keltene. […] legfelsőbb kegyelemre ajánlását, vagy hátralévő büntetésének elengedését, vagy pedig büntetésének félbeszakítását pártolom”.*[721]

Perjessy végül az 1921-ben meghirdetett kormányzói amnesztiarendelet alapján,[722] 1921. december 27-én szabadult a váci fegyházból, ahol összesen 2 évet, 2 hónapot és 9 napot töltött. A vizsgálati fogság ideje (1 év, 6 hónap és 15 nap) beszámításra került a szabadságvesztés büntetésének időtartamából, így összesen 9 hónapot és 21 napot engedtek el a büntetéséből.[723]

Perjessy később a mellékbüntetésének eltörlését is szerette volna elnyerni, amelynek hatályát a kegyelmi elhatározás nem érintette. Ennek az állt a hátterében, hogy 1926-ban a szentendrei képviselőtestület őt kívánta megbízni a megüresedett városi végrehajtói állás betöltésével,[724] azonban a hatályban lévő mellékbüntetés ezzel kapcsolatban objektív kizáró okot jelentett.[725] Perjessy beadványát az igazságügyi szervek közül kizárólag az igazságügyminiszter vette pártfogásába,[726] ellenben sem a Budapesti Királyi Főügyészség, sem az Igazságügyminisztérium illetékes ügyosztályai nem támogatták azt.[727]

---

[720] MNL PML, IV. 408. b. 5252/1920. Magyar Államrendőrség Szentendrei Rendőrkapitánysága jelentése a Pestvidéki Kir. Ügyészségnek, 1919. október 2.
[721] MNL PML, V. 373. b. 4203/1921. Szentendre város polgármester helyettese által kiállított Hatósági bizonyítvány, 1921. október 11.
[722] Az 1921. évi amnesztia rendeletről lásd: Nánási, 2009: 272–273.
[723] MNL OL, K 579. PTI 653-3. 1935-U-15352, 16. Pestvidéki Királyi Ügyészség 66100.kü.1926. sz. jelentése, 1927. január 3.
[724] Pályázati hirdetmény. *Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Hivatalos Lapj*a, 1926. december 9., 621.
[725] MNL OL, K 579. PTI 653-3. 1935-U-15352, 14. 62.934/1926. IM IV. sz. előadói előterjesztés, 1926. december 17.
[726] Uo. 20–21. 7887/1927. IM IV. sz. előadói előterjesztés i–j., 1927. március 5.
[727] Uo. Budapesti Kir. Főügyészség 1365/f.ü.1927. sz. jelentése az igazságügyminiszternek, 1927. február 11.

Két oka is volt a kegyelmi felterjesztés elutasításának.[728] Egyrészt – egy előadói íven fennmaradt feljegyzés tanúsága szerint – a Perjessy ügyében hozott ítélet „*nyereségvágyból elkövetett bűncselekménynek"* minősülő orgazdaság bűntettében is elmarasztalta őt, az elítélés ténye a végrehajtói állás, mint közhivatal betöltésével kapcsolatban összeférhetetlenséget jelentett volna.[729] Másrészt, időközben maga a kérelem is okafogyottá vált, miután a városi végrehajtói állásra végül más személyt nevezett ki a szentendrei képviselőtestület.[730]

Perújrafelvételi kísérletek

Perjessy 1931. október 20-án elhunyt.[731] Ezt követően özvegye több alkalommal is indítványozta az elhunyt férje büntetőügyének újrafelvételét.[732]

A rendelkezésre álló fegyelmi és igazságügy-minisztériumi iratanyag alapján tudjuk azt, hogy a Pestvidéki Királyi Törvényszék néhai Perjessy Sándort egy harmadjára, 1935-ben[733] benyújtott újrafelvételi kérelem alapján végül felmentette az ellene emelt vádak alól.[734]

A posztumusz kimondott felmentő ítélet hátterében az állt, hogy Perjessy Sándor leányát 1931-ben eljegyezte egy ludovikás tiszt, azonban a házasság nem jöhetett létre mindaddig, ameddig a menyasszony apja nem

[728] Uo. 21. 7887/1927. IM IV. sz. előadói ív, Szászy Béla igazságügyi államtitkár döntése a kérelem elutasításáról, 1927. március 17. Lásd még: Uo. 22. Fogalmazvány II. betétíven, 7887/1927. IM IV. sz. értesítés a Budapesti Kir. Főügyészségnek, 1927. március 18.
[729] Uo. 21. I. Betétív. Feljegyzés az IM II. ügyosztályának véleményéről, 1927. március 11. és Uo. Timkó Zoltán koronaügyész-helyettes, az IM IV. ügyosztály vezetőjének előterjesztése, 1927. március 14.
[730] Uo. 21. I. Betétív, széljegyzet, „pro domo" feljegyzés, d. n.
[731] MNL PML, IV. 401. b. 1799/1932, 3. PPSK vm alispánja 19125/kig.1932. sz. jelentése a főispán részére Perjessy Sándor fegyelmi ügyében, 1932. április 21.
[732] MNL PML, XV. 21. a/1. 9426/1934. Pestvidéki Királyi Törvényszék B I. 9426/1934/2. sz. végzése, 1934. október 9.
[733] MNL OL, K 579. PTI 653-3. 1935-U-15352, 23. 15352. IM IV. sz. előadói előterjesztés és átirat a Budapesti Kir. Főügyészségnek, 1935. május 3.
[734] MNL PML, IV. 409. c. F 77/1942.f.ü. sz. vármegyei tiszti főügyészi indítvány néhai Perjessy Sándor volt szentendrei városi rendőrtiszt fegyelmi ügyében, 1943. február 12. Az indítvány a Pestvidéki Királyi Törvényszék B III. 7571/1937. sz. jogerős, felmentő ítéletére hivatkozott.

lett rehabilitálva.[735] Az újrafelvételi kérelem megjárta a különböző igazságügy-minisztériumi ügyosztályokat és a Kormányzói kabinetirodát is.[736] Az ügyben történt intervencióra utal egy minisztériumi előadói íven fennmaradt „pro domo" feljegyzés, mely szerint: *„elvi álláspontunknak megfelelően a kegyelmi jog az újrafelvétel elrendelésére nem terjed ki".*[737] E látszólag súlytalan feljegyzés lényegében az ügyosztály határozott jogi állásfoglalása volt a politikai nyomásgyakorlással szemben.[738]

A jogi érveket azonban végül fölülírta a politikai szándék és minden úgy történt, ahogyan azt Perjessy Károly, a kitűzött tárgyalás előtt két nappal, az igazságügyminiszterhez írt levelében kérte: *„A tárgyalás május 9-én déli 12 órakor lesz. Alázatosan esedezem Kegyelmes Uramhoz, kegyeskedjék az ügyészséget utasítani, hogy a bírói ítéletet ezúttal ne fellebbezze meg.* […] *A bírák, belátó, érző lelkek, az ügyészt köti a paragrafus, mely alól most kivételért alázatosan esedezem Kegyelmes Uramhoz, kérve az ügyészi fellebbezés elejtését a 9-i tárgyaláson".*[739]

A kérelemben foglaltaknak megfelelően, az Igazságügyminisztérium IV. ügyosztálya 1939. május 17-én a következő hivatalos feljegyzéssel zárta le (és küldte irattárba) az ügy aktáit*: „A Miniszter Úr Ő Excellenciájának rendeletére távbeszélőn a kérelem értelmében adtunk utasítást a Pestvidéki Kir[ályi] Ügyészségnek. – 1939. év május 9. napján a Pestvidéki Királyi Ügyészség távbeszélőn jelentette, hogy a Pestvidéki Kir[ályi] Törvényszék az újrafelvételi főtárgyaláson az alapperbeli ítéletet hatályon kívül helyezte és Perjessy Sándort felmentette. Ez az ítélet jogerőre emelkedett. A fentiek megjegyzése mellett az iratokat irattárba helyezzük".*[740]

Ezután a kormányzó hozzájárult a katonatisztek házasságkötéséhez szükséges óvadék elengedéséhez, így 1941-ben a házaság is megköttetett, Perjéssy Márta és Kostyán Ákos Rajmund főhadnagy között.[741]

---

[735] MNL OL, K 579. PTI 653-3. 1935-U-15352, 25–26. Perjessy Károly kérelme az igazságügyminiszterhez, 1939. május 7.
[736] Uo. 24. 6782. IM IV. sz. előadói előterjesztés, 1936. február 18.
[737] Uo. „pro domo" feljegyzés előadói íven, d. n.
[738] Uo. 6782. IM IV. sz. átirat a Budapesti Kir. Főügyészségnek. Fogalmazvány előadói íven, 1936. február 21.
[739] Uo. 25–26. Perjessy Károly kérelme az igazságügyminiszterhez, 1939. május 7.
[740] Uo. 27. 23.930. IM IV. sz. előadói feljegyzés, Csánk Béla, igazságügyminiszteri titkár ellenjegyzésével, 1939. május 17.
[741] Gyermekük, Kostyán Ákos Antal személyes közlése. Lásd még: Csatlós, 2017.

FEGYELMI ELJÁRÁS ÉS AZ ÖZVEGYI ELLÁTÁSRA VALÓ IGÉNYJOGOSULTSÁG KÉRDÉSE

A Tanácsköztársaság bukása után valamennyi közszolgálati alkalmazott igazolására, illetve – fegyelmi vétség megalapozott gyanúja esetén – fegyelmi eljárásra is sor került. A fegyelmi eljárás elrendelése után annak jogerős határozattal történő befejezéséig, az eljárás alá volt tisztviselők csak kivételes esetben (előre láthatólag enyhébb elbírálás alá eső vétségek esetén, illetve ha a vagyoni felelősségük kérdése nem merült fel) mondhattak le állásukról.[742] A bűnösség büntetőítélettel történő kimondása egyúttal hivatalvesztéssel is járt, további jogkövetkezményként pedig a volt tisztviselő, árváival és özvegyével együtt, mindennemű állami ellátásra való jogosultságát is elveszítette.[743]

A fegyelmi eljárás alá vont közalkalmazottakat esetleges bűnvádi eljárás alá helyezésük esetén fel kellett függeszteni állásukból. Ez esetben a fegyelmi eljárást a bűnvádi eljárás befejezéséig függőben kellett tartani, majd annak befejezése után le kellett folytatni.[744]

Perjessyt a belügyminiszer nem vette át az államosított rendőrség[745] kötelékébe, hanem a város rendelkezésére bocsátotta.[746] Az ellene indított büntetőeljárás miatt a szentendrei képviselőtestület 1919. szeptember 1-i hatállyal felfüggesztette állásából.[747] Jóllehet, az erről szóló határozat

[742] Az erre vonatkozó joggyakorlatról lásd: MNL PML, IV. 409. a. 3220/4–1924. f.ü. sz. vármegye tiszti főügyészi vádindítvány, 1926. február 16., Uo. 3220/92–1925. f.ü. sz. vármegye tiszti főügyészi indítvány, 1925. február 20.

[743] Vö.: 1912. évi LXV. tc. 6. §. Lásd bővebben: Veszprémi, 2011: 108–109.

[744] Az 1876. évi VI. tc. 41−61. §. értelmében az illetékes vármegyei Közigazgatási Bizottság fegyelmi választmánya járt el másodfokú fellebbviteli fórumként az állami, illetve törvényhatósági, községi alkalmazottak és tanítók fegyelmi ügyében. Lásd: Boncz, 1867: 208–289., különösen: 104. §. és 274–289. Lásd még: Tomcsányi, 1926: 356–369. Lásd még: Veszprémi, 2011: 72–76., A rendőrök Tanácsköztársaság alatti magatartására vonatkozó igazoló- és fegyelmi eljárásokról lásd: Parádi, 2017: 59–60.

[745] 5087–1920. Rendőrlegénység toborzása. *Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Hivatalos Lapja*, 1920. február 12., 60.

[746] MNL PML, IV. 408. b. 10787/1920, 17. Jelentések a szentendrei volt rendőrök átvételéről az államosított rendőrséghez, városi szolgálatra bocsátásuk, lemondásuk, nyugdíjazásuk tárgyában.

[747] MNL PML, V. 371. Szentendre város képviselőtestülete 4427/1919. kig. – 82. kgy. sz. véghatározata, 1919. szeptember 23. E határozat jóváhagyását lásd: Közigazgatási Bizottság 2744/kb.1919. sz. határozata, 1919. november 13. Perjessy felülvizsgálati

függőben hagyta a fegyelmi eljárást a bűnvádi eljárás befejezéséig, arra csak évtizedekkel később került sor.[748]

Halála után, az özvegy Perjessy Sándorné Follner Vilma által kezdeményezett utólagos fegyelmi eljárás lefolytatását az alispán elutasította és az ügyet áttette a szentendrei polgármesterhez.[749] A városi képviselőtestület Perjessy özvegye részére havi 30 pengő kegydíjat, 24 pengő havi kegynevelési járulékot és 59 pengő 60 fillér negyedévi lakbért állapított meg.[750] Az özvegy fellebbezése miatt dr. Hovhannesian Eghia tiszteletbeli vármegyei tiszti főügyész folytatta le az utólagos fegyelmi eljárást, [751] amelynek eredménye alapján dr. Zlinszky László tiszteletbeli vármegyei tiszti főügyész tette meg Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánjának az ügy folytatására vonatkozó indítványát.[752]

A vármegyei tiszti főügyészségi iratokon feltüntetett alispáni iktatószámok levéltári levezetése és a vonatkozó iktatókönyvi bejegyzések alapján[753] okkal feltételezhető, hogy a fegyelmi ügy lezárását jelentő alispáni véghatározat és ahhoz kapcsolódó egyéb iratok is áldozatul estek az 1948 utáni, papírhulladékgyűjtési szempontoknak alárendelt levéltári

kérelmének elutasításáról lásd: MNL PML, IV. 415. b/1. XI. kútfő, 3751/1920. Perjessy Sándor elleni fegyelmi eljárás iratai. BM 93350/1919. VI/a. sz. határozat, 1920. július 27.

[748] MNL PML, IV. 408. b. 1919/1200. csomó, 38150/1919. Az ügyirat előadói ívén olvasható, 1919. október 29-i átirat fogalmazványa szerint az alispán is felhívta a Közigazgatási Bizottság figyelmét arra, hogy az elsőfokú hatóság számára nem rendelte el a fegyelmi eljárás megindítását.

[749] MNL PML, IV. 401. b. 1799/1932, 3. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánja 19125/kig.1932. sz. jelentése a főispánnak Perjessy Sándor fegyelmi ügyében, 1932. április 21.

[750] Uo.

[751] Vö.: Az állami alkalmazottak, valamint azok özvegyeinek és árváinak ellátásáról szóló 1912. évi LXV. törvénycikk 6. §-a 7. pontjának utolsó bekezdése alapján az özvegyi ellátásra való igényjogosultság elvesztésének kimondására csak fegyelmi eljárás keretében kerülhetett sor.

[752] MNL PML, IV.409. c. F 77/1942.f.ü. sz. vármegyei tiszti főügyészi indítvány néhai Perjessy Sándor volt szentendrei városi rendőrtiszt fegyelmi ügyében, 1943. február 12.

[753] Az ügymenetre vonatkozó utolsó adatokat lásd: MNL PML, XXI.4.b. 1946. évi alispáni iktatókönyv, 531. köt., 61020. sz. bejegyzés, 1946. december 19.

selejtezéseknek.[754] A kutatás jelen állása szerint az ügymenetre vonatkozólag feltárt utolsó láncszem tehát a Zlinszky-féle ügyészi indítvány.[755]

Az eljárás kezdetén dr. Zlinszky rendelkezésére állt a Perjessy ügyének perújrafelvétele során hozott – az indítványban is hivatkozott – jogerős felmentő ítélet. Ennek a joganyagát az ügyész az indítványtétel során döntő súllyal mérlegelhette volna. Ehelyett azt figyelmen kívül hagyta és inkább „a gombhoz varrta a kabátot", amikor kizárólag az általa kihallgatott tanúk (Hönigschnabel Károly, Falk József, Stocker Ferenc, Bodor Vendel, Milos István és idősebb Melich János) eskü alatt tett vallomásait vette figyelembe. Az újrafelvételi üggyel kapcsolatban mindössze annyiban tért ki, amennyiben azt hangsúlyozta, hogy a büntető ítélet a fegyelmi ügy tekintetében nem feltétlenül irányadó: *„[j]oggyakorlatunk szerint a büntetőbíróság ítéletét a fegyelmi eljárásban alapul venni nem kell és ahhoz a fegyelmi hatóság semmi tekintetben kötve nincs és így nevezett terhére rótt fegyelmi vétség elkövetését a fegyelmi hatóság a büntető bíróság ítéletével eltérőleg is megállapíthatja".*[756]

A Zlinszky-féle ügyészi indítvány néhai Perjessy Sándor terhére a közigazgatás rendezéséről szóló 1929. évi XXX. törvénycikk 76. §-ának 1. és 2. bekezdésébe ütköző[757] fegyelmi vétkességének megállapítását indítványozta.[758] Érvelése szerint: *„néh[ai] Perj[e]ssy Sándor volt városi rendőrtiszt a szomorú emlékű kommunizmus uralomra jutásakor a városnál viselt állását önként elhagyta és oda nem tért vissza. - A […] népbiztosok uralmát nem lehet az alkotmányos közigazgatás folytatásának tekinteni és ebből következik az, hogy néh[ai] Perj[e]ssy Sándor, aki a helyi kommunista uralomnak volt előharcosa, állását*

[754] Az 1948-tól az 1950-es évek elejéig tartó, szakszerűtlen selejtezések jelentős iratpusztulást eredményeztek. Lásd bővebben: Szászi, 1964: 96–97., 101. és Gecsényi, 1967: 746.

[755] MNL PML, IV.409. c. F 77/1942.f.ü. sz. vármegyei tiszti főügyészi indítvány néhai Perjessy Sándor volt szentendrei városi rendőrtiszt fegyelmi ügyében, 1943. február 12.

[756] Uo.

[757] Vö.: 1929. évi XXX. törvénycikk 76. § 1. és 2. bekezdés: *„Fegyelmi eljárásnak van helye az ellen a törvényhatósági vagy községi tisztviselő ellen, aki: (1.) megsérti vagy hanyagul teljesíti hivatali kötelességét; vagy (2.) a köztisztviselői állás tekintélyével össze nem férő magatartásával állásának vagy a tisztviselői karnak tekintélyét csorbítja vagy a tiszteletre vagy bizalomra méltatlanná válik".*

[758] Ennek kimondása által nyílt lehetőség az 1912. évi LXV. tc. 6. §-ának 7. pontjának alkalmazására.

elhagyta és a mindent felforgató kommunista uralom szolgálatába lépett".[759] Mindezek alapján az ügyész azt a következtetést vonta le,[760] hogy néhai Perjessy Sándor, illetve örökösei nem jogosultak a szolgálati illetményre és ellátásra.[761] Az indítvány indoklása szerint a fegyelmi eljárás során eskü alatt tett tanúvallomások alapján megállapítható volt, hogy *„néh[ai] Perjessy Sándor a kommunizmus idején Szentendrén a vörös uralom által szervezett rendőrség vezetője volt és a polgári lakosság őt vörös érzelmű embernek tartotta, melynek számtalan tanújelét adta. Kommunista magatartása kimeríti a fegyelmi vétség tényálladékát…"*[762]

A fentiekkel kapcsolatban érdemes hivatkozni egy másik, úgyszintén Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei tisztviselő fegyelmi ügyében eljáró dr. Hankovszky Zoltán vármegyei tiszti főügyész indítványára is, amely a dr. Zlinszky-féle indítvány jogi kiindulópontjával és fent idézett érvelésével szögesen ellentétes jogi álláspontot képviselt: *„fegyelmi [eljárás] keretében […] a tanúk vallomásaiból lehet a büntető törvényekbe is ütköző jelenségek látszatára következtetni. Amennyiben tehát a büntető bíróság ezek tekintetében már állást foglalt, az a fegyelmi ügy elbírálásánál is döntő súllyal bírhat. Ezen iratok beszerzése nélkül tehát a fegyelmi ügyben végleges érdemi javaslat nem tehető".*[763]

A néhai dr. Glatz Sándor (volt állatorvos, a Tanácsköztársaság idején rövid ideig a szentendrei direktórium tagja és a forradalmi törvényszék jegyzője) ellen, utólag lefolytatott fegyelmi ügyben a véleményezésre felkért vármegyei tiszti főügyész *„a tárgyilagos vád elvével össze nem egyeztethetőnek"* minősítette, sőt az eljárás pártatlanságát is kétségbe vonta, többek között amiatt, hogy a fegyelmi vizsgálatot vezető ügyész *„nem ténytanúkat, hanem – egy néhány – úgynevezett erkölcsi tanút hallgatott ki".*[764]

---

[759] MNL PML, IV. 409. c. F 77/1942.f.ü. sz. vármegyei tiszti főügyészi indítvány néhai Perjessy Sándor volt szentendrei városi rendőrtiszt fegyelmi ügyében, 1943. február 12.

[760] Az ügyész az illetmény- és ellátásjogosultság kérdésében az 1912. évi LXV. tc. 6. §-ának 4. és 7. pontja alapján indítványozta a fentiek kimondását.

[761] MNL PML, IV. 409. c. F 77/1942.f.ü. sz. vármegyei tiszti főügyészi indítvány néhai Perjessy Sándor volt szentendrei városi rendőrtiszt fegyelmi ügyében, 1943. február 12.

[762] Uo.

[763] MNL PML, IV. 409. a. 3320/72–1924.f.ü. sz. vármegyei tiszti főügyészi indítvány néhai Szentpétery Gyula nagykőrösi városi közgyám fegyelmi ügyében, fogalmazvány, d. n.

[764] Uo. 3220/34–1924.f.ü. sz. vármegyei tiszti főügyészi indítvány, 1., 1924. augusztus

Az ugyanezen ügyben kiadott alispáni véghatározat pedig úgyszintén a Perjessy ügyében jegyzett, dr. Zlinszky-féle indítvány kiindulópontjával ellentétes álláspontot fogalmazott meg, mely szerint: *„[a] fegyelmi hatóságra nem kötelező a bíróság előtt lefolytatott bűnügyben megnyilvánuló bírói vagy ügyészi álláspont. De nyomós indok nélkül nem állapítható meg azzal ellenkező tényállás”*.[765]

A fent ismertetett, mindhárom esetben ugyanazon vármegye tisztviselőinek fegyelmi ügyében ugyanazon tiszti főügyészség által kiadott indítványokat idéztem. E három – több vonatkozásban is egymásnak ellentmondó joggyakorlatot tükröző – álláspont alapján, nyilvánvalóan nem lehet messzemenő következtetéseket levonni. Ami bizonyosan kijelenthető: a Perjessy Sándor ügyében utólag lefolytatott fegyelmi vizsgálat kétségkívül érzékletes példája a fegyelmi ügyekkel kapcsolatos joggyakorlat diszkrecionális jellegéből adódó esetlegességének.

17.

[765] MNL PML, IV. 408. b. 21048/1927, 13. 40130/kig.1925. sz. alispáni véghatározat, fogalmazvány, d. n.

ÖSSZEFOGLALÁS

Könyvemnek több célkitűzése is volt. Egyrészt ismertettem az 1919. június végén lezajlott szentendrei ellenforradalom történetét, amelyben egy pillanatra felszínre kerültek az addig búvópatakként fel-felbukkanó, mégis nehezen követhető folyamatok. Másrészt felvázoltam Perjessy Sándor pályaképét, valamint bemutattam a vizsgált időszakban Szentendrén működő rendvédelmi és karhatalmi szervek folyamatos és többszöri újjászervezését. Harmadrészt, a lehető legszélesebb forrásbázis feltárása és felhasználása alapján kísérletet tettem Perjessy ellenforradalomban játszott szerepének (újra)értelmezésére. Végül pedig bemutattam a rendőrtisztből lett vörösőr parancsnok ügyében lefolytatott büntető-, kegyelmi- és fegyelmi eljárásokat.

Ez utóbbi bizonyult a legnehezebbnek. Kutatásom kezdetén, amikor először kézbe vettem a fivére által írt, temérdek mennyiségű kegyelmi kérvényt, mindez jól felmérhető, reális célkitűzésnek tűnt. A témához mind közelebb kerülve mégis azt tapasztaltam, hogy egyre több az ismeretlen tényező, és ezáltal egyes kérdések vizsgálata során a feltételes módban megfogalmazható megállapítások többségbe kerülhetnek a kijelentő módban leírható tényekkel és következtetésekkel szemben. Mindez az iratanyag és részben a vizsgált téma sajátosságával magyarázható, a büntetőjog szűrőjén ugyanis mindig több szál (olykor vezérfonal is) fennakadhat, mint amennyi átfér rajta. Következésképpen az egykor megtörtént események a büntetőeljárás során könnyen elveszíthetik a maguk komplexitását.

Perjessy ügye talán másként alakulhatott volna abban az esetben, ha nem ugyanazon monstre per egyik emblematikus vádlottja lett volna, amely alapvetően dr. Kucsera Ferenc káplán kivégzését helyezte az eljárás fókuszába. A káplángyilkosság árnyéka ugyanis az ellenforradalom megtorlása során vezető szerepet betöltő vádlottak, köztük az ő tetteinek a megítélését is jelentős mértékben befolyásolta, így a szerepvállalása is annak megfelelő kontextusba került. Hiába volt olyan beosztottja, aki tanúsította

azt, hogy Perjessy a háttérben az ellenforradalmár vörösőrök szervezkedését segítette,[766] a Budapesti Királyi Főügyészség (Perjessy kegyelmi felterjesztésével kapcsolatban) az elsőfokú ítélet kihirdetését követően is fenntartotta az arra vonatkozó vélelmét, mely szerint *„kétségtelenül bizonyságát szolgáltatta annak, hogy ő a rémuralom készséges szolgája kívánt lenni, s annak fennállását a maga tevékenységével is elősegíteni iparkodott".*[767]

Lezárásként végül még egy – önmagán túlmutató jelentőségű – tanulság is megfogalmazható. Perjessy esete érzékletes példája annak, mennyire félrevezető minden olyan kísérlet, amely a konkrét történelmi szituációt, az adott személy szerepfelfogását és cselekvését nem a rendelkezésére álló mozgástérből és kényszerpályából magyarázza, hanem valamely ideológiai paletta színskálája szerint próbálja átkontextualizálni. Ennek sajnálatos példája az, hogy napjainkig nem történt meg az egykori marxista-leninista helytörténeti kánonban megformált és napjainkra is áthagyományozódott, ideáltipikus „forradalmi rendőrkapitányról" szóló[768] narratíva felülvizsgálata. Bízom benne, hogy e kötetben közreadott kutatásaimmal ehhez és az 1918–1919-es helytörténet mélyrétegeinek feltárásához is hozzájárulhatok.

[766] Lásd például Atyimity Sebő tanúvallomását: *„Dr. Götz f[őügyész] h[elyettes]: Perjessy tudta, hogy ellenforradalmat szerveznek? (…) Igen. Ha valamit akartunk, Perjessy mondta, hogyan csináljuk."* SZN, 1921. április 19., 3.

[767] MNL OL, K 579. PTI 653-3. 1935-U-15352, 2. Csuppay Ferenc főügyész 6031.f.ü./1921. sz jelentése az igazságügy-miniszternek, 1921. június 27.

[768] Lásd például: Horváth, 1969b: 16., Horváth Levente: *Adatok egy emléktáblához.* Szentendre, 1960. április 9., 1., FMC A, 852-74, 6. *Horváth Levente visszaemlékezése a Tanácsköztársaság korának szentendrei eseményeire.* Hangfelvétel leirata, 1974. február 18.

FORRÁSOK ÉS SZAKIRODALOM

Levéltári források

Budapest Főváros Levéltára, Budapest (BFL)

BFL, VII. 5. c. Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék iratai. Büntetőperek iratai. (1896–) 1917–1950 (–1952).

BFL, VII. 17. b. Budapesti Királyi Főügyészség (1946– Budapesti Főállamügyészség) iratai. Általános iratok. 1891–1950.

BFL, VII. 18. d. Budapesti Királyi Ügyészség (1946-tól Budapesti Államügyészség) iratai. Büntetőperek iratai. 1907–1950.

BFL, XVI. 3. Budapesti Forradalmi Törvényszék Fogházának iratai. Fogolytörzskönyv, 1919.

BFL, VII. 153. a. Rónay Károly közjegyző iratai. Okiratok. 1898–1926.

Hadtörténelmi Levéltár, Budapest (HL)

HL, AKVI Katonai anyakönyvi lapok.

HL, I. 31. Honvédelmi Minisztérium (HM)
6. Általános osztály iratai. 1919.

HL, I. 53. Fegyverszüneti miniszteri bizottság iratai. 1919.

HL, Magyar Tanácsköztársaság iratai (MTK)
II. 1086. Karhatalmi főparancsnokság, Budapesti Katonai Főparancsnokság, IV. hadtestparancsnokság iratai. 1919.

II. 1146. 109/41. 6. Istvántelki munkás gyalogezred parancsnoksága. Parancsnok és vegyes iratok. (309/I. - 311/III.) 1919. április 9. – 1919. július 25.

Vegyes iratok. 124/2. Magyar Kir. Honvédelmi Minisztérium 1. sz. törzstiszti becsületügyi választmánya által Hőnig Vilmos tüzér őrnagy ellen lefolytatott becsületügyi vizsgálat és a Budapesti Kir. Járásbíróság B 25704/1925. sz. ügy iratai.

Vegyes iratok. 124/5-11. Zámbory Géher Gyula hagyatéka. 1919–1929.

Visszaemlékezések. 129/73, 1. Endrődi János, volt géppuskás oktató visszaemlékezése, 1958.

HL, II. 1239. M. kir. I. budapesti honvéd hadtestparancsnokság és jogelődjei. I. budapesti katonai kerületi parancsnokság, budapesti katonai körletparancsnokság iratai. 1918–1920.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest (MNL OL)

MNL OL, K 148. Belügyminisztérium. Elnöki iratok. 1867–1944.

MNL OL, K 148. PTI 603-4. Belügyminisztérium. Elnöki iratok. 1867–1944. Párttörténeti Intézettől visszakapott iratok. (PTI) 603. fond. 4. csoport.

MNL OL, K 578. PTI 653-2. Igazságügyminisztérium. Reservált iratok. 1867–1949. Párttörténeti Intézettől visszakapott iratok. (PTI) 653. fond. 2. csoport.

95. doboz, 15. ő.e. 1921–1934. Bi–550. Szovjet-magyar fogolycserére vonatkozó iratok.

MNL OL, K 579. PTI 653-3. Igazságügyminisztérium. Általános iratok. 1867–1944 (–1949). Párttörténeti Intézettől visszakapott iratok. (PTI) 653. fond. 3. csoport.

„T"-tétel (Büntető törvénykezés)
„U"-tétel (Kegyelmi ügyek).
„UK"-tétel (Háborús amnesztia, katonai közkegyelem).

MNL OL, M-KS 274-7. Magyar Kommunista Párt iratai. 1938–1948. A központi vezetőség főtitkársága, titkárai. 1944–1948.

290. ő. e. Várkonyi Pál, Gruber Béla: Az 1919-es forradalom harcosainak névjegyzéke. A tanácsköztársaság alatti tevékenységük miatt elítéltek, a törvényszéki ítéletek száma és a kiszabott büntetési tételek, 1945. március 15.

Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára, Budapest (MNL PML)

MNL PML, IV. 401. b. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánjának iratai. B) 1876–1944. Általános iratok. 1876–1944.

MNL PML, IV. 403.a-b. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Közgyűlési és kisgyűlési jegyzőkönyvek. 1876–1944.

MNL PML, IV. 408. b. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánjának iratai. Közigazgatási iratok. 1876–1944.

MNL PML, IV. 408. v. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánjának iratai. Tanácsköztársaság Adatait Gyűjtő Országos Bizottság (TAGYOB) iratai. 1920–1922.

MNL PML, IV. 409. a. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye tiszti főügyészének iratai. Közigazgatási ügyek iratai. 1876–1944 (–1950).

MNL PML, IV. 409. c. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye tiszti főügyészének iratai. Fegyelmi ügyek iratai. 1900–1944 (–1950).

MNL PML, IV. 442. b. Pomázi járás főszolgabírájának iratai. Közigazgatási iratok. 1898–1940.

MNL PML, V. 371. Szentendre város képviselőtestületének iratai. Szentendre város képviselőtestületi üléseinek jegyzőkönyvei. 1919–1922.

MNL PML, V. 373. b. Szentendre város (tanácsának) polgármesterének iratai. Közigazgatási iratok. 1873–1944.

MNL PML, VII. 1. b. Pestvidéki Királyi Törvényszék iratai. Peres és peren kívüli iratok. 1874–1944.

MNL PML, VII. 61. a. Pestvidéki Királyi Ügyészség iratai. Elnöki iratok. 1917–1944 (–1947).

MNL PML, XV. 21. a. MSZMP KB Párttörténeti Intézete Archívumától visszakapott iratok levéltári gyűjteménye. A Pestvidéki Királyi Törvényszéken, kommunista tevékenység miatt indított büntetőperek iratai. 1919–1943.

1. sorozat. Büntetőügyek iratai. 1919–1940, 1942.

MNL PML, XV. 21. b. MSZMP KB Párttörténeti Intézete Archívumától visszakapott iratok levéltári gyűjteménye. A Pestvidéki Királyi Ügyészségen, kommunista tevékenység miatt indított eljárások iratai. 1920–1922, 1929, 1937–1939.

MNL PML, XVI. 4. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye kormányzótanácsi biztosának iratai. 1919.

MNL PML, XVI. 5. a. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Direktóriumának iratai. Elnöki iratok. 1919.

MNL PML, XVI. 5. c. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Direktóriumának iratai. Vegyes iratok. 1919.

MNL PML, XVI. 18. c. Pomázi Járás Direktóriumának iratai. Direktóriumi iratok. 1919.

MNL PML, XVI. 25. Szentendre Város Direktóriumának iratai. 1919.

MNL PML, XV. 63. a. Krónikák levéltári gyűjteménye. Budapesten őrzött pályázatok. (1964–) 1970–2006.

MNL PML, XXI. 4. b. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Alispánjának iratai. Közigazgatási iratok. 1945–1950 (–1952)
3. sorozat. Személyi iratok. 1949. 26. doboz. 1949. Horváth Levente szentendrei járási főjegyző személyi iratai.

MNL PML, XXIII. 551. a. Szentendre Város Tanácsának iratai. Tanácsülési jegyzőkönyvek. 1950–1990.

MNL PML, XXIII. 552. a. Szentendre Városi Tanács Végrehajtó Bizottságának iratai. Végrehajtó Bizottsági ülési jegyzőkönyvek. 1950–1990.

MNL PML, XXXIV. 1002. a. Pest Megyei Levéltár ügyviteli iratai. (1921–) 1950–1999.

Irattári források

Ferenczy Múzeum Centrum. Történeti Dokumentáció, Szentendre (FMC TD)

FMC TD, 70.118.1. Jegyzőkönyvi kivonat a Szentendrei Néptanács 1919. január 18-i üléséről.

FMC TD, 70.123.1. Perjessy Sándor beszámolója a néptanács számára. Kézirat, 1919. február 8.

FMC TD, 77.1.1. Jegyzék az MSZMP Pest Megyei Bizottsága Archívuma részéről a Ferenczy Múzeum gyűjteményének átadott, Horváth Levente hagyatékából származó anyagokról. 1977. január 12.

FMC TD, 77.1.3. Szentendrei Néptanács 11/918. (11b) Felhívás, d. n.

FMC TD, 77.1.6. Szentendrei Néptanács 11/918. sz. határozata a rendőrlegénység szaporításáról, 1918. november 30.

FMC TD, 77.1.8. Jegyzőkönyvi kivonat a Szentendrei Néptanács 1919. január 9-i üléséről.

Ferenczy Múzeum Centrum. Adattár, Szentendre (FMC A)

FMC A, 851-74. *Horváth Levente visszaemlékezése az 1918-as polgári demokratikus forradalom szentendrei eseményeire.* Hangfelvétel leirata, 1974. február 18.

FMC A, 852-74. *Horváth Levente visszaemlékezése a Tanácsköztársaság korának szentendrei eseményeire.* Hangfelvétel leirata, 1974. február 18.

FMC A, 979-74. Bánhegyi (Básics) János: *Szentendre város felszabadulása*. Hangfelvétel leirata, 1974. december 12.

FMC A, 1244-77. G. Sin Edit: *Az 1918–19-es forradalmak Szentendrén*. Szentendre, 1976. (Kézirat.)

Hamvas Béla Pest Megyei Könyvtár. Helytörténeti Gyűjtemény, Szentendre (PMK HGY)

PMK HGY, Szentendre város képviselőtestülete, 134/1991/ÖNK. határozat, 1991. december 10.

Forrás- és sajtókiadványok

Napilapok, közlönyök

Az Ujság, 1913
Budapesti Hírlap, 1920
Budapesti Közlöny, 1919–1921, 1926
Budapesti Közlöny Hivatalos Értesítője, 1927
Csonkamagyarország, 1921
Friss Ujság, 1920–1921
Esti Kurir, 1937
Hivatalos Közlöny, 1919
Honvédségi Közlöny, 1923
Igazságügyi Közlöny, 1952
Központi Értesítő, 1922–1923
Magyar Hírlap, 1970–2019
Magyar Holnap, 1978
Magyar Közlöny, 1945
Magyar Narancs, 2007
Magyar Nemzet, 1969, 2019

Magyarországi Rendeletek Tára, 1919
Magyarországi Rendeletek Tára. Budapest, Magyar Királyi Belügyminisztérium, 1919.

Magyarság, 1921
Művelődésügyi Közlöny, 1971
Népszabadság, 1988
Népszava, 1919
Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Hivatalos Lapja, 1918–1926
Pesti Napló, 1919
Pest Megyei Hírlap, 1966–1993
Pilis-Dunakanyari Hírmondó, 2019
Remény, 2012
Sportvilág, 1913
Szabad Föld, 1993
Szentendre, 1960–1967
Szentendre és Vidéke, 1989–2019
Szentendrei Kurír, 2011

Szentendrei Műsor 1978–1979

SZN
Szentendrei Néplap, 1918–1921

Tanácsköztársasági Törvénytár, 1919
Új Ember, 1993
Új Kor, 1919
Uj Nemzedék, 1920–1921
Vasúti és Közlekedési Közlöny, 1918
Világ, 1918–1921
Vörös Újság, 1919

Kiadott források

Csicsay–Göndics–Kende–Koltai–Lakatos, 1969
Csicsay Iván – Göndics Zoltán – Kende János – Koltai Sándorné – Lakatos Ernő (szerk.): *Iratok Pest megye történetéhez. 1918–1919. Okmányközlés.* Budapest, MSZMP Pest Megyei Bizottsága, 1969.

Csonka–Fiziker, 2019
Csonka Laura – Fiziker Róbert (szerk.): *Proletárdiktatúra alulnézetben. válogatott levéltári dokumentumok a magyarországi Tanácsköztársaság időszakából. „És rendszeresíttetnek az összes ballépések". Válogatott levéltári dokumentumok a Magyarországi Tanácsköztársaság időszakából.* Budapest, L'Harmattan Kiadó – Magyar Nemzeti Levéltár, 2019.

Móricz, 2006
Móricz Zsigmond: *Naplójegyzetek, 1919.* Budapest, Noran Kiadó, 2006.

Sin–Máté, 2000
Sin Edit (összeáll.) – Máté György (szerk.): *„Egy évszázad krónikája". Szentendre 1900–1999.* Szentendre, Pest Megyei Könyvtár, 2000.

Szakirodalom

Apor, 2002

Apor Péter: Immortalitas imperator: a Munkásmozgalmi Panteon születése. *Aetas* 2002/2–3. 179–205.

Apor, 2014

Apor Péter: *Az elképzelt köztársaság. A Magyarországi Tanácsköztársaság utóélete 1945–1989.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2014.

Auer, 1921

Auer György: Közhivatalnoki minőség és általános terror a kommün alatt. *Jogállam* 1921/5. 161–171.

Berényiné et al., 2016

Berényiné Kovács Gyöngyi et al.: *Pest megye évszázadai. Hivataltörténeti áttekintés.* Budapest, Pest Megye Önkormányzata – Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára, 2016.

Balanyi et al., 1985

Balanyi Béla et al.: *Munkásmozgalmi életrajzok Pest megyéből.* Szentendre, Pest Megyei Művelődési Központ és Könyvtár, 1985.

Balázs, 1974

Balázs Péter: A tanácsi levéltárak 1974-ben és 1975-ben. *Levéltári Közlemények* 1976/2. 303–328.

Bodnár, 2019

Bodnár Dániel: Mártíriságának biztos tudata adta az erőt számára – Díjnyertes kisjátékfilm Kucsera Ferencről. *Magyar Kurír* 2020. január 31.
https://www.magyarkurir.hu/kultura/martirsaganak-biztos-tudata-adta-az-erot-szamara-dijnyertes-kisjatekfilm-kucsera-ferencrol
(Utolsó letöltés: 2020. március 21.)

Bödők, 2018

Bödők Gergely: *Vörös- és fehérterror Magyarországon (1919–1921).* Doktori disszertáció. Eger, Eszterházy Károly Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskola, 2018.
http://disszertacio.uni-eger.hu/54/4/Bodok_disszertacio.pdf
(Utolsó letöltés: 2020. március 21.)

Bokor–Pethő, 2009

Bokor Tamás – Pethő Zsoltné Németh Erika: *Szentendre sajtótörténete (1883–2009).* Szentendre, Pest Megyei Könyvtár, 2009.

Boncz, 1876

Boncz Ferencz: *A magyar közigazgatási törvénytudomány kézikönyve a törvényhozás legujabb állása szerint. I–III.* Budapest, Athenaeum R. T., 1876.

Budavári, 2017

Budavári Dávid: *Szentendrei Weresmarthy-villa.* Szakdolgozat. Budapesti Műszaki Egyetem Építészmérnöki Kar Műemlékvédelem Szakmérnöki Szakirányú Továbbképzési Szak, Budapest, 2017. https://www.academia.edu/33705271/Szentendrei_Weresmarthy_-_villa (Utolsó letöltés: 2020. március 21.)

Csatlós, 2017

Csatlós Árpádné: *Kostyán Ákos (1908–1974)*. 2017. (Kézirat)

Csunderlik, 2019

Csunderlik Péter: *A „vörös farsangtól" a „vörös tatárjárásig". A Tanácsköztársaság a korai Horthy-korszak pamflet- és visszaemlékezés-irodalmában.* Budapest, Napvilág Kiadó, 2019.

Donáth, 2012

Donáth Péter: A Cserny-különítmény rémtettei „Mozdony utcai laktanyájukban" 1919 júliusában. Fery Oszkár és tiszttársai halálának körülményei, következményei, utóélete. In: Donáth Péter (szerk.): *Sorsfordító mozzanatok a magyarországi kisgyermekkori nevelőképzés, a Budapesti Tanítóképző Főiskola, az ELTE TÓK és épülete történetéből.* Budapest, Trezor Kiadó, 2012. 144–254.

Endrényi, 1969

Endrényi Ferenc: Az ellenforradalmi Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye tanácsköztársasági iratai. In: Lakatos Ernő (szerk.): *A Pest Megyei Levéltár tanácsköztársasági iratai. Levéltári leltár.* Budapest, Pest Megyei Levéltár, 1969. 221–224.

Erdősi–Majorossy, 2014

Erdősi Péter – Majorossy Judit: Előszó. In: Erdősi Péter – Majorossy Judit (szerk.): *Kép, önkép, múltkép. Fejezetek Szentendre történetéből.* Szentendre, Ferenczy Múzeum, 2014. 7–10.

Fazekas, 2001

Fazekas Csaba: A Fáber-Apáti per. A Tanácsköztársaság „vallásügyi likvidáló biztosainak" felelősségre vonása 1920-ban. In: Bana József (szerk.): *Bűn és bűnhődés.* Győr, Győr Önkormányzat. 2001. 17–42.

Felpéci, 1983

Felpéci István: A szentendrei helyiérdekű. *Dunakanyar* 1983/1. 62–63.

Fóris, 2019
Fóris Ákos: A Tanácsköztársaság emlékezete. *Újkor.hu* 2019. december 20.
http://ujkor.hu/content/a-tanacskoztarsasag-emlekezete
(Utolsó letöltés: 2020. március 21.)

Gabányi, 2000
Olysói Gabányi János: *„Martírjaink". Az „őszirózsás" forradalom és a proletárdiktatúra áldozatainak meggyilkolása, lelki és testi megkínzása.* Reprint kiadás. [Honvédelmi Sajtóvállalat, 1922.] Budapest, Gede Testvérek, 2000.

Gál, 1937
Gál Imre: *A polgár a viharban. Napló a vörös diktaturáról.* Budapest, Duna Könyvkiadó, 1937.

Gecsényi, 1967
Gecsényi Lajos: A forradalmi törvényszékek irattárainak sorsa a Tanácsköztársaság megdöntése után. *Levéltári Szemle* 1967/3. 743–748.

Gratz, 1935
Gratz Gusztáv: *A forradalmak kora. Magyarország története 1918–1920.* Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1935.

Hajdu, 1992
Hajdu Tibor: A Tanácsköztársaság mai szemmel. *História* 1992/7. 26.

Hajdu, 1999
Hajdu Tibor: A Tanácsköztársaság a történetírásban. *História* 1999/4. 13–15.

Horváth, 1969a
Horváth Levente: *Szentendre az őszirózsás forradalom idején.* Szentendre, A Hazafias Népfront Helytörténeti Klubja, Szentendre, 1969. (Kézirat)

Horváth, 1969b
Horváth Levente: *Az 1919-es tanácsköztársaság Szentendrén.* A Hazafias Népfront Helytörténeti Klubja, 1969. (Kézirat)

Katona, 1996
Katona Gyuláné Szentendrey Katalin: *A szentendrei katolikus egyház és plébánia története 1002–1992.* Szentendre, Hunga-Coord Kiadó, 1996.

Katona, 2013
Katona Gyuláné Szentendrey Katalin: Szentendre mártír papja. In: Máté György (szerk.): *Olvasnivaló Szentendréről, szentendreiekről.* Szentendre, Pest Megyei Könyvtár, 2013. 127–129.

Kende, 2003
Kende Tamás: A Nagy Terv, avagy kik azok a kommunisták? *Beszélő* 2003/12. 52–64.

Klein–Száva–Vajda, 2015
Klein László – Száva Borbála – Vajda János: *Szomszédaink voltak. Szentendre zsidóságáról. They were our neighbours. About the Jewry of Szentendre.* Szentendre, Magyar-Izraeli Baráti Társaság Kulturális Egyesület, 2015.

Kovács, 2009
Kovács Tamás: Az ellenforradalmi rendszer politikai rendészetének genezise 1919–1921. *Múltunk* 2009/2. 64–92.

Krizsán, 1965
Krizsán László: Az 1919-es tanácshatalom és előzményei Pest megyében. In: Keleti Ferenc – Lakatos Ernő – Makkai László (szerk.): *Pest megye múltjából. Tanulmányok.* Budapest, Pest Megye Tanácsa, 1965.

Lakner, 2004
Lakner Lajos: Kultusz, olvasás, identitás. *Literatura* 2004/2. 225–250.

Lakos, 1990
Lakos János: Az MSZMP Párttörténeti Intézete Archívumából az általános levéltáraknak visszaadott iratok tájékoztató jegyzéke. (Hírek.) *Levéltári Szemle* 1990/2. 104–109.

Legát, 2017
Legát Tibor: *Hévkönyv*. Budapest, MÁV-HÉV Zrt., 2017.

Liebner, 1920
Kakucsi Liebner János: A kommunista egyházüldözés Magyarországon. In: Huszár Károly (szerk.): *A vörös rémuralom Magyarországon.* New York, G. D. Berko, 1920. 146–156.

Magyar, 2014
Magyar Endre Lénárd: „Szentendre bolsevista számlája". Rekvirálás és köztulajdonba vétel a Tanácsköztársaság idején. In: Kiss Anita (szerk.): *Tanulmányok Pest megye múltjából. V*. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára, 2014. 99–136.

Magyar, 2019
Magyar Endre Lénárd: Lakásínség és lakáspolitika Szentendrén a Tanácsköztársaság idején. In: Galambos István – Németh Máté – Wirth Gábor (szerk.): *Krónikalapok Horváth Miklós tiszteletére.* Budapest, Történelmi Ismeretterjesztő Társulat Egyesület, 2019. 21–46.

Máté, 2007

Máté György: *1956 Szentendrén. A forradalom története, szereplői és dokumentumai.* Szentendre, Pest Megyei Könyvtár, 2007.

Müller, 2012a

Müller Péter: 120 éve született a lévai születésű vértanú. Dr. Kucsera Ferenc (1892–1919). I. *Remény* 2012. október 14., 5.

Müller, 2012b

Müller Péter: 120 éve született a lévai születésű vértanú. Dr. Kucsera Ferenc (1892–1919). II. *Remény* 2012. október 21., 5.

Müller, 2012c

Müller Péter: 120 éve született a lévai születésű vértanú. Dr. Kucsera Ferenc (1892–1919). III. *Remény* 2012. október 28., 5.

Nagy, 2013

Nagy Szabolcs: *A Tanácsköztársaság funkcionáriusai ellen, az ellenforradalom alatt indított büntetőperek néhány kérdése a Fejér megyei iratok tükrében*. Évfolyamdolgozat. Veszprém, Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, 2013. (Kézirat)

Nagy, 2016

Nagy Szabolcs: *Muli püspök temet. Tanácsköztársaság Pápán.* Pápa, Jókai Mór Városi Könyvtár, 2016.

Nánási, 2009

Nánási László: Magyarország ügyészsége az ellenforradalom és a konszolidáció idején. (1919–1922). In: Gyenesei József (szerk.): *Bács-Kiskun megye múltjából.* Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, 2009. 261–294.

Nánási, 2011

Nánási László: *A magyar királyi ügyészség története. 1871–1945.* Budapest, Legfőbb Ügyészség, 2011.

Német, 1939

Német László: Dr. Kucsera Ferenc. In: Német László (szerk.): *Az Irgalmas Nővérek vezetése alatt álló Szentendrei Érseki Leányiskolák évkönyve az 1938–39. iskolai évről.* Szentendre, Szentendrei Érseki Leányiskolák Igazgatósága, 1939. 3–5.

Őry, 1994
Őry Károly: Rendvédelmi szervek az első világháború, az „őszirózsás" forradalom és a proletárdiktatúra időszakában. *Rendvédelem-történeti Füzetek* 1994/5. 42–54.

Parádi, 2008
Parádi Ákos: A magyar rendvédelem civil szerveződései 1867–1945. *Rendvédelem-történeti Füzetek* 2008/18. 64–87.

Parádi, 2017
Parádi József: A magyar rendvédelem 1919–1941. *Rendvédelem-történeti Füzetek* 2017/54. 59–92.

Pásztor, 1985
Pásztor Mihály: *A fehérterror néhány jelensége. Pest megye 1919–1920.* (Pest Megyei Levéltári Füzetek, 8.) Budapest, Pest Megyei Levéltár, 1985.

Péterffy, 2015
Péterffy Gergely: A szentendrei helyi érdekű vasút vázlatos története. In: Tyekvicska Árpád (szerk.): *Studia Comitatensia. A Ferenczy Múzeumi Centrum Évkönyve. 2.* Új folyam, 2015. 157–177.

Pethő–Sin, 1990
Pethő Németh Erika – G. Sin Edit: *Írók, költők Szentendrén.* Szentendre, Pest Megyei Művelődési Központ és Könyvtár – Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1990.

Pethő–Biczák–Dietz–Fekete–Hann–Máté, 2006
Pethő Zsoltné Németh Erika – Biczák Péter – Dietz Ferenc – Fekete János – Hann Ferenc – Máté György: *Szentendrei arcképcsarnok. II. Elődeink.* Szentendre, Pest Megyei Könyvtár, 2006.

Pethő, 1983
Pethő Zsoltné Németh Erika: *Szentendre utcanevei.* Szentendre, Szentendre Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága Művelődési Osztálya – Pest Megyei Művelődési Központ és Könyvtár, 1983.

Pethő, 1996
Pethő Zsoltné Németh Erika: *Szentendre utcanevei. Várostörténeti olvasmány.* Szentendre, Könyvtár a Művelődés Jogáért Alapítvány – Pest Megyei Könyvtár, 1996.

Pók, 2010
Pók Attila: *A haladás hitele. Progresszió, bűnbakok, összeesküvők.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 2010.

Rendőrségi útmutató, 1922

Rendőrségi útmutató. Budapest, Budapesti Magyar Királyi Állami Rendőrség Őrszemélyzetének Főparancsnoksága, 1922.

Rév, 1965

Rév Erika: *Az ellenforradalom büntetőjogának és bírói gyakorlatának kialakulása az 1921. évi III. törvény meghozataláig.* Kandidátusi értekezés. Budapest, 1965.

Révész, 2015

Révész Tamás: Nemzetőrök, polgárőrök, népőrök. A Károlyi-kormány karhatalmi szervei. *Rubicon OnlinePlusz* 2015/3. www.rubicon.hu/magyar/oldalak/nemzetorok_polgarorok_neporok_a_karolyi_kormany_karhatalmi_szervei/ (Utolsó letöltés: 2020. március 21.)

Révész, 2019

Révész Tamás: *Nem akartak katonát látni? A magyar állam és hadserege 1918–1919-ben*. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2019.

Romsics, 1975

Romsics Ignác: Kalocsa társadalmi-politikai viszonyai 1918–1919-ben. In: *Cumania. A Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Közleményei* 1975/3. 317–371.

Romsics, 1982

Romsics Ignác: *A Duna–Tisza köze hatalmi-politikai viszonyai 1918–19-ben.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982.

Schleininger, 1996

Schleininger Tamás: Várospolitikai koncepció dr. Antolik Arnold: „Mi volt Szentendre és mi lehetne" című „célkitűzési kísérlete" nyomán. In: Ikvainé Sándor Ildikó (szerk.): *Néprajzi, történeti és múzeumszociológiai tanulmányok a Ferenczy Múzeumból*. Szentendre, Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1996. 165–212.

Sík, 1974

Sík Ferenc: Jogi megtorlás a Tanácsköztársaság politikai szereplői ellen Magyarországon (1919–1921). In: Csizmadia Nándor (szerk.): *Jogtörténeti tanulmányok III.* Budapest, 1974. 57–70.

Sin, 1975

G. Sin Edit: *Szentendre 30 éve (1945–1975).* Szentendre, Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1975.

Sin, 1976
G. Sin Edit: *Az 1918–19-es forradalmak Szentendrén*. Szentendre, 1976. (Kézirat.)

Sin, 1978a
G. Sin Edit: Szentendre az 1918–19-es forradalmak idején. I. Szentendre az első világháború éveiben. *Szentendrei Műsor* 1978/7. 49–51.

Sin, 1978b
G. Sin Edit: Szentendre az 1918–19-es forradalmak idején. II. Szentendre a polgári forradalom kirobbanásakor. *Szentendrei Műsor* 1978/8. 53–55.

Sin, 1978c
G. Sin Edit: Szentendre az 1918–19-es forradalmak idején. III. Gazdasági és kulturális kérdések az őszirózsás forradalom idején Szentendrén. *Szentendrei Műsor* 1978/9. 54–56.

Sin, 1978d
G. Sin Edit: Szentendre az 1918–19-es forradalmak idején. IV. Szentendre a szocialista forradalom küszöbén. *Szentendrei Műsor* 1978/10. 50–53.

Sin, 1978e
G. Sin Edit: Szentendre az 1918–19-es forradalmak idején. V. A tanácsköztársaság győzelme Szentendrén. *Szentendrei Műsor* 1978/11. 50–53.

Sin, 1978f
G. Sin Edit: Szentendre az 1918–19-es forradalmak idején. VI. *Szentendrei Műsor* 1978/12. 49–51.

Sík, 1979
Sík Ferenc: Az ellenforradalmi büntető judikatúra főbb jellegzetességei a tanácsrendszer elleni fellépés során. In: *Jogtudományi Közlöny* 1979/3. 170–177.

Sin, 1979a
G. Sin Edit: Az 1934–35-*ös* szentendrei polgármesterválság. In: Ikvai Nándor (szerk.): *Fejezetek Pest megye történetéből II. Studia Comitatensia 8.*, 1979. 169–192.

Sin, 1979b
G. Sin Edit: Szentendre az 1918–19-es forradalmak idején. VII. A szocialista gazdasági élet megteremtése Szentendrén. *Szentendrei Műsor* 1979/1. 51–54.

Sin, 1979c
G. Sin Edit: Szentendre az 1918–19-es forradalmak idején. VIII. Iskolarendszerünk a tanácshatalom idején. *Szentendrei Műsor* 1979/2. 54–57.

Sin, 1979d
G. Sin Edit: Szentendre az 1918–19-es forradalmak idején. IX. Munkásművelődés, kulturális élet. *Szentendrei Műsor* 1979/3. 57–60.

Sin, 1979e
G. Sin Edit: Szentendre az 1918–19-es forradalmak idején. X. Küzdelem az ellenforradalmi törekvések ellen. *Szentendrei Műsor* 1979/4. 51–53.

Sin, 1979f
G. Sin Edit: Szentendre az 1918–19-es forradalmak idején. XI. A Tanácsköztársaság leverése. *Szentendrei Műsor* 1979/5. 54–56.

Sin, 1979g
G. Sin Edit: Szentendre az *1918*–19-es forradalmak idején. XII. A Szentendrei Munkástanács az ellenforradalmi bíróság előtt. *Szentendrei Műsor* 1979/6. 54–56.

Sin, 1979h
G. Sin Edit: Szentendre az 1918–19-es forradalmak idején. XIII. A helyi tanácshatalom jelentősége, tanulsága, emlékezete. *Szentendrei Műsor* 1979/7. 56–58.

Sin, 1981
G. Sin Edit: *Fejezetek és források Szentendre város és a Szentendrei Járás munkásmozgalmának történetéből 1890–1945*. Szentendre, MSZMP Szentendre Városi és Járási Bizottsága, 1981.

Sin, 2000
G. Sin Edit: *„Egy évszázad krónikája". Szentendre 1900–1999*. Szentendre, Pest Megyei Könyvtár, 2000.

Suba, 2018
Suba János: Polgárőrség szervezése 1919–1921. *Rendvédelem-történeti Füzetek* 2018/56. 131–144.

Szászi, 1964
Szászi András: Egy szaklevéltár alakításának előmunkálatai. *Levéltári Szemle* 1964/3. 95–107.

Szászhalmi, 1928
Szászhalmi József: *Kommunista téboly. Vér és terror*. Budapest, Szerzői magánkiadás (Helios Nyomda), 1928.

Szerényi, 1969
Szerényi Imre: A Szentendrei Városi Direktórium iratai 1919. március 22. – 1919. augusztus 7. In: Lakatos Ernő (szerk.): *A Pest Megyei Levéltár tanácsköztársasági iratai. Levéltári leltár.* Budapest, Pest Megyei Levéltár, 1969. 146–149.

Tari, 2019
Tari Tamás Viktor: Ön tudja, kik voltak az első pesti srácok, és rajtuk kívül még kiknek állították a Nemzeti Vértanúk emlékművét? *Alfahir* 2018. augusztus 13.
https://alfahir.hu/2018/08/13/nemzeti_vertanuk_emlekmuve_tanacskoztarsasag_vorosterror_kommunizmus_horthy_korszak (Utolsó letöltés: 2019. december 22.)

Tomcsányi, 1926
Tomcsányi Móric: *A közigazgatási jog alapintézményei.* Budapest, Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, 1926.

Török, 2011
Török Katalin: Szentendre közelről. Gilitzer, Ősbudavár, Huzsvik és a többiek… Szentendrei kocsmák, kisvendéglők anno. Szentendrei Kurír, 2011/5. 6–7.
https://issuu.com/szentendreikurir/docs/webszentendrei_kur_r_20101-05/6 (Utolsó letöltés: 2020. március 21.)

Tyekvicska, 2019a
Tyekvicska Árpád: Az én hősöm. *Múlt-kor* 2019/4. 146.

Tyekvicska, 2019b
Tyekvicska Árpád: Kucsera Ferenc (Léva, 1892 – Szentendre, 1919). In: Kucsera Ferenc: *Az apacsok foglya.* Szentendre, Szentendre Barátai Egyesület, 2019. 93–94.

Tyekvicska, 2019c
Tyekvicska Árpád: *Szentendre mártírja. Kucsera Ferenc káplán élete és halála. I. rész.* Szentendre és Vidéke, 2019. március 25., 8–9.
https://issuu.com/szentendre_es_videke/docs/szevi2019_06/8
(Utolsó letöltés: 2020. március 21.)

Tyekvicska, 2019d
Tyekvicska Árpád: *Szentendre mártírja. Kucsera Ferenc káplán élete és halála. II. rész.* Szentendre és Vidéke, 2019. április 8., 11.
https://issuu.com/szentendre_es_videke/docs/szevi2019_07/11/
(Utolsó letöltés: 2020. március 21.)

Tyekvicska, 2019e
Tyekvicska Árpád: *Szentendre mártírja. Kucsera Ferenc káplán élete és halála. III. rész.* Szentendre és Vidéke, 2019. április 29., 12–13. https://issuu.com/szentendre_es_videke/docs/szevi2019_08/12/ (Utolsó letöltés: 2020. március 21.)

Varga, 2019
Varga Ákos Endre: Elveszett sínek. Budapest megszüntetett villamosvonalai. http://hampage.hu/trams/5-os/index.html (Utolsó letöltés: 2020. március 21.)

Varga, 2019a
Varga Krisztián: A tett propagandájától a vörös inkvizícióig. Korvin Ottó és az erőszak metamorfózisai. In: Müller Rolf – Takács Tibor – Tulipán Éva (szerk.): *Terror 1918–1919. Forradalmárok, ellenforradalmárok, megszállók*. Budapest, Jaffa Kiadó, 2019. 175–215.

Váry, 1993
Váry Albert: *A vörös uralom áldozatai Magyarországon.* Reprint kiadás. [Vác, Váci Fegyintézet Nyomdája, 1922.] Budapest, Hogyf Editio, 1993.
http://mtdaportal.extra.hu/books/vary_albert_a_voros_uralom_aldozatai.pdf (Utolsó letöltés: 2020. március 21.)

Végh, 1996
Végh Károly: *Egy kisváros anno... Szentendre szellemi arculata a századfordulótól a második világháborúig.* Szentendre, Pest Megyei Könyvtár, 1996.

Veszprémi, 2011
Veszprémi Bernadett: *A köztisztviselők felelősségi rendszere.* PhD értekezés. Miskolc, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. 2011.

Vigh, 1965
Vigh Károly: Az ellenforradalom hatalomra jutása és rémuralma Pest megyében. In: Keleti Ferenc – Lakatos Ernő – Makkai László (szerk.): *Pest megye múltjából 1. Tanulmányok.* Budapest, Pest Megye Tanácsa, 1965. 337–375.

Vigh, 1979
Vigh Károly: *Vörös Pest vármegye.* Budapest, Pest Megyei Levéltár – Pest Megyei Művelődési Központ és Könyvtár – Történelmi Ismeretterjesztő Társulat Pest Megyei Szervezete, 1979.

MAGYAR ENDRE LÉNÁRD

történész–levéltáros,
a Clio Intézet munkatársa

CLIO KÖTETEK

Sorozatszerkesztő:
Fóris Ákos és Gellért Ádám

1. „A *rémuralom készséges szolgája kívánt lenni*”? Perjessy Sándor és a Tanácsköztársaság elleni felkelés Szentendrén (1919. június 24–25.)
Magyar Endre Lénárd

Diktatórikus keretek között az elvtelen kollaboráció és az egzisztenciális kényszerből vállalt, folytatólagos közszolgálat között húzódó határsáv, a fennálló kényszerhelyzettől függően lehet szélesebb vagy akár keskenyebb is. A Tanácsköztársaság közeli bukásának reményében, a kettő közötti „senki földjén" átmenetileg meg lehet húzódni, de erkölcsi ellehetetlenülés nélkül, huzamosabb ideig nem lehet ott maradni. E két terület ugyanis a kiélezett döntési helyzetekben élesen és világosan elkülönül egymástól és ezáltal az értéksemleges lojalitás lehetősége is lezárul.

Így történt ez az 1919. június végén lezajlott szentendrei ellenforradalom idején is, amikor egy rendőrtisztből lett vörösőr parancsnokot, Perjessy Sándort a közösségét érintő sorskérdések válaszút elé állítottak és állásfoglalásra kényszerítettek. Miként és hogyan döntött, s milyen eltérő narratívák jelennek meg a vele szemben lefolytatott büntető-, kegyelmi- és fegyelmi eljárásokban?

Magyar Endre Lénárd könyve nem csak a Szentendrén működő rendvédelmi és karhatalmi szervek 1918 novemberétől a Tanácsköztársaság bukásáig tartó, folyamatos és többszöri újjászervezését rekonstruálja, hanem részletesen bemutatja az 1919. június 24-25-i szentendrei ellenforradalom, az azt követő megtorlás és Kucsera Ferenc káplán meggyilkolásának történetét is.

Perjessy Sándor esete kitűnően érzékelteti, mennyire félrevezető minden olyan kísérlet, amely az egyes történelmi szereplők cselekedeteit történelmi kontextusukból kiragadja, döntéseiket, mozgásterüket és pályájukat ezáltal nem megérteni, hanem ideológiai szempontok alapján egyoldalúan és elfogultan megítélni akarja.

9 786150 082356